

ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΓΕΩΠΟΝΙΑΣ ΚΑΙ
ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΤΡΟΦΙΜΩΝ ΚΑΙ ΔΙΑΤΡΟΦΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΤΕΧΝΟΛΟΓΩΝ ΓΕΩΠΟΝΩΝ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**ΘΕΜΑ: «Χαρακτηριστικά της Επιχειρηματικότητας στην
Ελληνική Γεωργία. Η περίπτωση του Πενταλόφου
Θεσσαλονίκης»**

ΤΗΣ ΦΟΙΤΗΤΡΙΑΣ

Κύρου Ελένης (Α.Μ 71/07)

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ

Βαγής Σαμαθρακής

ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΓΕΩΠΟΝΙΑΣ ΚΑΙ
ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΤΡΟΦΙΜΩΝ ΚΑΙ ΔΙΑΤΡΟΦΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΤΕΧΝΟΛΟΓΩΝ ΓΕΩΠΟΝΩΝ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**ΘΕΜΑ: «Χαρακτηριστικά της Επιχειρηματικότητας στην
Ελληνική Γεωργία. Η περίπτωση του Πενταλόφου
Θεσσαλονίκης»**

ΤΗΣ ΦΟΙΤΗΤΡΙΑΣ

Κύρου Ελένης (Α.Μ 71/07)

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ

Βαγής Σαμαθρακής

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Το θέμα της παρούσας πτυχιακής εργασίας έχει τίτλο: «Χαρακτηριστικά της Επιχειρηματικότητας στην Ελληνική Γεωργία. Η περίπτωση του Πενταλόφου Θεσσαλονίκης» και πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια του προγράμματος σπουδών του Τμήματος Τεχνολόγων Γεωπόνων (κατεύθυνση Αγροτικής Οικονομίας) του Αλεξάνδρειου Τεχνολογικού Εκπαιδευτικού Ιδρύματος Θεσσαλονίκης.

Για τη συλλογή πληροφοριών και τη διεξαγωγή συμπερασμάτων για το ερευνητικό κομμάτι της εργασίας πραγματοποιήθηκε έρευνα μέσω της συμπλήρωσης ερωτηματολογίων από τους αγρότες του δημοτικού διαμερίσματος Πενταλόφου, του δήμου Ωραιοκαστρου, του Ν. Θεσσαλονίκης.

Από τη θέση αυτή θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τον επιβλέποντα καθηγητή Κύριο Βαγή Σαμαθρακή για την πολύτιμη βοήθεια και την άψογη συνεργασία που είχαμε κατά τη διάρκεια της ενασχόλησής μου με την παρούσα πτυχιακή εργασία. Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω τους αγρότες του Πενταλόφου, οι οποίοι πρόθυμα συμπλήρωσαν τα ερωτηματολόγια στα οποία βασίστηκε η παρούσα πτυχιακή, καθώς χωρίς τη συμμετοχή τους θα ήταν αδύνατη η πραγματοποίηση της έρευνας. Τέλος, πολύτιμη ήταν και η βοήθεια των συγγενών και φίλων και η συμπαράσταση που είχα όλο αυτό τον καιρό από την οικογένειά μου.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η έννοια της επιχειρηματικότητας είναι ιδιαίτερα ευρεία και αναφέρεται στο σύνολο των δραστηριοτήτων και ενεργειών που συνδέονται με τον εντοπισμό ευκαιριών και την αξιοποίησή τους. Η ολοκληρωμένη ανάπτυξη των αγροτικών τοπικών οικονομιών μπορεί να επιτευχθεί μέσω της επιχειρηματικότητας στο γεωργικό τομέα.

Σκοπός της παρούσας πτυχιακής εργασίας είναι η παρουσίαση των χαρακτηριστικών της επιχειρηματικότητας στην ελληνική γεωργία και η διερεύνηση της επιχειρηματικής δράσης των γεωργών του Πεντάλοφου, του Ν. Θεσσαλονίκης. Το κύριο στοιχείο της μεθοδολογίας στην οποία στηρίχτηκε η μελέτη είναι η έρευνα πεδίου η οποία πραγματοποιήθηκε μέσω της συμπλήρωσης ερωτηματολογίων από τους αγρότες. Η ανάλυση των δεδομένων που συλλέχθηκαν έγινε με τη βοήθεια του στατιστικού πακέτου SPSS 21.0 και έδειξε μεταξύ άλλων, πως η πλειοψηφία των αρχηγών/ιδιοκτητών των εκμεταλλεύσεων στον Πεντάλοφο θεωρεί τον εαυτό του ως επιχειρηματία. Ωστόσο, η επιχειρηματικότητα δεν είναι ιδιαίτερα αναπτυγμένη στην περιοχή και πρέπει να γίνουν προσπάθειες για την ενίσχυσή της. Ιδιαίτερα πρέπει να ενισχυθεί η γυναικεία επιχειρηματικότητα και αυτή των νέων αγροτών.

Λέξεις κλειδιά: Γεωργία, Επιχειρηματικότητα, Ανταγωνιστικότητα, Πεντάλοφος, Έρευνα

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ	v
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ	vi
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	1
1. ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ.....	3
1.1 ΕΝΝΟΙΑ ΚΑΙ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ	3
1.2 ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΤΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ	5
2. ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑ ΣΤΟ ΓΕΩΡΓΙΚΟ ΤΟΜΕΑ.....	9
2.1 Η ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟΤΗΤΑ ΣΤΟ ΓΕΩΡΓΙΚΟ ΤΟΜΕΑ.....	9
2.2 Η ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑ ΣΤΟ ΓΕΩΡΓΙΚΟ ΤΟΜΕΑ.....	12
3. ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΕΩΡΓΙΑΣ	15
3.1 ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΑΡΑΓΩΓΗ.....	15
3.2 ΑΝΘΡΩΠΙΝΟ ΔΥΝΑΜΙΚΟ.....	18
4. ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΓΕΩΡΓΙΑ.....	21
4.1 ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΣΤΙΣ ΓΕΩΡΓΙΚΕΣ ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΣΕΙΣ	21
4.2 ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΣΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΑΓΡΟΤΙΚΟ ΤΟΜΕΑ.....	22
5. ΕΝΙΣΧΥΣΗ ΤΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΕΩΡΓΙΑ....	29
5.1 ΝΕΟΙ ΑΓΡΟΤΕΣ	29
5.2 ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ	32
6. ΕΡΕΥΝΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΣΤΗ ΓΕΩΡΓΙΑ ΤΟΥ ΠΕΝΤΑΛΟΦΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ.....	35
6.1 ΠΕΝΤΑΛΟΦΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ: ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΑ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ.....	35
6.2 ΓΕΝΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	37
6.2.1 Γενικός στόχος έρευνας	37
6.2.2 Ειδικόί στόχοι έρευνας	37
6.3 ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	38
6.4 ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	39
6.4.1 Χαρακτηριστικά του δείγματος	39

6.4.2 Χαρακτηριστικά των εκμεταλλεύσεων	43
6.4.3 Δημιουργία και λειτουργία των εκμεταλλεύσεων	46
6.4.4 Διαπίστωση ανάπτυξης επιχειρηματικότητας από τους αγρότες.....	51
6.4.5 Διαδικασία ανάπτυξης της επιχειρηματικότητας.....	56
6.4.6 Εκπαίδευση των αγροτών.....	61
6.5 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ – ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ.....	63
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	67
ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ	67
ΕΛΛΗΝΙΚΗ	69
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....	73

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 2.1. Μέτρα, επενδυτικά σχέδια και εισφορές (σε €) του Ταμείου Αγροτικής Επιχειρηματικότητας (ΤΑΕ).....	9
Πίνακας 3.1. Αξία αγροτικής παραγωγής (φυτικής και ζωικής) για τα έτη 2010-2012 (σε εκατ. ευρώ)	17
Πίνακας 5.1. Πιστώσεις ανά Περιφέρεια για παροχή οικονομικών ενισχύσεων του Μέτρου 112 του Προγράμματος ‘Αλέξανδρος Μπαλαταζής’ (σε €)	28
Πίνακας 5.2. Ύψος οικονομικής ενίσχυσης σύμφωνα με το Μέτρο 112 του Προγράμματος ‘Αλέξανδρος Μπαλαταζής’ (σε €).....	28
Πίνακας 6.1. Κατηγορίες καλλιεργειών και εκτάσεις (σε στρέμματα) στον Πεντάλοφο (έτος 2005)	34
Πίνακας 6.2. Είδος και πληθυσμός ζώων στον Πεντάλοφο (έτος 2005).....	34
Πίνακας 6.3. Ηλικιακή διάθρωση των αρχηγών/ιδιοκτητών των εκμεταλλεύσεων	38
Πίνακας 6.4. Προβλήματα που αντιμετώπισαν ή αντιμετωπίζουν οι αγρότες – επιχειρηματίες	56
Πίνακας 6.5. Αναμενόμενα αποτελέσματα από την επιχειρηματική δραστηριότητα των αγροτών – επιχειρηματιών.....	58

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

Διάγραμμα 3.1. Κατανομή εκμεταλλεύσεων κατά τάξη μεγέθους στην Ελλάδα, 2010.....	15
Διάγραμμα 3.2. Παραγωγή ελιών (ποσοστό %) στην ΕΕ-28 (2011)	16
Διάγραμμα 7.1. Μορφωτικό επίπεδο των αρχηγών/ιδιοκτητών των εκμεταλλεύσεων.....	39
Διάγραμμα 7.2. Χαρακτηρισμός του αγρότη ως επιχειρηματία σύμφωνα με τα προσωπικά του κριτήρια	40
Διάγραμμα 7.3. Μορφωτικό επίπεδο των αγροτών-επιχειρηματιών των εκμεταλλεύσεων.....	41
Διάγραμμα 7.4. Είδος προϊόντων που παράγει η εκμετάλλευση.....	42
Διάγραμμα 7.5. Δραστηριότητα των εκμεταλλεύσεων.....	43
Διάγραμμα 7.6. Τρόπος παραγωγής των προϊόντων των εκμεταλλεύσεων.....	44
Διάγραμμα 7.7. Τρόπος δημιουργίας της εκμεταλλεύσεως.....	45
Διάγραμμα 7.8. Λήψη των αποφάσεων για τα γεωργικά θέματα	46
Διάγραμμα 7.9. Τρόπος λήψης των αποφάσεων για τα γεωργικά θέματα	47
Διάγραμμα 7.10. Χαρακτηρισμός της πορείας των δραστηριοτήτων των εκμεταλλεύσεων από τους αρχηγούς/ιδιοκτήτες τους	48
Διάγραμμα 7.11. Τρόπος πώλησης των προϊόντων των εκμεταλλεύσεων	49
Διάγραμμα 7.12. Χαρακτηρισμός αρχηγού/ιδιοκτήτη των εκμεταλλεύσεων ως καινοτόμο/πρωτοπόρο από τον ίδιο.....	50
Διάγραμμα 7.13. Λόγοι για τους οποίους ο αγρότης χαρακτηρίζει τον εαυτό του ως πρωτοπόρο/καινοτόμο	51
Διάγραμμα 7.14. Στόχος των εκμεταλλεύσεων σύμφωνα με τους αρχηγούς/ιδιοκτήτες.....	51
Διάγραμμα 7.15. Στόχος των εκμεταλλεύσεων σύμφωνα με τους αγρότες – επιχειρηματίες.....	52
Διάγραμμα 7.16. Ικανοποίηση από το εισόδημα των αρχηγών/ιδιοκτητών	53
Διάγραμμα 7.17. Ικανοποίηση από το εισόδημα των αγροτών –επιχειρηματιών.....	54
Διάγραμμα 7.18. Παράγοντες παρακίνησης για δραστηριοποίηση ως επιχειρηματίες.....	55

Διάγραμμα 7.19. Πηγή κεφαλαίου για την επιχείρηση.....	57
Διάγραμμα 7.20. Η εκπαίδευση ως μέσο για την αύξηση της απόδοσης της εκμετάλλευσης	59
Διάγραμμα 7.21. Ενδιαφέρον για παρακολούθηση προγράμματος εκπαίδευσης σχετικό με την επιχειρηματικότητα	60

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η συνεισφορά του αγροτικού τομέα στην οικονομία είναι μεγάλη καθώς ο τομέας αυτός αποτελούσε ανέκαθεν και εξακολουθεί να αποτελεί ένα δομικό χαρακτηριστικό της κοινωνίας και ένα συστατικό παράγοντα της ελληνικής οικονομίας σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο. Η οικονομική ανάπτυξη του αγροτικού τομέα μέσα από διάφορες μορφές επιχειρηματικότητας είναι αναγκαία, ειδικότερα σήμερα που η κοινωνία πλήττεται από την οικονομική κρίση. Στόχος είναι όχι μόνο να διατηρηθεί ο αγροτικός πληθυσμός στην ελληνική ύπαιθρο αλλά και να αυξηθεί με τη δημιουργία θέσεων εργασίας και διαφόρων οικονομικών δραστηριοτήτων στις αγροτικές περιοχές.

Οι επιχειρηματίες στις αγροτικές περιοχές αντιμετωπίζουν ένα σύνολο προκλήσεων που γενικά δεν συναντάται σε ένα αστικό περιβάλλον. Οι προκλήσεις αυτές προέρχονται κυρίως από την περιορισμένη πρόσβαση των αγροτικών περιοχών σε βασικές υπηρεσίες, όπως η χρηματοδότηση, οι πληροφορίες και οι συμβουλές από επαγγελματίες, το μικρό μέγεθος των τοπικών αγορών και η χαμηλή πυκνότητα πληθυσμού των αγροτικών κοινοτήτων (European Commission, 2012α).

Άλλα θέματα περιλαμβάνουν την έλλειψη κατάλληλων επαγγελματικών χώρων, τις λιγότερο ανεπτυγμένες μεταφορές και υποδομές επικοινωνίας και τις περιορισμένες ευκαιρίες για δικτύωση και συνεργασία. Στις αγροτικές περιοχές το εργατικό δυναμικό τείνει να υποφέρει από χαμηλό επίπεδο δεξιοτήτων, χαμηλή ποικιλομορφία δεξιοτήτων και από διαρθρωτική αναντιστοιχία σε σχέση με την τοπική αγορά εργασίας, που οφείλεται στη μετανάστευση των νέων και των επαγγελματιών αλλά και των μορφωμένων ατόμων. Ωστόσο, παρά τις προκλήσεις, υπάρχουν ευκαιρίες στις αγροτικές περιοχές. Δεδομένου ότι εκεί βρίσκεται η πηγή των απαραίτητων πρωτογενών πρώτων υλών, οι αγροτικές περιοχές παρουσιάζουν ποικίλες ευκαιρίες μέσω της καινοτομίας στην ανάπτυξη και του μάρκετινγκ των προϊόντων (European Commission, 2012α).

Υπάρχουν δύο χαρακτηριστικά που απαιτούνται από τους αγρότες για την ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας. Το πρώτο είναι οι «διαχειριστικές ικανότητες» για να ξεκινήσουν και να διευθύνουν μια κερδοφόρα επιχείρηση-

αγρόκτημα. Το δεύτερο είναι το «επιχειρηματικό πνεύμα». Και τα δύο είναι εξίσου σημαντικά. Οι διαχειριστικές ικανότητες μπορούν να διδαχθούν, αλλά το επιχειρηματικό πνεύμα όχι. Πολλοί αγρότες έχουν ήδη διαχειριστικές ικανότητες και πολλοί έχουν επίσης λίγο από το πνεύμα ενός επιχειρηματία (Kahan, 2012).

Οι αγρότες - επιχειρηματίες στις εκμεταλλεύσεις τους βλέπουν τρόπους για να γίνουν πιο επικερδείς, αναπτύσσουν ιδέες και στη συνέχεια τις υλοποιούν. Χρειάζονται κίνητρο, επιμονή και εμπιστοσύνη για να σχεδιάσουν και να οργανώσουν την εκμετάλλευσή τους. Αυτές οι ιδιότητες επιτρέπουν στους αγρότες να αναζητήσουν επιχειρηματικές ευκαιρίες για να δρομολογήσουν τις νέες επιχειρηματικές ιδέες και να οδηγήσουν την αγροτική επιχείρηση να ολοκληρώσει τους στόχους που έχει θέσει (Kahan, 2012).

Στο πρώτο κεφάλαιο γίνεται αναφορά στην έννοια και το περιεχόμενο της επιχειρηματικότητας και τους παράγοντες που επηρεάζουν την ανάπτυξή της. Στο δεύτερο κεφάλαιο εξετάζονται η ανταγωνιστικότητα και η καινοτομία στον αγροτικό τομέα και πώς συνδυάζονται με την επιχειρηματικότητα. Στο τρίτο κεφάλαιο αναφέρονται τα χαρακτηριστικά της ελληνικής γεωργίας που αφορούν τόσο την παραγωγή και τις εκμεταλλεύσεις, όσο και το ανθρώπινο αγροτικό δυναμικό. Στο τέταρτο κεφάλαιο μελετάται η επίδραση της επιχειρηματικότητας στις γεωργικές εκμεταλλεύσεις και η προσπάθεια εκσυγχρονισμού του αγροτικού τομέα. Συγκεκριμένα, γίνεται αναφορά στη Νέα Κοινή Αγροτική Πολιτική (2014-2020), την προστασία του περιβάλλοντος και τις βιολογικές καλλιέργειες. Στο πέμπτο κεφάλαιο εξετάζεται η ενίσχυση της επιχειρηματικότητας με έμφαση στους νέους αγρότες και τις γυναίκες. Στο έκτο και τελευταίο κεφάλαιο παρουσιάζονται κάποια γεωγραφικά και οικονομικά στοιχεία για την περιοχή μελέτης, τον Πεντάλοφο αλλά περιλαμβάνει και την έρευνα για την επιχειρηματικότητα στη γεωργία, η οποία πραγματοποιήθηκε με τη συμπλήρωση ερωτηματολογίων από τους αγρότες. Αναφέρονται τα γενικά στοιχεία και η μεθοδολογία της έρευνας. Ακολουθεί η ανάλυση των δεδομένων με τη βοήθεια του στατιστικού πακέτου SPSS και τέλος η παρουσίαση των αποτελεσμάτων και των συμπερασμάτων που προκύπτουν.

1. ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

1.1 ΕΝΝΟΙΑ ΚΑΙ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ

Η επιχειρηματικότητα (entrepreneurship) αποτελεί μια πολυδιάστατη έννοια και μπορεί να αναλυθεί σε διάφορα επίπεδα. Είναι μια δυναμική και ολοκληρωμένη διαδικασία και οι επιχειρηματίες είναι φορείς της αλλαγής και της ανάπτυξης της οικονομίας.

Οι Shane και Venkataraman (2000) υποστηρίζουν «ότι η επιχειρηματική λειτουργία προϋποθέτει την ανακάλυψη, αξιολόγηση και αξιοποίηση των ευκαιριών, με άλλα λόγια προϋποθέτει νέα προϊόντα, υπηρεσίες ή μεθόδους παραγωγής, δηλαδή νέες στρατηγικές και οργανωτικές μορφές και νέες αγορές για τα προϊόντα και τις εισροές που δεν υπήρχαν προηγουμένως». Η επιχειρηματικότητα λοιπόν μπορεί να γίνει αντιληπτή ως η ανακάλυψη ευκαιριών και η επακόλουθη δημιουργία νέων οικονομικών δραστηριοτήτων, συχνά μέσω της δημιουργίας ενός νέου οργανισμού (Reynolds, 2005).

Σύμφωνα με μια έρευνα του Gartner (1990) που πραγματοποιήθηκε τη δεκαετία του '90, η επιχειρηματικότητα εκφράζεται μέσα από οκτώ στοιχεία που προσδιορίζουν τη φύση της: τον επιχειρηματία, την καινοτομία, τη δημιουργία επιχείρησης, τη δημιουργία αξίας, το κέρδος ή την απώλεια, την ανάπτυξη, τη μοναδικότητα και το διαχειριστή – μάνατζερ.

Ο πλέον κατάλληλος ορισμός της επιχειρηματικότητας που εντάσσεται στο πλαίσιο της αγροτικής ανάπτυξης, είναι αυτός που ορίζει την επιχειρηματικότητα ως: «μια δύναμη που κινητοποιεί άλλους πόρους για την κάλυψη ανικανοποίητων αναγκών ζήτησης της αγοράς», "η ικανότητα να δημιουργήσει και να χτίσει κάτι σχεδόν από το τίποτα", "η διαδικασία δημιουργίας αξίας, από ένα μοναδικό πακέτο πόρων για την εκμετάλλευση μιας ευκαιρίας"» (Petrin, 1994).

Ο Bryant (1989) ασχολείται με το ρόλο και τη σημασία των γεωργών και μη γεωργών επιχειρηματιών στον αγροτικό περιβάλλον. Προτείνει ότι η έννοια του επιχειρηματία εφαρμόζεται ελεύθερα εντός του γεωργικού τομέα και οι ίδιοι οι επιχειρηματίες υποστηρίζουν ότι είναι βασικοί φορείς λήψης αποφάσεων στο πολιτικό, οικονομικό και κοινωνικό περιβάλλον. Ωστόσο, η αγροτική

επιχειρηματική δραστηριότητα θεωρείται δύσκολη λόγω περιβαλλοντικών περιορισμών.

Η επιχειρηματικότητα προωθεί την τοπική και εθνική οικονομική ανάπτυξη και μπορεί να συμβάλλει στη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας, να μετατρέψει νέες ιδέες σε επιτυχημένες προσπάθειες και να αξιοποιεί την τεχνολογική γνώση. Επίσης, αποτελεί βασικό παράγοντα βελτίωσης της ανταγωνιστικότητας αναγκάζοντας και τις άλλες επιχειρήσεις να αντιδράσουν βελτιώνοντας την απόδοσή τους ή καινοτομώντας. Η διαδικασία αυτή προσφέρει στους καταναλωτές πλεονεκτήματα χάρη στην αύξηση των επιλογών και στη μείωση των τιμών (Σαράφης, 2006).

Σύμφωνα με μια προσέγγιση η επιχειρηματικότητα διακρίνεται σε παραδοσιακή επιχειρηματικότητα (traditional business entrepreneurship) και σε κοινωνική επιχειρηματικότητα (social entrepreneurship). Ο παραδοσιακός επιχειρηματίας αναλαμβάνει τους κινδύνους για την ανάπτυξη της επιχειρηματικής δραστηριότητας για προσωπικό του κέρδος. Η κοινωνική επιχειρηματικότητα προσπαθεί να συνδυάσει την καρδιά των επιχειρήσεων με την καρδιά της κοινότητας μέσα από τη δημιουργικότητα του ατόμου. Οι επιτυχημένοι κοινωνικοί επιχειρηματίες αντιλαμβάνονται τη σημαντικότητα της αποτελεσματικής χρήσης όλων των πόρων που διαθέτει η επιχείρηση, ώστε να ικανοποιηθούν οι προσδοκίες των επενδυτών εξισορροπώντας ταυτόχρονα τις προσδοκίες της κοινότητας για καλύτερη ποιότητα και βιώσιμες θέσεις εργασίας (Clamp and Alhamis, 2010).

Σύμφωνα με μια άλλη προσέγγιση η επιχειρηματικότητα διακρίνεται σε επιχειρηματικότητα ευκαιρίας και σε επιχειρηματικότητα ανάγκης. Η επιχειρηματικότητα ανάγκης ορίζεται ως η ανάληψη επιχειρηματικής δραστηριότητας λόγω έλλειψης δυνατοτήτων άλλης ικανοποιητικής απασχόλησης. Ενώ η επιχειρηματικότητα ευκαιρίας ορίζεται ως η ανάληψη επιχειρηματικής δραστηριότητας λόγω ανακάλυψης ευκαιρίας στην αγορά για την οποία υπάρχει η πεποίθηση ότι θα εξασφαλίσει υψηλότερο εισόδημα από οποιαδήποτε άλλη διαθέσιμη επιλογή (Global Entrepreneurship Monitor, 2013).

Στο περιεχόμενο της επιχειρηματικότητας περιλαμβάνονται τα παρακάτω στοιχεία (Χασσίδ, 2001):

- Ανάληψη κινδύνου.
- Οργάνωση συντελεστών παραγωγής, με τρόπο ώστε να επιτυγχάνεται ο επιδιωκόμενος στόχος της επιχείρησης/εκμετάλλευσης ή γενικά του φορέα οικονομικής δραστηριότητας.
- Αρμοδιότητα λήψης αποφάσεων.
- Ενσυνείδητη προσπάθεια εντοπισμού αξιοποιήσιμων νέων ευκαιριών «κέρδους».
- Ανάληψη ευθύνης – κόστους ή οφέλους – για τα αποτελέσματα όλων των παραπάνω χειρισμών.

Η απόφαση δημιουργίας μιας νέας επιχείρησης, είναι ένα πολύ σημαντικό θέμα, που απαιτεί ώριμη σκέψη και ιδιαίτερη προσοχή. Αν το ταλέντο και η προδιάθεση είναι έμφυτα χαρακτηριστικά ενός επιχειρηματία, χρειάζεται να υπάρχουν και οι απαραίτητες συνθήκες για να δημιουργηθεί το κατάλληλο περιβάλλον για την ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας.

Ο επιχειρηματίας είναι ένα άτομο που ανακαλύπτει και εκμεταλλεύεται ευκαιρίες, είναι ο δημιουργός που κινεί και παρακινεί τη διαδικασία της αλλαγής, αποδέχεται τους κινδύνους, χρησιμοποιεί τη διαίσθηση, είναι σε ετοιμότητα, εξερευνά νέες επιχειρήσεις, έχει ηγετική στάση, αρχίζει νέους τρόπους δράσης, προσδιορίζει τις επιχειρηματικές ευκαιρίες και τέλος δημιουργεί νέες επιχειρήσεις (Cuervo et al. 2007). Οι επιχειρηματίες αποτελούν την κινητήρια δύναμη της οικονομίας της αγοράς και τα επιτεύγματά τους προσφέρουν στην κοινωνία πλούτο, θέσεις εργασίας και στους καταναλωτές ποικιλία επιλογών (Σαράφης, 2006).

1.2 ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΤΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ

Η ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας επηρεάζεται από πολλά και διαφορετικά φαινόμενα, οικονομικά, κοινωνικά, πολιτιστικά, περιβαλλοντικά και δημογραφικά (Gaddam, 2007). Σύμφωνα με το Shapiro (1971) υπάρχουν τέσσερις παράγοντες που είναι υπεύθυνοι για την ανάπτυξη προδιάθεσης για

επιχειρηματικότητα και για την εξωτερίκευση αυτής της προδιάθεσης με ανάληψη επιχειρηματικής δραστηριότητας. Οι παράγοντες αυτοί είναι οι εξής (Χασσιδ, 2001):

- α) Κάποιο γεγονός που συνεπάγεται «απώλεια ισορροπίας» στην κοινωνικοοικονομική κατάσταση του ατόμου.
- β) Προδιάθεση για επιχειρηματικότητα, ένα στοιχείο του χαρακτήρα και της προσωπικότητας του ατόμου.
- γ) Κοινωνική αποδοχή της επιχειρηματικής συμπεριφοράς στο συγκεκριμένο πολιτισμικό περιβάλλον («κουλτούρα») στο οποίο λειτουργεί ο επίδοξος επιχειρηματίας.
- δ) Διαθεσιμότητα πόρων που καθιστούν εφικτή την υλοποίηση της πιθανής επιλογής για ανάληψη επιχειρηματικής δραστηριότητας και δημιουργία επιχείρησης.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει ο παράγοντας «απώλεια ισορροπίας». Η μετατόπιση από μία κατάσταση εξαρτημένης εργασίας – η οποία χαρακτηρίζεται ως «ισορροπία» – σε μία άλλη όπου το άτομο αναλαμβάνει επιχειρηματική δραστηριότητα αποτελεί δραστική «αλλαγή» η οποία πιθανώς δυσχεραίνεται από την ήδη διαμορφωμένη «ισορροπία» του ατόμου και από τη ψυχολογική τάση του για «αδράνεια». Υπάρχουν όμως γεγονότα που διαταράσσουν την «ισορροπία» και αφορούν είτε στο περιβάλλον του ατόμου (εξωτερικός ωστικός παράγοντας – external push) είτε στο ίδιο το άτομο (εσωτερικός παράγοντας έλξης – internal pull) (Χασσιδ, 2001).

Οι εξωτερικοί παράγοντες μπορεί να είναι η οικονομική κρίση, η απόλυση από κάποια θέση εξαρτημένης εργασίας, η ευελιξία της απασχόλησης, ακόμα και η αναπάντεχη απόκτηση κεφαλαίων (π.χ. ακίνητα ή εξοπλισμός). Στους εσωτερικούς παράγοντες που ελκύουν το άτομο προς την επιχειρηματική δραστηριότητα συμπεριλαμβάνονται η εμφάνιση κάποιας επιχειρηματικής ευκαιρίας, η μη ικανοποίηση από την παρούσα εργασία ή μη πιθανότητα επαγγελματικής εξέλιξης, η αίσθηση της «απογοήτευσης» ή του «αδιεξόδου», η ανεξαρτησία (Χασσιδ, 2001, Liao et al. 1999).

Τα προσωπικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα που διαθέτει το κάθε άτομο και ιδιαίτερα αυτό που ασκεί την επιχειρηματικότητα, ο επιχειρηματίας, επηρεάζουν τόσο την εκδήλωση της επιχειρηματικότητας όσο και τη μετέπειτα

πορεία του ως επιχειρηματία. Ορισμένα άτομα εμφανίζουν μια προδιάθεση για αξιοποίηση των εμπειριών και γνώσεων, που έχουν αποκτήσει κατά τη διάρκεια της επαγγελματικής τους σταδιοδρομίας και της ζωής τους γενικότερα. Τα άτομα αυτά διοχετεύουν τις αποκτηθείσες γνώσεις και εμπειρίες σε επιχειρηματικές δραστηριότητες. Η προδιάθεση συνοδεύεται συνήθως και από δημιουργικότητα, δηλαδή την τάση των ατόμων να οραματίζονται και να καινοτομούν με νέες ιδέες. Ενώ το ταλέντο και η προδιάθεση είναι έμφυτα, χρειάζεται παρόλα αυτά να υπάρχουν και οι απαραίτητες συνθήκες για την ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας γιατί χωρίς αυτές κανένας επιχειρηματίας δεν μπορεί να επιτύχει τους στόχους του (Μιχιώτης και Οικονόμου, 2006).

Διεθνείς οργανισμοί, όπως ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ) και η Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) επικεντρώνονται στους κοινωνικούς και πολιτισμικούς παράγοντες που επηρεάζουν την επιλογή ενός ατόμου να γίνει επιχειρηματίας και να δημιουργήσει μια νέα επιχείρηση (Thornton et al. 2011).

Η κοινωνική νομιμοποίηση ή ηθική καταξίωση της επιχειρηματικότητας επικεντρώνεται στην επίδραση των κοινωνικών κανόνων και θεσμών. Η άποψη αυτή υποστηρίζει ότι μεγαλύτερα ποσοστά της επιχειρηματικότητας βρίσκονται σε κοινωνίες όπου ο επιχειρηματίας είναι προικισμένος με υψηλότερη κοινωνική θέση, δίδεται ιδιαίτερη προσοχή στην επιχειρηματικότητα εντός του εκπαιδευτικού συστήματος και υπάρχουν περισσότερα φορολογικά κίνητρα για να ενθαρρύνουν την ίδρυση νέων επιχειρήσεων. Αυτό οδηγεί σε μια αύξηση της ζήτησης και της προσφοράς της επιχειρηματικότητας. Το αποτέλεσμα της κοινωνικής νομιμοποίησης οφείλεται είτε σε θεσμικές και πολιτιστικές επιρροές είτε σε ψυχολογικές αιτίες. Σύμφωνα με την πρώτη άποψη, πολλά άτομα εκτιμούν την επιχειρηματικότητα, ως αποτέλεσμα της υψηλής κοινωνικής θέσης που προσδίδουν στους επιχειρηματίες σε ορισμένες κοινωνίες, ενώ σύμφωνα με τη δεύτερη ο μέσος άνθρωπος απλά δηλώνει ότι έχει τους επιχειρηματίες σε μεγάλη εκτίμηση (Thurik and Dejardin, 2012).

Η διαθεσιμότητα πόρων είναι πολύ σημαντική για την ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας. Σύμφωνα με τους Thornton et al. (2011), αν και οι επιχειρηματίες διαθέτουν συνήθως ένα μέρος των πόρων που απαιτούνται για τη δημιουργία μιας επιχείρησης (π.χ. ιδέες, γνώσεις και προσόντα για να

διοικούν την επιχείρηση), σε γενικές γραμμές θα χρειαστούν επίσης συμπληρωματικούς πόρους που λαμβάνουν μέσω των επαφών τους (π.χ. πληροφορίες, χρηματοδοτικό κεφάλαιο, εργατικό δυναμικό), για την παραγωγή και τη διανομή των αγαθών ή των υπηρεσιών τους (Thornton et al. 2011).

2. ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑ ΣΤΟ ΓΕΩΡΓΙΚΟ ΤΟΜΕΑ

2.1 Η ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟΤΗΤΑ ΣΤΟ ΓΕΩΡΓΙΚΟ ΤΟΜΕΑ

Σε επίπεδο επιχείρησης, η ανταγωνιστικότητα μπορεί εύκολα να οριστεί ως η δυνατότητα (ικανότητα) μιας επιχείρησης να επιβιώσει και να αναπτυχθεί, λαμβάνοντας υπόψη τον ανταγωνισμό άλλων επιχειρήσεων για τα ίδια κέρδη (στον ίδιο κλάδο ή την αγορά). Οι επιχειρήσεις ανταγωνίζονται για αγορές και πόρους (ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα) και συνεπώς είναι σχετικά εύκολο να εξετάσει κανείς, συγκριτικά, την ανταγωνιστική τους θέση μετρώντας είτε μερίδια αγορών (δείκτης επίδοσης) είτε το βαθμό δημιουργίας και συσσώρευσης ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων όπως καινοτομικά προϊόντα, διαδικασίες, κ.λπ. (δείκτες εισροών) (Χλέτσος, 2008).

Τα τελευταία χρόνια γίνονται προσπάθειες για ανάπτυξη της ανταγωνιστικότητας στη γεωργία με επενδύσεις μέσω των Σχεδίων Βελτίωσης και των κινήτρων για τους 'Νέους αγρότες', οι οποίοι δεν έχουν καταφέρει μέχρι στιγμής να μεταβάλουν σημαντικά τον προσανατολισμό των περισσότερων εκμεταλλεύσεων παρά τις προσπάθειες για την εισαγωγή νέων καλλιεργειών όπως των θερμοκηπιακών και την επέκταση των δραστηριοτήτων της εκμετάλλευσης σε εξωγεωργικές πηγές εισοδήματος όπως ο αγροτουρισμός (Χασσίδ, 2001).

Από το Νοέμβριο του 2011 λειτουργεί το Ταμείο Αγροτικής Επιχειρηματικότητας (ΤΑΕ), για τη στήριξη και προώθηση της αγροτικής επιχειρηματικότητας. Η αποστολή του ΤΑΕ είναι η εξασφάλιση παροχής δανείων με τους πλέον ευνοϊκούς όρους σε οικονομικά βιώσιμες επιχειρήσεις ή/και σε επαγγελματίες αγρότες που δραστηριοποιούνται στον τομέα της παραγωγής, μεταποίησης και εμπορίας αγροτικών προϊόντων, καθώς και σε διάφορους τομείς της τοπικής οικονομίας, εκτός του πρωτογενή τομέα, αλλά και στη βελτίωση και οργάνωση του τουριστικού προϊόντος στις περιοχές παρέμβασης (ΕΤΕΑΝ, 2012).

Πιο συγκεκριμένα το ΤΑΕ, παρέχει δάνεια με ευνοϊκούς όρους, που αφορούν κυρίως το χαμηλό επιτόκιο του δανείου, το οποίο επιτυγχάνεται λόγω

της συνεισφοράς των κεφαλαίων του Ταμείου με μηδενικό επιτόκιο, σε επενδυτικά σχέδια που εντάσσονται στα Μέτρα του Προγράμματος Αγροτικής Ανάπτυξης (Αλέξανδρος Μπαλαταζής) (βλέπε Πίνακα 2.1). Οι πόροι του Ταμείου ύψους 116.000.000 ευρώ εισφέρονται από τα Μέτρα 121, 123Α, 311, 312 και 313Β, όπως καθορίζονται στην ΚΥΑ 1214 (ΦΕΚ 323Β/1.3.2011) και διαμορφώθηκαν στην υπ. αριθμ.: 790/15.2.2013 Συμφωνία Χρηματοδότησης.

Τα μέτρα αυτά συγχρηματοδοτούνται από το Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Αγροτικής Ανάπτυξης (ΕΓΤΑΑ) (βλέπε Πίνακα 2.1). Με τη συνεισφορά κεφαλαίων του ΤΑΕ (116 εκ.€) και της Τράπεζας Πειραιώς (253 εκ.€), σχέση συνεπένδυσης 1:1,2, διατίθενται συνολικά κεφάλαια ύψους 253 εκ.€ για την παροχή δανείων με ευνοϊκούς όρους επενδυτικών σχεδίων, που εντάσσονται σε συγκεκριμένα Μέτρα του Προγράμματος Αγροτικής Ανάπτυξης για την περίοδο 2007-2013 (ΕΤΕΑΝ, 2012).

Πίνακας 2.1. Μέτρα, επενδυτικά σχέδια και εισφορές (σε €) του Ταμείου Αγροτικής Επιχειρηματικότητας (ΤΑΕ)

Μέτρο	Επενδυτικά σχέδια	Εισφορές
121	Εκσυγχρονισμός Γεωργικών Εκμεταλλεύσεων (Σχέδια Βελτίωσης)	77.115.000
123 Α	Επενδύσεις στην Μεταποίηση και Εμπορία Γεωργικών Προϊόντων	23.140.000
311	Διαφοροποίηση προς μη Γεωργικές Δραστηριότητες	2.360.000
312	Στήριξη δημιουργίας και ανάπτυξης πολύ μικρών επιχειρήσεων	2.360.000
313Β	Ενθάρρυνση τουριστικών δραστηριοτήτων	11.025.000
	ΣΥΝΟΛΟ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΑΠΑΝΗΣ	116.000.000

Πηγή: ΕΤΕΑΝ, (2012)

Σύμφωνα με την Τράπεζα Πειραιώς τα δάνεια θα είναι διάρκειας από 5 έως 10 έτη με προνομιακό τελικό επιτόκιο περίπου 4% EURIBOR 3M 21-01-2014: 0,302 (Τράπεζα Πειραιώς, 2014).

Παρακάτω αναλύεται το κάθε μέτρο ξεχωριστά:

Μέτρο 121: Στόχος του μέτρου είναι να υλοποιηθούν επενδύσεις που αφορούν στην ίδρυση, επέκταση και εκσυγχρονισμό των γεωργοκτηνοτροφικών εκμεταλλεύσεων, ώστε να βελτιωθούν οι επιδόσεις τους και να καταστούν περισσότερο ανταγωνιστικές. Στοχεύει, παράλληλα, στην τόνωση του αγροτικού εισοδήματος και τη στήριξη της γεωργικής απασχόλησης. Το ανώτατο ποσό επενδυτικού σχεδίου είναι για τα Μικρά Σχέδια Βελτίωσης 50χιλ. ευρώ και για τα Μεγάλα Σχέδια Βελτίωσης 500χιλ. ευρώ (Τράπεζα Πειραιώς, 2014).

Μέτρο 123 Α: Στόχος του μέτρου είναι να υλοποιηθούν αιτήσεις ενίσχυσης που κυρίως συμβάλλουν στη βελτίωση της κατάστασης του συγκεκριμένου βασικού κλάδου γεωργικής παραγωγής και την αύξηση της προστιθέμενης αξίας των παραγόμενων προϊόντων των επιδοτούμενων επιχειρήσεων. Αφορά σε επενδυτές – μεταποιητικές βιομηχανίες & βιοτεχνίες γεωργικών προϊόντων που πραγματοποιούν πάγιες εγκαταστάσεις, κτιριακά και αγορά εξοπλισμού στις επενδύσεις τους. Το ανώτατο ποσό επενδυτικού σχεδίου στο Μέτρο 123Α είναι τα 10 εκ. € (Τράπεζα Πειραιώς, 2014).

Μέτρο 311: Στόχος του μέτρου είναι να ενισχυθούν επενδύσεις από γεωργούς, οι οποίες διαφοροποιούν τις δραστηριότητες με τις οποίες ασχολούνται στη γεωργική εκμετάλλευσή τους, με την ανάπτυξη νέων δραστηριοτήτων που δε σχετίζονται με τη γεωργία (αγροτικός τουρισμός, βιοτεχνία κ.λπ.) (Τράπεζα Πειραιώς, 2014).

Μέτρο 312: Στόχος του μέτρου είναι η προώθηση της ιδιωτικής πρωτοβουλίας με την ενίσχυση της επιχειρηματικότητας σε διάφορους τομείς της τοπικής οικονομίας, η δημιουργία δυνατοτήτων απασχόλησης εκτός του πρωτογενούς τομέα, προκειμένου να δημιουργηθούν οι κατάλληλες προϋποθέσεις για τη συγκράτηση ή/και αύξηση του πληθυσμού στην ύπαιθρο, με παράλληλη ενδυνάμωση των πολλαπλασιαστικών επιδράσεων στην τοπική οικονομία. Ιδιαίτερη βαρύτητα δίνεται στην προώθηση ίσων ευκαιριών σε νέους, γυναίκες, συνεταιριστικές οργανώσεις και ειδικές ομάδες πληθυσμού (Τράπεζα Πειραιώς, 2014).

Μέτρο 313B: Στόχοι του μέτρου είναι η βελτίωση και οργάνωση του τουριστικού προϊόντος, η ενίσχυση της απασχόλησης, η αύξηση της επισκεψιμότητας των περιοχών παρέμβασης, η συμβολή στην επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου και η προβολή-προώθηση των συγκριτικών πλεονεκτημάτων των περιοχών. Ιδιαίτερη βαρύτητα δίνεται στην προώθηση ίσων ευκαιριών σε νέους, γυναίκες, συνεταιριστικές οργανώσεις και ειδικές ομάδες πληθυσμού (Τράπεζα Πειραιώς, 2014).

Στα πλαίσια του Μέτρου 121, για τη στήριξη και ενθάρρυνση των επενδύσεων στις γεωργικές εκμεταλλεύσεις έχουν καθιερωθεί τα Μικρά και Μεγάλα Σχέδια Βελτίωσης. Ο στόχος τους είναι η βελτίωση της συνολικής επίδοσης των γεωργικών εκμεταλλεύσεων κυρίως μέσω της στήριξης επενδύσεων. Οι δράσεις αφορούν στον εκσυγχρονισμό των γεωργικών εκμεταλλεύσεων μέσω της καλύτερης χρήσης των συντελεστών παραγωγής συμπεριλαμβανομένης της εισαγωγής νέων τεχνολογιών - καινοτομιών, με στόχο τη στροφή προς την ποιότητα, τα βιολογικά προϊόντα και τη διαφοροποίηση της εκμετάλλευσης σε τομείς όπως τα μη εδώδιμα (non-food) και ενεργειακά φυτά και τη βελτίωση του καθεστώτος των γεωργικών εκμεταλλεύσεων σε σχέση με το περιβάλλον, την εργασιακή ασφάλεια, την υγιεινή και την καλή διαβίωση των ζώων (Κοινή Υπουργική Απόφαση 4985/2010).

Το 2013 τα Μικρά Σχέδια Βελτίωσης αφορούσαν σε επενδύσεις εκσυγχρονισμού αιγοπροβατοτροφικών εκμεταλλεύσεων με την εισαγωγή σε αυτές της μηχανικής άρμεξης αλλά και με την ενίσχυση συμπληρωματικών επενδύσεων.

2.2 Η ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑ ΣΤΟ ΓΕΩΡΓΙΚΟ ΤΟΜΕΑ

Η επιτυχία πολλών εταιρειών οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην καινοτομικότητά τους. Ως καινοτομία μπορεί να ορισθεί η μετατροπή μιας νέας εφεύρεσης ή ιδέας σε επιχειρηματική δραστηριότητα ή άλλη χρήσιμη εφαρμογή.

Η καινοτομία μπορεί να διακριθεί σε (Γκαγκάτσιος, 2011):

α) **Καινοτομία προϊόντος**, όταν αφορά το προϊόν της παραγωγής μιας εταιρείας. Η επιχείρηση προσφέρει ένα νέο ή καλύτερο προϊόν που ικανοποιεί ορισμένες ανάγκες των καταναλωτών που μέχρι τότε δεν ικανοποιούνταν (π.χ.

παράγει ένα απορρυπαντικό που δεν μολύνει τη φύση). Η ανάπτυξη νέων προϊόντων συνδέεται με την αντικατάσταση προϊόντων, τη βελτίωση ποιότητας, τη διαφοροποίηση προϊόντος και την ανάπτυξη νέων αγορών.

β) **Καινοτομία διαδικασίας παραγωγής**, όταν αφορά τους τρόπους και τα μέσα που χρησιμοποιούνται για την παραγωγή του προϊόντος (τεχνολογίες πληροφορικής, νέες μορφές ενέργειας κ.λπ.). Η ανάπτυξη νέων μεθόδων παραγωγής έχει ως αποτέλεσμα την ευελιξία της παραγωγής, η οποία επιτρέπει τη γρήγορη προσαρμογή της επιχείρησης στις μεταβολές της αγοράς, τη μείωση του κόστους (μείωση του κόστους εργασίας, εξοικονόμηση πρώτων υλών και ενέργειας κ.λπ.), την προσαρμογή σε κανονισμούς / πρότυπα και την περιβαλλοντική προστασία.

γ) **Οργανωτική καινοτομία**, που αφορά στην χρησιμοποίηση μιας νέας ή βελτιωμένης οργάνωσης της επιχείρησης με μικρότερο κόστος (ευελιξία, βελτιστοποίηση των αλυσίδων παραγωγής, παραγωγή σε δίκτυο κ.λπ.).

Σε ότι αφορά τη γεωργία, ως επιχειρηματική καινοτομία μπορεί να θεωρηθεί η δημιουργία νέων τρόπων παραγωγής και εμπορίας. Πρωτοβουλίες όπως τα 'τοπικά προϊόντα' και μικρές αλυσίδες εφοδιασμού είναι εξαιρετικά παραδείγματα καινοτομίας και αποτελούν αντικείμενο ενδιαφέροντος στους παραγωγούς τροφίμων, τους καταναλωτές και τους δημόσιους φορείς. Ο στόχος της βραχείας αλυσίδας εφοδιασμού είναι να παρέχει στους αγρότες ένα δίκαιο εισόδημα και να ενθαρρύνει να διαφοροποιούν τις δραστηριότητές τους, έτσι ώστε να αποφευχθεί η εξάρτηση από μία και μόνο εφοδιαστική αλυσίδα. Οι μικρές αλυσίδες εφοδιασμού μπορεί να αποτελέσουν μέσο για τη δημιουργία βιώσιμων επιχειρήσεων και τη διατήρηση της γεωργικής δραστηριότητας στις αγροτικές περιοχές. Η επιτυχία τους εξαρτάται από την ισχυρή συλλογική οργάνωση σε τοπικό επίπεδο και τη διαχείριση της προσφοράς και της ζήτησης σε μια περιοχή. Όταν οι τοπικές και περιφερειακές αρχές και οι επιχειρήσεις είναι σε θέση να συνεργαστούν μπορεί να ενισχυθούν σε μεγάλο βαθμό η κοινωνική συνοχή, η ελκυστικότητα και η ανταγωνιστικότητα μιας αγροτικής περιοχής (European Commission, 2012α).

Επίσης, ενθαρρύνονται η μεταποίηση και η άμεση πώληση των προϊόντων διότι οδηγεί σε αύξηση της προστιθέμενης αξίας στη γεωργική παραγωγή. Παραδείγματα αποτελούν η παραγωγή σπιτικού τυριού ή παγωτού

για τα αγροκτήματα παραγωγής γάλακτος. Η ενίσχυση της παραγωγικότητας της γεωργίας και των μη γεωργικών θέσεων εργασίας στις αγροτικές περιοχές επιτυγχάνεται μέσω ανοίγματος της αγοράς πρόσβασης στις αστικές περιοχές και σε άλλες οικονομίες. Κατά γενικό κανόνα, οι προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι επιχειρήσεις σε αγροτικές περιοχές τους αναγκάζουν να είναι καινοτόμες (παραδείγματος χάριν χρησιμοποιούν το Διαδίκτυο για να έχουν πρόσβαση στις αγορές διανομής). Το Διαδίκτυο, ειδικότερα, είναι συχνά ένα σημαντικό εργαλείο, όταν πρόκειται για το μάρκετινγκ (European Commission, 2012α). Η πώληση μέσω του Διαδικτύου, δηλαδή μέσω ενός δικτυακού τόπου, χρησιμοποιεί σύγχρονες τεχνολογίες πληροφορίας και επικοινωνίας για να προκαλέσει το ενδιαφέρον των πελατών και να διευκολύνει την αναζήτησή τους (Knickel et al. 2009).

Άλλες καινοτομίες αποτελούν η συλλογική πώληση στις τοπικές κοινωνίες και η πώληση σε ομάδες ατόμων. Οι καταναλωτές στη δεύτερη περίπτωση αγοράζουν εκ των προτέρων ένα μέρος της καλλιέργειας, το οποίο τους παραδίδεται σε καλάθια σε εβδομαδιαία βάση. Οι καταναλωτές διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην οικονομία των εκμεταλλεύσεων. Μπορούν, επίσης, να εφαρμοστούν νέες περιβαλλοντικές τεχνολογίες όπως η χρήση της βιομάζας ως ανανεώσιμης πηγής ενέργειας ή βιοαερίου (Knickel et al. 2009).

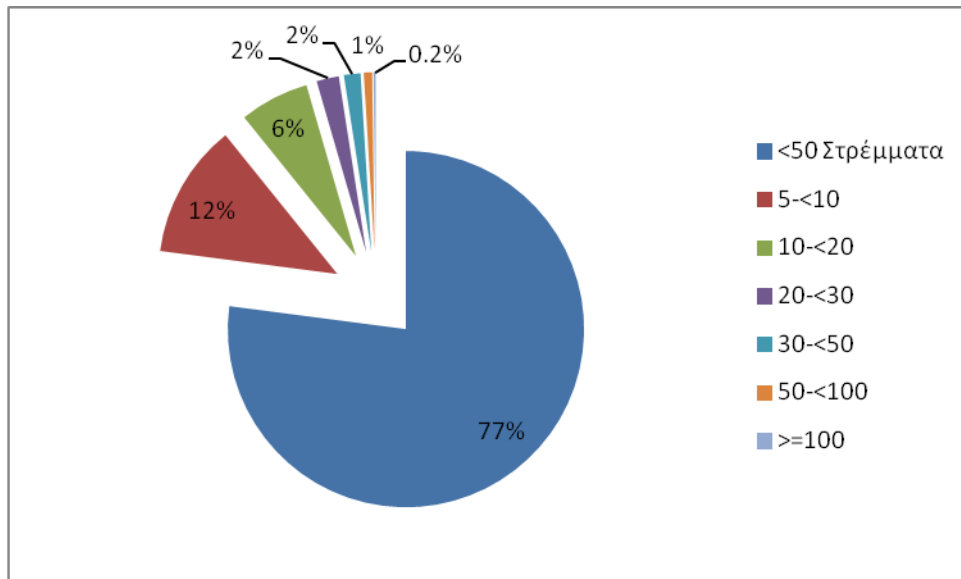
3. ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΕΩΡΓΙΑΣ

3.1 ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΑΡΑΓΩΓΗ

Σε αντίθεση με τις περισσότερες Ευρωπαϊκές χώρες όπου υπάρχουν μεγάλες εκμεταλλεύσεις, ο βαθμός εντατικής εκμετάλλευσης της ελληνικής γεωργίας είναι περιορισμένος και χαρακτηρίζεται από μικρά και διασκορπισμένα αγροτεμάχια, καθώς ένα σημαντικό ποσοστό των εκτάσεων βρίσκεται σε ημιορεινές και ορεινές περιοχές, με σημαντικές κλίσεις και δύσκολες συνθήκες πρόσβασης.

Σύμφωνα με την απογραφή Γεωργίας - Κτηνοτροφίας του έτους 2009 από την ΕΛ.ΣΤΑΤ. στην Ελλάδα υπάρχουν 1.207.466 εκμεταλλεύσεις που καλύπτουν έκταση 34.779.000 στρέμματα. Από αυτές το 46% αφορά ετήσιες καλλιέργειες, το 25% δενδρώδεις καλλιέργειες, το 2,5% αμπέλια και το 26,5% λοιπές εκμεταλλεύσεις, όπου περιλαμβάνονται οι οικογενειακοί λαχανόκηποι, τα μόνιμα λιβάδια και οι βοσκότοποι, οι άγονοι βοσκότοποι, τα φυτώρια, οι άλλες πολυετείς φυτείες και οι αγραναπαύσεις. Οι ετήσιες καλλιέργειες καλύπτουν έκταση 16.169.000 στρέμματα, ενώ οι δενδρώδεις 8.613.000 στρέμματα (ΕΛ. ΣΤΑΤ., 2009). Το ποσοστό των γεωργικών εκτάσεων που καταλαμβάνεται από μόνιμες καλλιέργειες είναι σχετικά υψηλό στην Ελλάδα, καθώς και σε ορισμένες από τις χώρες της Μεσογείου (European Union, 2013α).

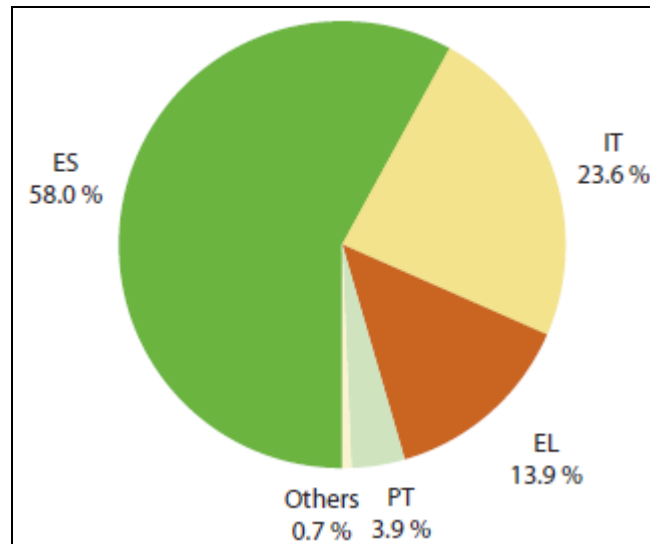
Η παραπάνω χρησιμοποιούμενη γεωργική γη αποτελείται, κατά μεγάλο ποσοστό, από εκμεταλλεύσεις μικρού μεγέθους. Πραγματικά, το 2010, ποσοστό 77% των εκμεταλλεύσεων στην Ελλάδα αφορά εκτάσεις με λιγότερα από 50 στρέμματα και 12% σε εκτάσεις με 50 ως 100 στρέμματα, ενώ μόνο 0,2% αφορά εκμεταλλεύσεις με περισσότερα από 1000 στρέμματα (βλέπε Διάγραμμα 3.1). Τα αντίστοιχα ποσοστά στην Ε.Ε.-28 ανέρχονται σε 69,3%, 10,9% και 2,7%. Σε άλλες χώρες όπως η Γαλλία, το Ηνωμένο Βασίλειο και η Γερμανία τα ποσοστά των εκμεταλλεύσεων με εκτάσεις με λιγότερα από 50 στρέμματα είναι πολύ μικρότερα (27%, 9% και 9%, αντίστοιχα), ενώ με περισσότερα από 1000 στρέμματα είναι πολύ μεγαλύτερα και από το μέσο όρο της Ε.Ε.-28 (18%, 21%, 11%, αντίστοιχα) (European Union, 2013α).

Διάγραμμα 3.1. Κατανομή εκμεταλλεύσεων κατά τάξη μεγέθους στην Ελλάδα, 2010

Το μεσογειακό κλίμα της Ελλάδας ευνοεί την παραγωγή μεγάλης ποικιλίας γεωργικών προϊόντων. Τα κύρια γεωργικά προϊόντα που παράχθηκαν στην Ελλάδα την πενταετία 2008-2012, είναι τα φρούτα και τα λαχανικά με ποσοστό 16% και 15,5% αντίστοιχα, τα σιτηρά με 13,1%, το ελαιόλαδο με 10,3% και τα προϊόντα των αροτραίων καλλιεργειών με ποσοστό 9%. Επίσης, τα γεωργικά προϊόντα παίζουν σημαντικό ρόλο στο εξωτερικό εμπόριο της χώρας. Το επίπεδο των εξαγωγών γεωργικών προϊόντων, συμπεριλαμβανομένων των τροφίμων, των ποτών και του καπνού, κατά το 2012 ανήλθε σε 4,549 δις ευρώ, αυξημένων κατά 10,5% σε σχέση με το προηγούμενο έτος (4,118 δις ευρώ) (ΠΑΣΕΓΕΣ, 2013).

Η παραγωγή εσπεριδοειδών για το 2012 ήταν 791.600 τόνοι ενώ η παραγωγή των μήλων και αχλαδιών ήταν 328.600 τόνοι (Eurostat, 2014). Η Ελλάδα το 2011 αποτελούσε την τρίτη χώρα σε παραγωγή ελιών στην Ευρωπαϊκή Ένωση των 28 μελών με ποσοστό 13,9%. Την πρώτη θέση κατείχε η Ισπανία με 58,0% και τη δεύτερη η Ιταλία με 23,6% (βλέπε Διάγραμμα 3.2) (European Union, 2013α).

Διάγραμμα 3.2. Παραγωγή ελιών (ποσοστό %) στην ΕΕ-28 (2011)

Όσον αφορά την παραγωγή των διαφορετικών ειδών σιτηρών (σύνολο 4.308.000 τόνοι), για την περίοδο 2011-2012, κυριαρχεί η παραγωγή αραβόσιτου (2.140.000 τόνοι) και ακολουθεί αυτή του σκληρού σιταριού (1.220.000 τόνοι) (Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, 2013β).

Σύμφωνα με τους Οικονομικούς Λογαριασμούς για τη Γεωργία από την Eurostat (βλέπε Πίνακα 3.1), η αξία της αγροτικής παραγωγής (φυτικής και ζωικής) ήταν το 2012, 9.780,0 εκατ. ευρώ και παρουσίασε μια μικρή πτώση σε σχέση με το 2011 (9.915,5 εκατ. ευρώ). Από αυτή περίπου το 72% (2012) οφειλόταν στη φυτική παραγωγή.

Όμως, για την επίτευξη υψηλών αποδόσεων είναι αναγκαία η άρδευση. Από το σύνολο των γεωργικών εκτάσεων της χώρας, περίπου το ένα τρίτο αρδεύεται. Σε ορισμένες όμως περιπτώσεις, η εντατική καλλιέργεια έχει δημιουργήσει περιβαλλοντικά προβλήματα (υφαλμύρωση, υπεράντληση υδάτων και υπολείμματα λιπασμάτων και φυτοφαρμάκων).

Πίνακας 3.1. Αξία αγροτικής παραγωγής (φυτικής και ζωικής) για τα έτη 2010-2012 (σε εκατ. ευρώ)

Κλάδοι - Προϊόντα	2010	2011	2012ε		
	Εκατομμύρια €		Εκατομ. €	% του συνόλου	% της ΕΕ-27
Δημητριακά:	868,8	1 203,0	1 200,1	12,3	2,1
Σίτος και άλυρα	267,9	372,4	322,9	3,3	1,1
Σίκαλη και σμιγός (σμιγάδι)	5,6	4,7	4,3	0,0	0,3
Κριθή	53,3	71,2	67,0	0,7	0,6
Βρώμη και μείγματα θερινών δημητριακών	10,8	23,2	20,4	0,2	1,0
Κάκκος Αραβοσίτου	457,6	645,6	710,6	7,3	5,6
Όρυζα	73,6	85,9	74,9	0,8	8,7
Άλλα Δημητριακά	-	-	-	0,0	0,0
Βιομηχανικές καλλιέργειες:	724,4	802,1	706,0	7,2	3,5
Ελαιώδη σπόροι και καρποί	35,1	35,4	25,2	0,3	0,2
Πρωτεϊνικές Καλλιέργειες	12,4	12,7	13,4	0,1	1,6
Ακατέργαστος Καπνός	70,2	81,8	79,9	0,8	13,6
Σακχαρώδη τεύλα	27,3	17,0	13,7	0,1	0,4
Άλλες βιομηχανικές καλλιέργειες	579,3	655,3	573,3	5,9	23,2
Κτηνοτροφικά φυτά	444,4	533,5	480,3	4,9	1,7
Λαχανικά και άλλα κηπευτικά προϊόντα:	1 884,3	1 581,0	1 491,1	15,2	3,0
Γεώμηλα	308,0	296,8	247,2	2,5	2,6
Οπώρες	1698,6	1895,4	2029,8	20,8	8,5
Όνισος	36,1	34,0	41,4	0,4	0,3
Ελαιόλαδο	749,6	712,3	793,4	8,1	19,0
Άλλες καλλιέργειες	24,6	23,6	23,6	0,2	1,0
Φυτική Παραγωγή	6 738,7	7 081,8	7 012,9	71,7	3,3
Κτηνοτροφία:	1 449,7	1 471,1	1 415,6	14,5	1,4
Βοοειδή	257,9	277,2	279,7	2,9	0,8
Χοίροι	234,2	247,6	241,3	2,5	0,6
Ιπποειδή	1,6	1,9	2,2	0,0	0,2
Αρνοειφία	773,2	767,5	698,0	7,1	12,5
Πουλερικά	144,9	139,6	160,3	1,6	0,8
Άλλες ζωικές παραγωγές	37,9	37,4	34,1	0,3	1,3
Ζωικά Προϊόντα:	1 332,2	1 362,6	1 351,5	13,8	2,1
Γάλα	1 109,9	1 130,5	1 112,7	11,4	2,2
Αυγά	108,1	118,6	126,5	1,3	1,3
Άλλα Ζωικά Προϊόντα	114,2	113,6	112,3	1,1	3,8
Ζωική Παραγωγή	2 781,9	2 833,8	2 767,2	28,3	1,7
Παραγωγή Γεωργικών Αγαθών	9 520,6	9 915,5	9 780,0	100,0	2,6
Ακαθόριστη προστιθέμενη αξία σε βασικές τιμές	5 486,1	5 292,3	5 058,6	-	3,2

Πηγή: ΠΑΣΕΓΕΣ, (2013)

3.2 ΑΝΘΡΩΠΙΝΟ ΔΥΝΑΜΙΚΟ

Σε ορισμένες περιοχές, η γεωργία ασκείται από «επαγγελματίες» αγρότες με υψηλό επίπεδο εξειδίκευσης. Ενώ σε άλλες περιοχές οι αγρότες ασκούν και άλλο επάγγελμα γιατί δεν έχουν τόσο υψηλό εισόδημα. Η πολυαπασχόληση παρατηρείται πιο συχνά στις περιοχές όπου, υπάρχουν τέτοιου είδους ευκαιρίες (τουρισμός, γεωργικές βιομηχανίες, υπηρεσίες). Υπάρχουν ακόμα προβληματικές αγροτικές περιοχές όπου παράγεται ποικιλία προϊόντων χωρίς ιδιαίτερη εξειδίκευση, το οποίο μπορεί εν μέρει να οφείλεται στη μη γονιμότητα των εδαφών.

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, η συντριπτική πλειοψηφία των γεωργικών εκμεταλλεύσεων της Ελλάδας αποτελείται από σχετικά μικρές, οικογενειακές εκμεταλλεύσεις. Το εργατικό δυναμικό στις εκμεταλλεύσεις αυτές προέρχεται

πέρα από τον κάτοχο της γεωργικής εκμετάλλευσης και από τα μέλη της οικογένειάς του. Η ελληνική γεωργία επίσης χαρακτηρίζεται από περιόδους όπου απαιτείται μεγάλος αριθμός ανθρώπινου δυναμικού (για παράδειγμα, περιόδους που συνδέονται με τη συγκομιδή), που απασχολούνται για σχετικά σύντομο χρονικό διάστημα. Ενώ υπάρχει ένας μεγάλος αριθμός ατόμων που παρέχουν εργασία στον αγροτικό τομέα, πολλά από αυτά έχουν άλλη κύρια απασχόληση εκτός της γεωργίας.

Σύμφωνα με τη γεωργική απογραφή του 2010 εκτιμάται ότι 1,21 εκατ. άνθρωποι εργάστηκαν τακτικά στον αγροτικό τομέα, εκ των οποίων τα 1,19 εκατ. άνθρωποι ήταν είτε ο κάτοχος, είτε τα μέλη της οικογένειας του κατόχου της εκμετάλλευσης. Η γεωργία λοιπόν είναι κατά κύριο λόγο μια οικογενειακή δραστηριότητα στην Ελλάδα, αφού το 98% των ατόμων που εργάζονται στη γεωργία είναι οι κάτοχοι των εκμεταλλεύσεων ή τα μέλη της οικογένειάς τους. Το ποσοστό αυτό στην Ευρώπη ανέρχεται περίπου στο 78% (European Union, 2013α).

Ωστόσο, σημειώνεται σημαντική μείωση του εργατικού δυναμικού των γεωργικών εκμεταλλεύσεων που είναι περίπου της τάξης του 25%. Η πτώση αυτή επιδρά αρνητικά στην απασχόληση, αλλά και στην ανάπτυξη των περιοχών της υπαίθρου (καταγραφή 1.508,190 άτομα, κατά το 2007) (ΠΑΣΕΓΕΣ, 2013).

Το 40% του πληθυσμού της Ελλάδας ζει σε αγροτικές περιοχές, το 15% σε ενδιάμεσες αγροτικές περιοχές και το υπόλοιπο στα αστικά κέντρα (European Union, 2013α). Το 2012 παρατηρήθηκε μείωση του πληθυσμού στις αγροτικές περιοχές (1,9 ανά χίλιους κατοίκους) σε σχέση με το 2011 (European Union, 2013α).

Είναι χαρακτηριστικό ότι ο πληθυσμός της χώρας γερνάει καθώς ο αριθμός των γεννήσεων μειώνεται και το προσδόκιμο ζωής αυξάνεται. Η γήρανση του πληθυσμού είναι ήδη εμφανής. Στις αγροτικές περιοχές ζούνε λιγότεροι άνθρωποι που είναι σε κατάλληλη ηλικία για να δουλέψουν σε σχέση με άλλες περιοχές. Επίσης, στις περιοχές αυτές ζούνε περισσότεροι άνθρωποι ηλικίας 65 ετών και άνω.

Οι αγροτικές περιοχές με τα υψηλότερα ποσοστά των ατόμων ηλικίας 65 ετών και άνω συγκεντρώνονται σε δύο περιοχές στην ηπειρωτική Ελλάδα

(Γρεβενά και Ευρυτανία) (European Union, 2013α). Συγκεκριμένα στην Ελλάδα το 2012 το ποσοστό των ατόμων με ηλικία πάνω από 65 έτη στις αγροτικές περιοχές ήταν 21,8% ενώ το αντίστοιχο ποσοστό στις αστικές περιοχές ήταν 18,0% (European Union, 2013β).

Οι διαρθρωτικές αυτές αλλαγές είναι σημαντικές, διότι η εγκατάλειψη της αγροτικής γης είναι πιο πιθανό να συμβεί όταν: α) ο αγροτικός πληθυσμός βρίσκεται πιο κοντά στην συνταξιοδότηση και β) υπάρχει μια συρρίκνωση του ποσοστού των ατόμων τα οποία είναι σε ηλικία που μπορούν να δουλέψουν και να αναλάβουν τα αγροκτήματα.

Τα υψηλότερα ποσοστά ανεργίας στις αγροτικές περιοχές στα άτομα ηλικίας 25 και άνω καταγράφηκαν στην Ελλάδα (λίγο κάτω από το 15%) και την Ισπανία (16,2%) (European Union, 2013α).

Η σημαντική άνοδος του κόστους παραγωγής είχε ως συνέπεια το αγροτικό εισόδημα (εισόδημα συντελεστών παραγωγής) να περιοριστεί το 2012, σε τρέχουσες τιμές, στο ύψος των 5,57 δις ευρώ μαζί με τις επιδοτήσεις (2,9 δις ευρώ), παρουσιάζοντας εκ νέου μείωση (-5,3%), μετά την προηγούμενη, ιδιαίτερα σημαντική πτώση του (-9,8%). Στο διάστημα της τετραετίας 2009-2012 το αγροτικό εισόδημα μειώθηκε κατά 20 ποσοστιαίες μονάδες, πτώση η οποία σε απόλυτο μέγεθος αντιστοιχεί σε απώλεια της τάξης του 1,4 δις ευρώ περίπου (ΠΑΣΕΓΕΣ, 2013).

4. ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΓΕΩΡΓΙΑ

4.1 ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΣΤΙΣ ΓΕΩΡΓΙΚΕΣ ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΣΕΙΣ

Οι Meccheri και Pelloni (2003) υποστηρίζουν ότι η ενθάρρυνση της επιχειρηματικότητας και η δημιουργία και υποστήριξη των αγροτικών επιχειρήσεων αποτελούν κρίσιμο στόχο για την επιβίωση και την ολοκληρωμένη ανάπτυξη των αγροτικών τοπικών οικονομιών. Δηλαδή αναγνωρίζουν ότι μέσω της επιχειρηματικότητας μπορεί να επιτευχθεί η οικονομική ανάπτυξη της υπαίθρου.

Η επιχειρηματικότητα έχει θετική επίδραση στην ανάπτυξη του αγροτικού τομέα και τις γεωργικές εκμεταλλεύσεις. Σύμφωνα με τον Χασσίδ (2001) σε μελέτη που πραγματοποιήθηκε την περίοδο 2000-2001 σε δείγμα 293 αγροτών στην Ελλάδα, διαπιστώθηκε ότι όταν υπάρχει αυξημένη επιχειρηματικότητα τόσο η μορφή των καλλιεργειών όσο και των εκμεταλλεύσεων αλλάζει. Οι γεωργοί υιοθετούν περισσότερο εντατικές μορφές καλλιέργειας για να αυξήσουν την παραγωγή και να βελτιώσουν την ποιότητα των προϊόντων τους. Σημαντικό ποσοστό των καλλιεργειών μετατρέπεται σε βιολογικές κυρίως εξαιτίας της στροφής των καταναλωτών σε πιο υγιεινά προϊόντα (Χασσίδ, 2001).

Η επιχειρηματικότητα στον αγροτικό τομέα είναι συνυφασμένη με την επέκταση των δραστηριοτήτων σε τομείς όπως η μεταποίηση και η εμπορία των αγροτικών προϊόντων προκειμένου να δημιουργηθούν επώνυμα προϊόντα με διασφαλισμένη ποιότητα, τα οποία φέρνουν πρόσθετο κέρδος στον αγρότη (Χασσίδ, 2001).

Παρατηρείται, επίσης, αποδέσμευση, μερικώς τουλάχιστον, από την οικογενειακή εργασία, οι γεωργοί αναγκάζονται να χρησιμοποιήσουν και άλλο προσωπικό εκτός από τα μέλη της οικογένειάς τους εξαιτίας της επιχειρηματικής τους δραστηριότητας. Ωστόσο, το άμεσο οικογενειακό περιβάλλον μετέχει ουσιαστικά στη λήψη των σοβαρών αποφάσεων για τη λειτουργία και την ανάπτυξη των εκμεταλλεύσεων (Χασσίδ, 2001).

Πολλοί από τους αγρότες δεν περιορίζονται στις εκμεταλλεύσεις που κληρονομήσαν από τους γονείς τους ή τους μεταβίβασαν αλλά τείνουν να αγοράσουν ή να ενοικιάσουν εκμεταλλεύσεις για να μεγαλώσουν την παραγωγή τους. Κάποιοι αποφασίζουν να ιδρύσουν από την αρχή επιχειρηματικές μονάδες. Στην περίπτωση των αγροτών που εμφανίζουν επιχειρηματική δράση διαπιστώθηκε αύξηση της απόδοσης της παραγωγής. Επίσης, διαπιστώθηκε ότι η στροφή προς την εμπορία και ειδικά προς τη μεταποίηση των προϊόντων βοηθάει τους αγρότες να αυξήσουν το εισόδημά τους (Χασσιδ, 2001).

Οι αγρότες προσπαθούν να βρουν και άλλα κανάλια διάθεσης και προώθησης των προϊόντων τους πέρα από τα «παραδοσιακά» κανάλια του χονδρέμπορου και του συνεταιρισμού προσπαθώντας να έρθουν σε άμεση επαφή με τον λιανοπωλητή ή ακόμα και με τον ίδιο τον καταναλωτή (με ιδιότητα ή ελεγχόμενα σημεία πώλησης ή άλλους τρόπους). Ακόμη διαπιστώθηκε ότι κάποιοι επιχειρούν να μπουκ και σε αγορές του εξωτερικού, όπου οι απαιτήσεις για ποιότητα και συνέπεια είναι ιδιαίτερα υψηλές (Χασσιδ, 2001).

Στην περίπτωση που οι αγρότες έχουν να αντιμετωπίσουν ένα δύσκολο ή σοβαρό θέμα σε σχέση με τον τρόπο καλλιέργειας ή την εφαρμογή ενός φυτοφαρμάκου ή λιπάσματος καταφεύγουν σε κάποιο ειδικό και δεν προσπαθούν να δώσουν οι ίδιοι απαντήσεις ή να ρωτάνε συγγενείς, συναδέλφους και φίλους (Χασσιδ, 2001).

4.2 ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΣΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΑΓΡΟΤΙΚΟ ΤΟΜΕΑ

Η Κοινή Αγροτική Πολιτική (ΚΑΠ) αποτελεί την ενοποιημένη Αγροτική Πολιτική των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης και ξεκίνησε το 1962 στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας (ΕΟΚ). Είναι λοιπόν μια από τις παλαιότερες πολιτικές της Ε.Ε. και υπέστη αρκετές μεταρρυθμίσεις, ιδίως κατά την τελευταία δεκαπενταετία, για να ανταποκρίνεται στις μεταβαλλόμενες ανάγκες της οικονομίας και της κοινωνίας.

Η ΚΑΠ δημιουργήθηκε έτσι ώστε οι άνθρωποι να μπορούν να αγοράζουν τρόφιμα καλής ποιότητας σε προσιτές τιμές και οι αγρότες να εξασφαλίζουν ένα ικανοποιητικό βιοτικό επίπεδο. Η ΚΑΠ έχει γνωρίσει τρεις κύριες φάσεις, την

πρώτη φάση κατά την οποία οδήγησε την Ευρώπη από την έλλειψη τροφίμων στην αφθονία, τη δεύτερη φάση όπου άλλαξε και προσαρμόστηκε για να ανταποκριθεί στις νέες προκλήσεις που συνδέονται με την αειφορία και το περιβάλλον και την τρίτη φάση κατά την οποία διεύρυνε το ρόλο των αγροτών στην αγροτική ανάπτυξη πέρα από την απλή παραγωγή τροφίμων (European Commission, 2012α)

Παρακάτω παρουσιάζονται τα ορόσημα της ΚΑΠ (European Commission, 2012β):

1962: Γεννιέται η Κοινή Γεωργική Πολιτική (ΚΑΠ). Η ουσία της πολιτικής είναι καλές τιμές για τους αγρότες. Κάθε χρόνος που περνάει, οι αγρότες παράγουν περισσότερα τρόφιμα.

1970 – 1980: Διαχείριση της προσφοράς. Παράγονται περισσότερα τρόφιμα από ό,τι απαιτούνται. Λαμβάνονται ειδικά μέτρα για να ευθυγραμμίσουν την παραγωγή με τις ανάγκες της αγοράς.

1992: Η ΚΑΠ μετατοπίζεται από τη στήριξη της αγοράς στη στήριξη του παραγωγού. Άμεσες ενισχύσεις προς τους γεωργούς. Οι γεωργοί ενθαρρύνονται να είναι πιο φιλικοί προς το περιβάλλον.

Μέσα δεκαετίας του '90: Η ΚΑΠ εστιάζεται περισσότερο στην ποιότητα των τροφίμων. Νέα μέτρα για τη στήριξη των επενδύσεων στις γεωργικές εκμεταλλεύσεις, την κατάρτιση, τη βελτίωση της μεταποίησης και της εμπορίας. Μέτρα για την προστασία παραδοσιακών και τοπικών τροφίμων. Βιολογική γεωργία.

2000: Η ΚΑΠ επικεντρώνεται στην αγροτική ανάπτυξη. Μεγαλύτερη έμφαση στην οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική ανάπτυξη της ευρωπαϊκής υπαίθρου.

2003: Οι επιδοτήσεις αποκόπτονται από την παραγωγή. Οι αγρότες είναι πιο προσανατολισμένοι στην αγορά και λαμβάνουν μια οικονομική ενίσχυση. Σε αντάλλαγμα, θα πρέπει να τηρούν αυστηρά την ασφάλεια των τροφίμων, του περιβάλλοντος και των ζώων.

Μέσα δεκαετίας του '00: Η Ε.Ε. γίνεται ο μεγαλύτερος εισαγωγέας γεωργικών προϊόντων στον κόσμο από τις αναπτυσσόμενες χώρες.

2007: Ο γεωργικός πληθυσμός της Ε.Ε. διπλασιάζεται. Η Ε.Ε. αποτελείται από χώρες 27 κράτη μέλη και πάνω από 500 εκατομμύρια πολίτες.

2011: Μια νέα μεταρρύθμιση της ΚΑΠ επιδιώκει να ενισχύσει την οικονομική και οικολογική ανταγωνιστικότητα του γεωργικού τομέα, την προώθηση της καινοτομίας, την καταπολέμηση της κλιματικής αλλαγής και τη στήριξη της απασχόλησης και της ανάπτυξης στις αγροτικές περιοχές.

Η νέα ΚΑΠ κατά την περίοδο 2014-2020 διατηρεί τους δύο πυλώνες των άμεσων ενισχύσεων (Πυλώνας 1) και της αγροτικής ανάπτυξης (Πυλώνας 2), αλλά αυξάνει τη σύνδεση μεταξύ τους, προσφέροντας έτσι μια πιο ολοκληρωμένη προσέγγιση. Στόχος της είναι να δώσει μεγαλύτερη έμφαση στην προστασία του περιβάλλοντος, τη δικαιότερη κατανομή των ενισχύσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και την παροχή βοήθειας στους αγρότες, με σκοπό την ενίσχυση της αγροτικής ανάπτυξης (European Commission, 2013).

Οι πολιτικές της νέας ΚΑΠ περιλαμβάνουν τη μεταρρύθμιση των άμεσων πληρωμών στους αγρότες (Πυλώνας 1) και αλλαγές στο ταμείο αγροτικής ανάπτυξης (Πυλώνας 2), την κατάργηση των ποσοστώσεων και άλλων μορφών στήριξης της αγοράς. Ενώ θεσπίζεται και ένα ταμείο διαχείρισης του κινδύνου υπό τον Πυλώνα 2 προκειμένου να βοηθήσει τους αγρότες να αντιμετωπίσουν την κλιματική αλλαγή (EurActiv, 2013).

Η πρόσφατη μεταρρύθμιση επικεντρώνεται κυρίως στη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας του αγροτικού τομέα και τη βιωσιμότητα του. Για να ενισχυθεί η ανταγωνιστικότητα της γεωργίας στην Ευρώπη, οι αγρότες θα ενθαρρυνθούν να βασίζονται στις αποφάσεις τους για την παραγωγή των εκμεταλλεύσεων τους στις προκλήσεις της αγοράς. Η ανταγωνιστικότητα θα επιτευχθεί αν γίνει άρση των περιορισμών στην παραγωγή. Όλοι οι περιορισμοί που υπάρχουν στην παραγωγή της ζάχαρης, των γαλακτοκομικών και του κρασιού θα σταματήσουν, επιτρέποντας στους αγρότες να ανταποκριθούν στην αυξανόμενη παγκόσμια ζήτηση (European Commission, 2013).

Τα μέτρα που θα ληφθούν για τη διευκόλυνση της συνεργασίας μεταξύ των παραγωγών βάσει των δύο πυλώνων της ΚΑΠ θα ενισχύσουν την ανταγωνιστικότητα της γεωργίας μέσω της μείωσης του κόστους, τη βελτίωση της πρόσβασης στην πίστωση και τη δημιουργία προστιθέμενης αξίας στον πρωτογενή τομέα. Αυτά περιλαμβάνουν υποστήριξη για τη δημιουργία ομάδων

παραγωγών, καθώς και βραχέων αλυσίδων εφοδιασμού και συνεργασίας. Όλα αυτά τα μέτρα αναμένεται να ενθαρρύνουν τη συνεργασία των παραγωγών για τη βελτίωση της λειτουργίας της τροφικής αλυσίδας (European Commission, 2013).

Στο πλαίσιο του δεύτερου Πυλώνα που ενισχύει την ανταγωνιστικότητα σε επίπεδο εκμετάλλευσης, περιλαμβάνονται μέτρα αναδιάρθρωσης και εκσυγχρονισμού, καθώς και ενισχύσεις εκκίνησης για τους νέους αγρότες. Επιπλέον, γίνονται προσπάθειες να γεφυρωθεί το χάσμα μεταξύ της επιστήμης και της πρακτικής μέσω του συστήματος παροχής συμβουλών σε αγρότες, καθώς και των προγραμμάτων κατάρτισης και καινοτομίας. Τα μέσα αυτά έχουν ως στόχο να βοηθήσουν το γεωργικό τομέα να προσαρμοστεί στις νέες τάσεις και τεχνολογίες, με αποτέλεσμα να γίνεται πιο αποδοτική η αξιοποίηση των πόρων και να είναι οικονομικά αποδοτικός (European Commission, 2013).

Επίσης, δημιουργείται ένα νέο αποθεματικό κρίσης (400 εκατ. ευρώ ετησίως σε τιμές του 2011) για την εξασφάλιση των οικονομικών πόρων που απαιτούνται σε περίπτωση κρίσης, μέσω των αφαιρέσεων από τις άμεσες ενισχύσεις, με αχρησιμοποίητα ποσά που επιστρέφονται στους γεωργούς. Επιπλέον, ο δεύτερος πυλώνας προσφέρει μια σειρά νέων μέσων διαχείρισης κινδύνων, συμπεριλαμβανομένων των συστημάτων ασφάλισης για τις καλλιέργειες, τα ζώα και τα φυτά, καθώς και τα αμοιβαία κεφάλαια και ένα εργαλείο σταθεροποίησης του εισοδήματος (European Commission, 2013).

Πιο συγκεκριμένα, οι άμεσες ενισχύσεις είναι καλύτερα στοχευμένες περιορίζοντας τη στήριξη σε όσους ασχολούνται ενεργά με γεωργικές δραστηριότητες. Για να αντιμετωπιστεί η γήρανση του αγροτικού πληθυσμού (μόνο το 14% των γεωργών της ΕΕ είναι κάτω των 40 ετών), από το 2015, θα δοθούν κίνητρα στους νέους αγρότες που εισέρχονται στον κλάδο να πάρουν μια πρόσθετη πληρωμή (πρώτος Πυλώνας), η οποία μπορεί ακόμη να συμπληρωθεί από μια πρόσθετη ενίσχυση στο πλαίσιο του δεύτερου Πυλώνα. Οι νέοι αγρότες θα είναι επιλέξιμοι για χρηματοδότηση νέων επιχειρήσεων (μέχρι και 70.000€) ενώ οι μικροί αγρότες μέχρι και 15.000 € (EurActiv, 2013).

Θα εφαρμοστεί μια πιο στοχευόμενη στήριξη στις μικρές και μεσαίες εκμεταλλεύσεις. Ουσιαστικά θα εφαρμοστεί ένα ειδικό και απλοποιημένο καθεστώς στήριξης για τους μικροκαλλιεργητές και θα διευκολυνθεί η

πρόσβασή τους στις άμεσες πληρωμές. Οι αγρότες που έχουν στην κατοχή τους λίγα στρέμματα γης θα μπορούν να διεκδικήσουν πρόσθετες πληρωμές μέχρι και 1.250 € ετησίως, ενώ οι εθνικές κυβερνήσεις θα μπορούν να χρησιμοποιήσουν μέχρι και το 2% του Πυλώνα 1 για την ενθάρρυνση ατόμων κάτω από 40 ετών να γίνουν αγρότες. Επιπλέον, θα δοθεί εθελοντική πρόσθετη ενίσχυση (ως 5% του ετήσιου εθνικού ανωτάτου ορίου) στους γεωργούς σε περιοχές με φυσικά μειονεκτήματα (ορεινές περιοχές, περιοχές που πλήττονται από ειδικά μειονεκτήματα) (EurActiv, 2013).

Δεδομένης της πίεσης στους φυσικούς πόρους, η γεωργία πρέπει να βελτιώσει τις περιβαλλοντικές επιδόσεις της μέσω πιο αειφόρων μεθόδων παραγωγής. Οι αγρότες πρέπει επίσης να προσαρμοστούν στις προκλήσεις που προκύπτουν από τις αλλαγές στο κλίμα, με την επιδίωξη μετριασμού της κλιματικής αλλαγής και δράσεων προσαρμογής (π.χ. με την ανάπτυξη μεγαλύτερης ανθεκτικότητας στις καταστροφές, όπως πλημμύρες, ξηρασία και πυρκαγιές) (European Commission, 2013).

Η νέα ΚΑΠ λαμβάνοντας υπ' όψιν τις παραπάνω προκλήσεις για τη βελτίωση της αειφορίας έχει εισάγει κάποια μέτρα. Πρώτον, υπάρχει μια απλοποιημένη και πιο στοχευόμενη πολλαπλή συμμόρφωση. Οι αγρότες προκειμένου να λάβουν πλήρη χρηματοδότηση από την ΚΑΠ, πρέπει να πληρούν στις εκμεταλλεύσεις τους συγκεκριμένες περιβαλλοντικές απαιτήσεις και υποχρεώσεις. Από το 2015 και μετά, η ΚΑΠ εισάγει ένα νέο εργαλείο πολιτικής στον Πυλώνα 1, την Πράσινη Άμεση Πληρωμή (European Commission, 2013).

Σύμφωνα με αυτή θα δοθεί πρόσθετη ενίσχυση (ως 30% του ετήσιου εθνικού ανωτάτου ορίου) στους γεωργούς που εφαρμόζουν επωφελείς πρακτικές για το περιβάλλον και το κλίμα (EurActiv, 2013). Αυτό θα συμβεί ως ανταμοιβή στους γεωργούς για την τήρηση τριών υποχρεωτικών γεωργικών πρακτικών, δηλαδή τη διατήρηση των μόνιμων βοσκοτόπων και των περιοχών που έχουν οικολογική σημασία και τη διαφοροποίηση των καλλιεργειών (European Commission, 2013).

Η αγροτική ανάπτυξη θα συνεχίσει να διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στην επίτευξη των περιβαλλοντικών στόχων της ΚΑΠ και την καταπολέμηση της κλιματικής αλλαγής. Το επίκεντρο του δεύτερου πυλώνα για την αειφορία είναι

σαφώς ορατό από το γεγονός ότι τουλάχιστον το 30% του προϋπολογισμού κάθε προγράμματος αγροτικής ανάπτυξης πρέπει να χρησιμοποιείται για τα εθελοντικά μέτρα που είναι επωφελή για το περιβάλλον και την κλιματική αλλαγή. Αυτά περιλαμβάνουν γεωργό – περιβαλλοντικά – κλιματικά μέτρα, βιολογική γεωργία, περιοχές φυσικών περιορισμών, περιοχές Natura 2000, δασικά μέτρα και επενδύσεις που είναι επωφελείς για το περιβάλλον ή το κλίμα. Όλα αυτά τα μέτρα συμβάλλουν σημαντικά στην περιβαλλοντική αναβάθμιση και την αλλαγή του κλίματος, επειδή είναι προσαρμοσμένα στις τοπικές ανάγκες (European Commission, 2013).

Όπως αναφέρθηκε προβλέπεται επίσης ειδικό μέτρο στήριξης της βιολογικής γεωργίας (μετατροπή και διατήρηση) από την ΚΑΠ (EurActiv, 2013). Οι καταναλωτές σήμερα ζητούν όλο και περισσότερο γεωργικά προϊόντα και είδη διατροφής βιολογικής παραγωγής με αποτέλεσμα να δημιουργηθεί μια νέα αγορά για τα γεωργικά προϊόντα. Τα προϊόντα αυτά πωλούνται στην αγορά σε υψηλότερη τιμή, ενώ αυτός ο τρόπος παραγωγής συνεπάγεται λιγότερο εντατική χρησιμοποίηση της γης (Κανονισμός 2092/91). Η βιολογική γεωργία επιτυγχάνεται με τη μη χρήση χημικών συνθετικών λιπασμάτων και φυτοπροστατευτικών προϊόντων που μπορεί να έχουν αρνητικές επιπτώσεις στο περιβάλλον ή να έχουν ως αποτέλεσμα την ύπαρξη καταλοίπων στα γεωργικά προϊόντα (Κανονισμός 2092/91). Υιοθετούνται πρακτικές σύμφωνα με τους Κοινοτικούς Κανονισμούς 834/2007 και 889/2008 όπως για παράδειγμα η χρήση των κατάλληλων παρασκευασμάτων μικροοργανισμών για τη βελτίωση της συνολικής κατάστασης του εδάφους ή της διαθεσιμότητας θρεπτικών ουσιών στο έδαφος ή στις καλλιέργειες (Κανονισμός 889/2008).

Η ΚΑΠ μετά το 2013, στοχεύει στην υποστήριξη της καινοτομίας, τη μεταφορά γνώσεων και την ανάπτυξη ικανοτήτων, καθώς και την ανάπτυξη των γεωργικών εκμεταλλεύσεων και των επιχειρήσεων, με την υιοθέτηση μεθόδων παραγωγής που συνδέονται με τους τοπικούς πόρους για την ανάπτυξη της οικονομίας και τη δημιουργία θέσεων εργασίας (European Commission, 2012α).

Είναι φανερό ότι τα μέτρα της ΚΑΠ θα βελτιώσουν την ανταγωνιστικότητα του αγροτικού τομέα και θα αντισταθμίσουν τα προβλήματα παραγωγής στις περιοχές με ειδικά μειονεκτήματα προς αποφυγή της εγκατάλειψης. Επίσης, θα ενθαρρυνθεί η πράσινη παραγωγή μέσω της

καινοτομίας που απαιτεί νέες τεχνολογίες, νέα προϊόντα και νέες διαδικασίες παραγωγής. Η προώθηση της ισορροπημένης περιφερειακής ανάπτυξης για τη στήριξη της αγροτικής απασχόλησης, τη διατήρηση της κοινωνικής δομής των αγροτικών περιοχών και τη βελτίωση της αγροτικής οικονομίας θα επιτρέψει στους τοπικούς φορείς να απελευθερώσουν το δυναμικό τους, και στους αγρότες να καταστήσουν δυνατή τη διαρθρωτική ποικιλομορφία στα συστήματα καλλιέργειας και να βελτιώσουν τις συνθήκες στα μικρά αγροκτήματα ώστε να αναπτυχθούν οι τοπικές αγορές. Οι παραπάνω προκλήσεις παρουσιάζουν νέες ευκαιρίες για την αγροτική επιχειρηματικότητα (Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, 2010).

5. ΕΝΙΣΧΥΣΗ ΤΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΕΩΡΓΙΑ

5.1 ΝΕΟΙ ΑΓΡΟΤΕΣ

Τα τελευταία χρόνια γίνεται μια προσπάθεια στήριξης και ενίσχυσης της γεωργίας και ιδιαίτερα της επιχειρηματικότητας στη γεωργία τόσο στην Ευρώπη όσο και την Ελλάδα. Στα πλαίσια της προσπάθειας αυτής, ένα από τα μέτρα που έχουν ληφθεί είναι το Μέτρο 112 «Εγκατάσταση Νέων Γεωργών» του Προγράμματος Αγροτικής Ανάπτυξης της Ελλάδας 2007–2013 ‘Αλέξανδρος Μπαλτατζής’ του Κανονισμού (ΕΚ) 1698/2005 του Συμβουλίου που χρηματοδοτείται από το Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Αγροτικής Ανάπτυξης (Ε.Γ.Τ.Α.Α.). Στόχος του Μέρου είναι η πληθυσμιακή αναζωογόνηση της υπαίθρου με την εγκατάσταση νέων γεωργών μέσω της παροχής κινήτρων προκειμένου να διευκολυνθεί η αρχική τους εγκατάσταση και η διαρθρωτική προσαρμογή των εκμεταλλεύσεών τους με την υποβολή επιχειρηματικού σχεδίου. Το μέτρο αυτό θα συμβάλει θετικά, τόσο στην απασχόληση, όσο και στη διατήρηση του πληθυσμού στην ύπαιθρο (ΦΕΚ 3255/Β’/20.12.2013).

Δικαίωμα υποβολής αίτησης ενίσχυσης στο Μέτρο έχουν φυσικά πρόσωπα, μόνιμοι κάτοικοι της Ελληνικής Επικράτειας, εγγεγραμμένοι στο Ολοκληρωμένο Σύστημα Διαχείρισης και Ελέγχου (Ο.Σ.Δ.Ε.), που εγκαταστάθηκαν για πρώτη φορά ως αρχηγοί γεωργικής εκμετάλλευσης, κατά το δεκατετράμηνο που προηγείται της ημερομηνίας υποβολής της αίτησης ενίσχυσης και είναι από 18 ως 40 ετών και μόνιμοι κάτοικοι της περιοχής εφαρμογής του Μέρου (ΦΕΚ 3255/Β’/20.12.2013).

Η οικονομική ενίσχυση του Μέρου 112 είναι ύψους 140 εκατ. ευρώ. Τα περισσότερα χρήματα (32.400.000 ευρώ) θα δοθούν στην Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας και ακολουθούν η Κρήτη (22.800.000 ευρώ), η Δυτική Ελλάδα (15.500.000 ευρώ) και η Πελοπόννησος (14.700.000 ευρώ) (βλέπε Πίνακα 5.1).

Πίνακας 5.1. Πιστώσεις ανά Περιφέρεια για παροχή οικονομικών ενισχύσεων του Μέτρου 112 του Προγράμματος 'Αλέξανδρος Μπαλατατζής' (σε €)

A/A	Περιφέρεια	Προϋπολογισμός Δημόσιας Δαπάνης σε €
1	Ανατολικής Μακεδονίας & Θράκης	12.600.000
2	Κεντρικής Μακεδονίας	32.400.000
3	Δυτικής Μακεδονίας	6.300.000
4	Θεσσαλίας	13.600.000
5	Ηπείρου	5.100.000
6	Ιονίων Νήσων	1.400.000
7	Δυτικής Ελλάδος	15.500.000
8	Στερεάς Ελλάδος	5.900.000
9	Πελοποννήσου	14.700.000
10	Αττικής	700.000
11	Βορείου Αιγαίου	7.400.000
12	Νοτίου Αιγαίου	1.600.000
13	Κρήτης	22.800.000
ΣΥΝΟΛΟ		140.000.000

Πηγή: ΦΕΚ 3255/Β'/20.12.2013

Το ύψος της ενίσχυσης διαμορφώνεται ανάλογα με την κατηγορία της περιοχής μόνιμης κατοικίας του υποψηφίου, τον προσανατολισμό της παραγωγής της εκμετάλλευσης στη μελλοντική κατάσταση και το επίπεδο εισοδήματος της εκμετάλλευσης, επίσης στη μελλοντική κατάσταση. Το ύψος της ενίσχυσης για κάθε γεωργό παρουσιάζεται στον παρακάτω Πίνακα 5.2 (ΦΕΚ 3255/Β'/20.12.2013).

Πίνακας 5.2. Ύψος οικονομικής ενίσχυσης σύμφωνα με το Μέτρο 112 του Προγράμματος 'Αλέξανδρος Μπαλαταζής' (σε €)

A/A	ΚΡΙΤΗΡΙΟ	ΠΑΡΑΜΕΤΡΟΣ	ΥΨΟΣ ΕΝΙΣΧΥΣΗΣ σε €
1	Περιοχή μόνιμης κατοικίας	Ορεινή	7.500
		Μειονεκτική	5.000
		Λοιπές περιοχές	2.500
2	Προσανατολισμός παραγωγής της εκμετάλλευσης στη μελλοντική κατάσταση	Κτηνοτροφική	7.500
		Φυτική	5.000
		Μικτή – Μελισσοκομία	2.500
3	Επίπεδο εισοδήματος της εκμετάλλευσης στη μελλοντική κατάσταση	> από το 120% του Εισοδήματος Αναφοράς	5.000
		80% – 120% του Εισοδήματος Αναφοράς	2.500
ΥΨΟΣ ΕΝΙΣΧΥΣΗΣ ΠΟΥ ΜΠΟΡΕΙ ΝΑ ΧΟΡΗΓΗΘΕΙ – ΣΥΝΟΛΟ		Μέγιστο	20.000
		Ελάχιστο	10.000

Πηγή: ΦΕΚ 3255/Β'/20.12.2013

Οι υποψήφιοι Νέοι αγρότες θα πρέπει να υποβάλλουν Επιχειρηματικό Σχέδιο, μέγιστης χρονικής διάρκειας πέντε ετών με δεσμευτικούς στόχους και χρονικές προθεσμίες για την ανάπτυξη των γεωργικών δραστηριοτήτων τους, καθώς και για τη διαρθρωτική προσαρμογή της εκμετάλλευσής τους, αλλά και για την απόκτηση ή συμπλήρωση επαρκούς επαγγελματικής ικανότητας, εφόσον απαιτούνται. Η γεωργική εκμετάλλευση του υποψηφίου προς ένταξη στο καθεστώς ενισχύσεων πρέπει να βρίσκεται στην ευρύτερη περιοχή του τόπου της μόνιμης κατοικίας του και να έχει μέγεθος τυπικών απαιτήσεων σε εργασία τουλάχιστον μισή (0,5) Μονάδα Ανθρώπινης Εργασίας, ΜΑΕ (ΦΕΚ 3255/Β'/20.12.2013).

Στο μέτρο αυτό θα μπορέσουν να ενταχθούν άμεσα περισσότερα από 8.000 άτομα που επιθυμούν να ασχοληθούν με τις αγροτικές εκμεταλλεύσεις (Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, 2013α). Η οικονομική ενίσχυση καταβάλλεται στο δικαιούχο Νέο Γεωργό από τον ΟΠΕΚΕΠΕ σε τρεις το πολύ δόσεις σε συνάρτηση με την πρόοδο του επιχειρηματικού σχεδίου σε ότι αφορά την επίτευξη των στόχων του, αλλά και την τήρηση του

χρονοδιαγράμματος το οποίο περιλαμβάνεται σε αυτό. Οι Νέοι Γεωργοί θα λάβουν το 70% του ύψους της εγκεκριμένης χρηματοδότησης τους ως προκαταβολή (ΦΕΚ 3255/Β΄/20.12.2013).

Οι συνολικές πληρωμές στο πλαίσιο της 1^{ης} Προκήρυξης του Μέτρου 112 το 2009 ανέρχονται συνολικά σε 105.374.025 ευρώ (Agronews, 2014). Υπάρχει ανοικτή 2^η πρόσκληση για το συγκεκριμένο μέτρο για το έτος 2014.

5.2 ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

Η ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών αναγνωρίζεται σήμερα ως κρίσιμος παράγοντας για την οικονομική ανάπτυξη και την κοινωνική συνοχή. Η γυναικεία επιχειρηματικότητα έχει άμεση σχέση με τη βελτίωση της θέσης των γυναικών στην αγορά εργασίας που αποτελεί στόχο της εθνικής και ευρωπαϊκής πολιτικής για την ισότητα των φύλων.

Το ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου σχετικά με τον ρόλο των γυναικών στον τομέα της γεωργίας και στις αγροτικές περιοχές' (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2011) «ζητεί να ενθαρρυνθούν το επιχειρηματικό πνεύμα και οι πρωτοβουλίες των γυναικών, ιδίως μέσω της προώθησης της γυναικείας ιδιοκτησίας, τα δίκτυα γυναικών επιχειρηματιών, και να διαμορφωθούν οι συνθήκες-πλαίσιο στο χρηματοπιστωτικό τομέα με τρόπο ώστε να καταστεί δυνατή για τις γυναίκες επιχειρηματίες της υπαίθρου, (συμπεριλαμβανομένων μεμονωμένων αυτοαπασχολούμενων γυναικών, αυτοαπασχολούμενων υπό καθεστώς μερικής απασχόλησης με χαμηλό εισόδημα και νεαρών γυναικών) η πρόσβαση σε επενδύσεις και δάνεια, ούτως ώστε να αποκτήσουν μεγαλύτερη ικανότητα δράσης στην αγορά και να μπορέσουν να αναπτύξουν επιχειρήσεις και να επιτύχουν σταθερό οικονομικό εισόδημα». «Ζητεί επίσης να αναληφθούν δράσεις για τη βελτίωση του επιχειρηματικού πνεύματος και των ικανοτήτων των γυναικών, έτσι ώστε να προωθηθεί η εκπροσώπησή τους στα διοικητικά όργανα επιχειρήσεων και ενώσεων».

Από το ψήφισμα αυτό διαπιστώνεται ότι η Ε.Ε. αναγνωρίζει το ρόλο που μπορούν να παίξουν οι γυναίκες στον αγροτικό τομέα και ενθαρρύνει την ανάπτυξη επιχειρηματικής δράσης από αυτές. Για αυτό το λόγο, για την

ενίσχυση της γυναικείας επιχειρηματικότητας υπάρχουν πολλά μέσα χρηματοδότησης από εθνικούς και κοινοτικούς πόρους.

Στην Ελλάδα οι γυναικείες επιχειρηματικές δραστηριότητες στην ύπαιθρο εντάσσονται κατά κανόνα στο πλαίσιο της ευρύτερης πολυαπασχόλησης του αγροτικού νοικοκυριού. Βασίζονται σε ευέλικτες μορφές οργάνωσης της παραγωγής και της εργασίας και συντελούν σε μια ιδιότυπη αλλαγή του ρόλου της γυναίκας στην οικογένεια (Ιακωβίδου, 2007).

Σύμφωνα με έρευνα που πραγματοποιήθηκε από τους Ιακωβίδου κ.ά., (2006) σε πέντε περιοχές της βόρειας Ελλάδας διαπιστώθηκε ότι οι παράμετροι που έχουν να κάνουν με το οικονομικό, κοινωνικό και αναπτυξιακό περιβάλλον στο οποίο ζει η γυναίκα καθορίζουν και την έκφραση της επιχειρηματικότητάς της. Οι παράμετροι αυτές έχουν ιδιαιτερότητες στην ελληνική ύπαιθρο, τόσο στο σύνολό της όσο και από τόπο σε τόπο. Οι ιδιαιτερότητες αυτές παίζουν καθοριστικό ρόλο στην εκδήλωση επιχειρηματικότητας από την πλευρά του γυναικείου πληθυσμού, αλλά και στο είδος και τη μορφή αυτής της επιχειρηματικότητας.

Το είδος των επιχειρήσεων που επιλέγουν να δραστηριοποιηθούν οι γυναίκες της υπαίθρου, αλλά και η γενικότερη συμπεριφορά τους ως επιχειρηματίες, δείχνουν την προέκταση στον επαγγελματικό χώρο του προτύπου άνδρας-γυναίκα που κυριαρχεί στον οικογενειακό χώρο. Οι γυναίκες επιχειρηματίες, εκτός εξαιρέσεων, χαρακτηρίζονται από διστακτικότητα. Επιζητούν το σίγουρο και δεν επιδιώκουν ρίσκα, δε θέλουν δεσμεύσεις με δάνεια. Αντιμετωπίζουν την επιχείρησή τους ως διέξοδο για απασχόληση και όχι με επιχειρηματικό πνεύμα. Οι παράγοντες αυτοί έχουν άμεση επίπτωση στο χαρακτήρα της επιχείρησης: είναι μικρή, με κανένα ή μικρό αριθμό απασχολούμενων, με μικρό κύκλο εργασιών, μικρή προσαρμοστικότητα στις νέες συνθήκες και απαιτήσεις της αγοράς και εξασφαλίζει χαμηλά εισοδήματα στην επιχειρηματία, τα οποία όμως την ικανοποιούν. Την ικανοποιεί επίσης η αίσθηση της ανεξαρτησίας και διαθεσιμότητας που απολαμβάνει από τη λειτουργία της επιχείρησής της (Ιακωβίδου κ.ά. 2006)

Σύμφωνα με την Γιδαράκου (2005) οι γυναικείοι συνεταιρισμοί μπορούν να αποτελέσουν αναπτυξιακά κύτταρα στην ύπαιθρο, με σημαντικές οικονομικές και κοινωνικές συμβολές στο ατομικό επίπεδο των συνεταιρισμένων γυναικών,

στο οικογενειακό και το τοπικό επίπεδο. Αποτελούν μορφές ευέλικτης απασχόλησης συμβατές με τους περιορισμούς που οι γυναίκες αντιμετωπίζουν στο να συμφιλιώσουν τις οικογενειακές φροντίδες με τις εργασιακές υποχρεώσεις, προσφέρουν προσωπικό εισόδημα και συμπληρωματικό εισόδημα στο νοικοκυριό, προάγουν την ανάπτυξη συλλογικής ταυτότητας των γυναικών, τη δημιουργικότητα και την αυτοπεποίθηση. Συμβάλλουν επίσης στην αξιοποίηση των τοπικών πόρων, στη διατήρηση και προβολή της πολιτισμικής κληρονομιάς, στηρίζουν τον κοινωνικό ιστό της τοπικής κοινωνίας και καλλιεργούν συνθήκες συγκράτησης του πληθυσμού στις εστίες του.

Πολύ πιο συχνά η γυναικεία επιχειρηματικότητα είναι «επιχειρηματικότητα ανάγκης» από ότι η ανδρική. Η «επιχειρηματικότητα ανάγκης» πηγάζει από την έλλειψη ευκαιριών για την εξασφάλιση του βιοπορισμού, η «επιχειρηματικότητα ευκαιρίας» από την ανακάλυψη ευκαιρίας που αναμένεται να εξασφαλίσει υψηλότερο εισόδημα από οποιαδήποτε άλλη διαθέσιμη πηγή. Η γυναικεία επιχειρηματικότητα συνδέεται πολύ συχνά επίσης με την ανάγκη συνδυασμού της ευελιξίας του χρόνου και του χώρου που τους παρέχει σε σχέση με τις οικογενειακές υποχρεώσεις και οι λόγοι αυτοί εξηγούν σε μεγάλο βαθμό και τη συχνότερη «επιχειρηματικότητα ανάγκης» σε σχέση με τους άνδρες (Γιδαράκου, 2008).

6. ΕΡΕΥΝΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΣΤΗ ΓΕΩΡΓΙΑ ΤΟΥ ΠΕΝΤΑΛΟΦΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

6.1 ΠΕΝΤΑΛΟΦΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ: ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΑ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Ο Πεντάλοφος βρίσκεται 15 χιλιόμετρα βόρεια της πόλης της Θεσσαλονίκης, στις δυτικές παρυφές του Σιβρίου όρους. Έχει υψόμετρο 115 μέτρα από την επιφάνεια της θάλασσας, σε γεωγραφικό πλάτος 40,7412926063 και γεωγραφικό μήκος 22,8516860982. Είναι κωμόπολη και ανήκει στον Δήμο Ωραιοκάστρου, της Περιφερειακής Ενότητας Θεσσαλονίκης. Το όνομα Πεντάλοφος δόθηκε το 1953. Το χωριό περιβάλλεται από πέντε λόφους, οι οποίοι είναι τεχνικοί και βρίσκονται από τον 4 αιώνα π.Χ., από την εποχή του Μέγα Αλεξάνδρου.

Το χωριό αποτελείται περίπου από 2.200 κατοίκους. Οι περισσότεροι κάτοικοι είναι γεωργοκτηνοτρόφοι. Τα παλαιά χρόνια το 80% των κατοίκων ασχολούνταν με τη γεωργία. Η ενασχόληση με την κτηνοτροφία ήταν οικιακή.

Ο πρωτογενής τομέας εξακολουθεί να αποτελεί μια σημαντική οικονομική δραστηριότητα για τον Πεντάλοφο. Τόσο η γεωργία όσο και η κτηνοτροφία απασχολούν ένα σημαντικό ποσοστό των κατοίκων του. Οι γεωργικές εκμεταλλεύσεις φτάνουν τα 18.686 στρέμματα (στοιχεία 2005) και από αυτές το 99% είναι αροτραίες καλλιέργειες (Πίνακα 6.1). Στον Πεντάλοφο εκτρέφονται 16.200 ζώα (αγελάδες, χοίροι, πρόβατα και αίγες) και 68.000 όρνιθες (Πίνακα 6.2) (ΕΛ. ΣΤΑΤ., 2005). Υπάρχουν πολλές μεγάλες κτηνοτροφικές μονάδες, πάνω από 100 αγελάδες η κάθε μία. Η γεωργία γίνεται μόνο για την εκτροφή των ζώων, αλλά δεν επαρκεί γι' αυτό γίνεται εισαγωγή τροφών.

Πίνακας 6.1. Κατηγορίες καλλιεργειών και εκτάσεις (σε στρέμματα) στον Πεντάλοφο (έτος 2005)

ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΑΣ	ΕΚΤΑΣΗ (σε στρ.)
Σιτάρι σκληρό	14.000
Κριθάρι	1.100
Βίκος για σανό	2.850
Μηδική (πολυετές τριφύλλι)	80
Άλλες ετήσιες καλλιέργειες	536
Δενδρώδεις καλλιέργειες	69
Αμπέλοι Σταφιδάμπελοι	39
Γη λαχανόκηπων (κηπευτική γη)	12
Σύνολο	18.686

Πηγή: ΕΛ. ΣΤΑΤ., (2005)

Πίνακας 6.2. Είδος και πληθυσμός ζώων στον Πεντάλοφο (έτος 2005)

Είδος ζώων	Πληθυσμός ζώων
Βοοειδή Εγχώριων φύλων Βελτιωμένα	8.050
Ξενικών φυλών Καθαρόαιμα	1.550
Χοίροι Αναπαραγωγής (γουρούνες και κάπροι επιβάσεως)	200
Χοίροι Κρεοπαραγωγής γενικά	1.100
Πρόβατα Κοπαδιάρικα	3.750
Αίγες (Κοπαδιάρικες και Οικόσιτες)	1.550
Κουνέλια	200

Πηγή: ΕΛ. ΣΤΑΤ., (2005)

Ο Πεντάλοφος είναι το χωριό που έχει την περισσότερη κτηνοτροφία πανελλαδικά και η αναλογία σε παραγωγή γάλακτος σε σχέση με τον αριθμό κατοίκων του αντιστοιχεί στο μεγαλύτερο χωριό της Ευρώπης. Η παραγωγή γάλακτος είναι 150 τόνοι ημερησίως.

6.2 ΓΕΝΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

Στη συγκεκριμένη έρευνα που πραγματοποιήθηκε στο δημοτικό διαμέρισμα Πενταλόφου, του Δήμου Ωραιοκάστρου του Νομού Θεσσαλονίκης μελετώνται τα χαρακτηριστικά της επιχειρηματικότητας στη γεωργία για να διαπιστωθεί αν οι αγρότες αναπτύσσουν κάποια επιχειρηματική δράση που σχετίζεται με τον αγροτικό τομέα.

Η έρευνα διεξήχθη τον Απρίλιο του 2014 και οι αγρότες του Πενταλόφου κλήθηκαν να συμπληρώσουν ένα ειδικά διαμορφωμένο ερωτηματολόγιο. Η επεξεργασία και αξιοποίηση των στοιχείων που συλλέχθηκαν από την έρευνα έγινε με τη βοήθεια του στατιστικού πακέτου SPSS 21.0. Η μελέτη ολοκληρώνεται με την εξαγωγή συμπερασμάτων για την επιχειρηματικότητα στον αγροτικό τομέα και με προτάσεις για ενίσχυση της επιχειρηματικότητας στην περιοχή.

6.2.1 Γενικός στόχος έρευνας

Ο γενικός στόχος της έρευνας είναι να μελετηθούν τα χαρακτηριστικά της επιχειρηματικότητας στον αγροτικό τομέα του δημοτικού διαμερίσματος Πενταλόφου Θεσσαλονίκης. Πιο συγκεκριμένα η έρευνα προσπαθεί να εντοπίσει τους παράγοντες εκείνους που ευνοούν ή εμποδίζουν την ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας στον τομέα αυτό.

6.2.2 Ειδικοί στόχοι έρευνας

Οι ειδικοί στόχοι που καλείται να απαντήσει η συγκεκριμένη έρευνα είναι οι ακόλουθοι:

- α) Να εντοπίσει τα γενικά χαρακτηριστικά των γεωργών του Πεντάλοφου.
- β) Να διερευνήσει αν η εκδήλωση επιχειρηματικού πνεύματος από τους γεωργούς σχετίζεται με το επίπεδο εκπαίδευσής τους.

- γ) Να περιγράψει τα χαρακτηριστικά των εκμεταλλεύσεων, όπως το είδος και η μορφή της παραγωγής, οι τομείς δραστηριοποίησης και ο αριθμός των ατόμων που απασχολούν.
- δ) Να εντοπίσει τον τρόπο δημιουργίας των εκμεταλλεύσεων και την πορεία των δραστηριοτήτων τους.
- ε) Να δείξει τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι αγρότες κατά την ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας.
- στ) Να εμφανίσει τα αποτελέσματα που περιμένουν οι αγρότες από την ανάπτυξη της επιχειρηματικής δράσης.

6.3 ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Ένα σημαντικό στοιχείο της μεθοδολογίας στην οποία στηρίχτηκε η μελέτη, αποτελεί η έρευνα πεδίου η οποία πραγματοποιήθηκε μέσω της συμπλήρωσης ερωτηματολογίων από τους αγρότες.

Στην έρευνα συμμετείχαν 50 (n=50) γεωργοί, άνδρες και γυναίκες, ηλικίας 22-67 ετών, από το δημοτικό διαμέρισμα Πενταλόφου, του Δήμου Ωραιοκάστρου, του Νομού Θεσσαλονίκης. Από αυτούς μόνο 7 ήταν γυναίκες, μια μικρή αναλογία. Ο κάθε γεωργός συμπλήρωσε χωριστά ένα ερωτηματολόγιο. (Συνολικά 50 ερωτηματολόγια). Το μορφωτικό τους επίπεδο περιελάμβανε όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης, από το Δημοτικό ως το Πανεπιστήμιο. Το 48% του δείγματος είναι κάτω των 35 ετών, δηλαδή ιδιαίτερα νέο σε ηλικία και συνεπώς στο ξεκίνημα ουσιαστικά της επιχειρηματικής του δραστηριοποίησης. Οι 33 από τους συμμετέχοντες είναι αρχηγοί/ιδιοκτήτες των εκμεταλλεύσεων και σε αυτούς θα εστιαστεί η ανάλυση των αποτελεσμάτων.

Το ερωτηματολόγιο της έρευνας αποτελείται από 30 ερωτήσεις και είναι χωρισμένο σε έξι κατηγορίες-ενότητες: α) Προσωπικά στοιχεία, β) Περιγραφή της εκμετάλλευσης, γ) Δημιουργία και Λειτουργία της εκμετάλλευσης, δ) Επιχειρηματικότητα, ε) Διαδικασία ανάπτυξης της επιχειρηματικότητας και στ) Εκπαίδευση. Οι ερωτήσεις έχουν ως σκοπό να διερευνήσουν κατά πόσο οι γεωργοί θεωρούν ότι είναι επιχειρηματίες, αν αναπτύσσουν κάποια επιχειρηματική δράση που σχετίζεται με τη γεωργία, να αναφέρουν την

τρέχουσα κατάσταση της εκμετάλλευσής τους και τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν. Από τις 30 ερωτήσεις, οι 26 έπρεπε να απαντηθούν από όλους, ενώ οι τέσσερις μόνο από αυτούς που χαρακτήριζαν τους εαυτούς τους ως επιχειρηματίες.

Οι ερωτήσεις στην πλειοψηφία τους είναι πολλαπλής επιλογής με τουλάχιστον τέσσερις απαντήσεις. Επίσης, υπάρχουν και μερικές ερωτήσεις τύπου ΝΑΙ/ΟΧΙ, ΝΑΙ/ΟΧΙ/ΙΣΩΣ, ΝΑΙ/ΟΧΙ/ΙΣΩΣ/ΔΕΝ ΞΕΡΩ ενώ υπάρχουν και δύο ερωτήσεις που προσφέρουν πέντε πιθανές απαντήσεις της κλίμακας Likert (Καθόλου, Λίγο, Μέτρια, Πολύ, Πάρα πολύ). Σε κάποιες ερωτήσεις ο αγρότης μπορεί να δώσει πάνω από μια απάντηση και σε δύο ερωτήσεις πρέπει να τους δώσει βαθμό σπουδαιότητας (π.χ. βαθμός 5: πάρα πολύ σημαντικό, βαθμός 1: καθόλου σημαντικό κ.τ.λ.).

Στους συμμετέχοντες εξηγήθηκε, τόσο γραπτά όσο και προφορικά, ότι ο σκοπός της παρούσας έρευνας είναι επιστημονικός και ζητήθηκε να συμπληρώσουν τα ερωτηματολόγια ανώνυμα. Έγινε προσπάθεια να εξασφαλιστεί η εμπιστοσύνη των συμμετεχόντων και η αυστηρή τήρηση της εμπιστευτικότητας. Η εγκυρότητα εξασφαλίζεται όταν οι συμμετέχοντες απαντούν σε όλα τα ερωτήματα. Ωστόσο, υπήρχαν αγρότες που άφησαν ασυμπλήρωτες ορισμένες ερωτήσεις, πράγμα που ήταν απολύτως σεβαστό. Οι συμμετέχοντες συμπλήρωσαν τα ερωτηματολόγια στα σπίτια τους παρουσία της ερευνήτριας. Σε ορισμένες περιπτώσεις χρειάστηκε να δοθούν εξηγήσεις.

6.4 ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Τα αποτελέσματα των στατιστικών αναλύσεων της συγκεκριμένης έρευνας παρουσιάζονται με τη μορφή πινάκων ή/και διαγραμμάτων παρακάτω.

6.4.1 Χαρακτηριστικά του δείγματος

Η Ενότητα Α του Ερωτηματολογίου αφορούσε προσωπικές πληροφορίες για τους αγρότες που συμμετείχαν στην έρευνα. Από τους 50 αγρότες, ηλικίας 22 ως 67 ετών (μέση ηλικία τα 39 έτη), οι 43 ήταν άντρες και οι 7 γυναίκες. Το 64% του δείγματος ήταν έγγαμοι και το 36% άγαμοι, δεν βρέθηκαν διαζευγμένοι

ή χήροι. Το 32% είχε παρακολουθήσει την υποχρεωτική εκπαίδευση και το 18% είχε πτυχίο Πανεπιστημίου ή ΤΕΙ, το υπόλοιπο είχε τελειώσει το λύκειο. Οι 24 από τους 50 αγρότες είχαν ασχοληθεί στο παρελθόν και με άλλες εργασίες εκτός από τη γεωργία/κτηνοτροφία.

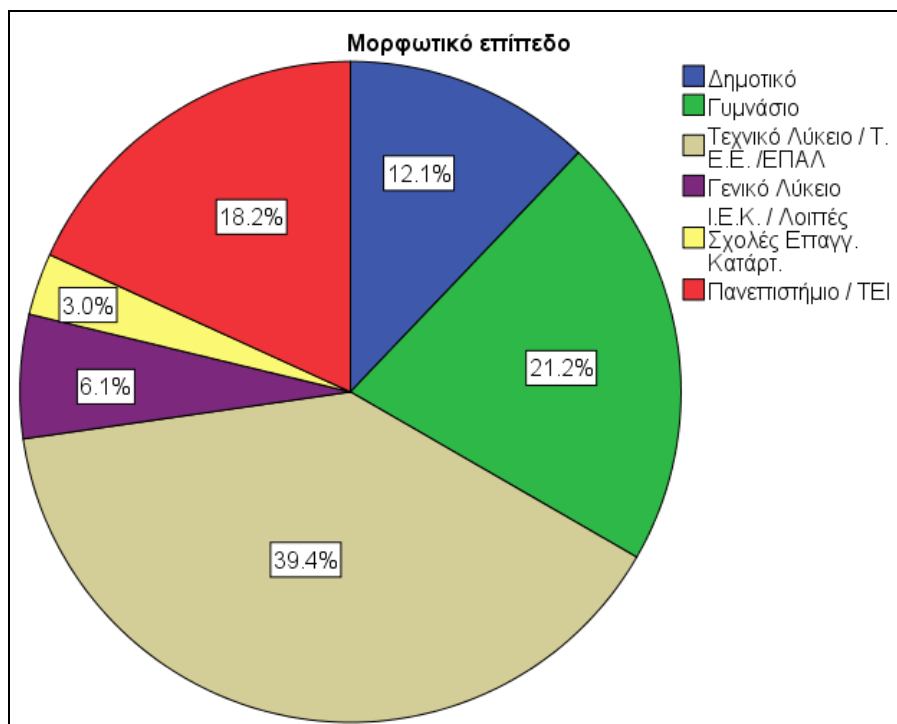
Η ανάλυση των αποτελεσμάτων θα εστιάσει στους αρχηγούς/ιδιοκτήτες των εκμεταλλεύσεων που αποτελούν το 66% του δείγματος (33 αγρότες). Από αυτούς, οι 31 ήταν άντρες και οι δύο γυναίκες. Από του άντρες μόνο οι εννιά ήταν άγαμοι, ενώ και οι δύο γυναίκες ήταν παντρεμένες με παιδιά. Δεκαπέντε άντρες είχαν κάνει και άλλες εργασίες στο παρελθόν, όμως καμία από τις γυναίκες δεν είχε ασχοληθεί με κάτι άλλο πέρα από τη γεωργία/κτηνοτροφία. Το 24,2% του δείγματος έχει ηλικία κάτω από 30 (Πίνακα 6.3), ενώ οι δύο γυναίκες είναι άνω των 40. Η μέση ηλικία των αρχηγών/ιδιοκτητών των εκμεταλλεύσεων είναι τα 40 έτη.

Πίνακας 6.3. Ηλικιακή διάθρωση των αρχηγών/ιδιοκτητών των εκμεταλλεύσεων

Ηλικιακή Τάξη	Συχνότητα	%
20 - 30	8	24,2
31 - 40	9	27,3
41 - 50	8	24,2
51 - 60	7	21,2
60+	1	3,0
Σύνολο	33	100,0

Πηγή: Ίδια επεξεργασία των πρωτογενών δεδομένων της έρευνας

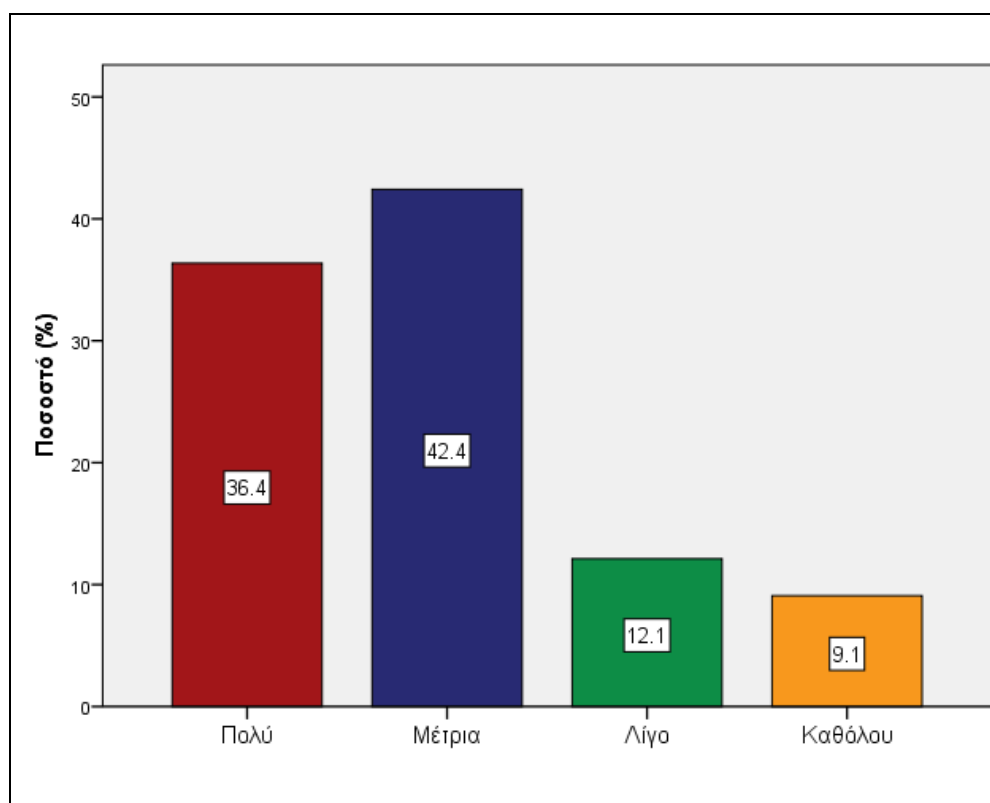
Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το εκπαιδευτικό υπόβαθρο των αρχηγών/ιδιοκτητών των εκμεταλλεύσεων (Διάγραμμα 6.1). Το 66,7% είναι απόφοιτοι Λυκείου και άνω, ενώ μόλις το 12,1% είναι απόφοιτοι Δημοτικού και το 21,2% Γυμνασίου. Η πλειοψηφία των αρχηγών είναι απόφοιτοι τεχνικού ή επαγγελματικού λυκείου (39,4%), ενώ το 18,2% είναι απόφοιτοι Πανεπιστημίου/ΤΕΙ. Τα παραπάνω ποσοστά φανερώνουν πως οι αρχηγοί/ιδιοκτήτες εκμεταλλεύσεων έχουν υψηλό μορφωτικό επίπεδο και επιδιώκουν να μορφώνονται και να αποκτούν εξειδικευμένες γνώσεις.

Διάγραμμα 6.1. Μορφωτικό επίπεδο των αρχηγών/ιδιοκτητών των εκμεταλλεύσεων

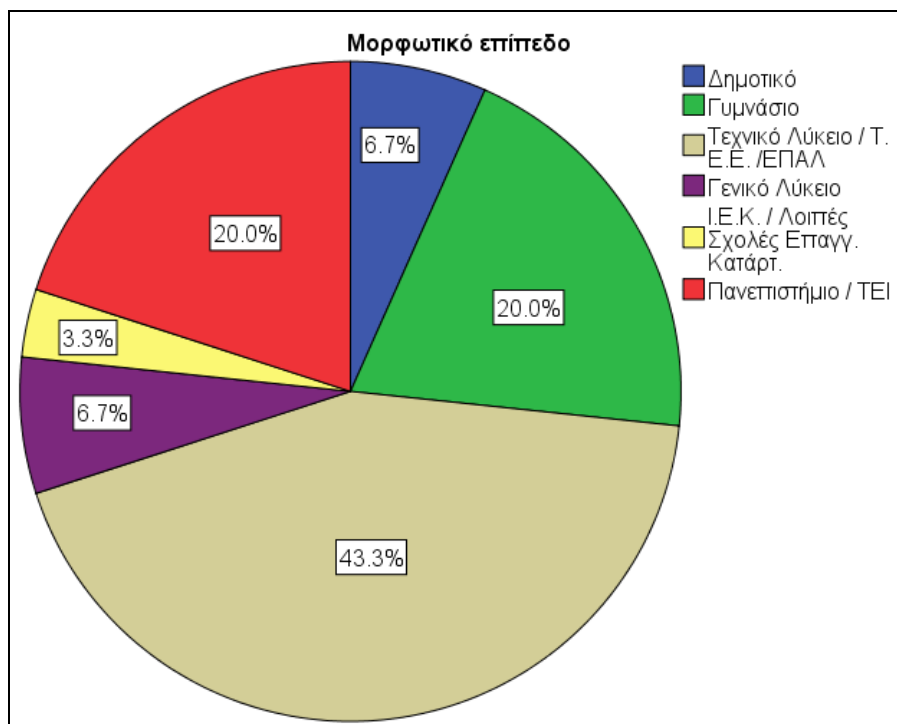
Στο σημείο αυτό θα πρέπει να αναφερθεί ότι ζητήθηκε από τους συμμετέχοντες να αναφέρουν αν θεωρούν τον εαυτό τους επιχειρηματία και παράλληλα να εκτιμήσουν πόσο επιχειρηματίες είναι σύμφωνα με τα προσωπικά τους κριτήρια. Το 82% του δείγματος απάντησε ότι θεωρεί τον εαυτό του από 'Λίγο' ως 'Πολύ' επιχειρηματία, με το 26% να χαρακτηρίζει τον εαυτό του 'Πολύ' επιχειρηματία.

Τελικά όμως αξιολογήθηκαν μόνο αυτοί που είχαν δηλώσει ότι ήταν αρχηγοί/ιδιοκτήτες της εκμετάλλευσης. Το 90,9% των αρχηγών/ιδιοκτητών των εκμεταλλεύσεων, που αντιστοιχεί σε 30 άτομα, χαρακτηρίζει τον εαυτό του ως επιχειρηματία (Διάγραμμα 6.2). Το 36,4% τοποθετεί τον εαυτό του στο 'Πολύ' ως αγρότη – επιχειρηματία, το 42,4% στο 'Μέτρια' και το 12,1% στο 'Λίγο'. Τα ποσοστά τόσο στην περίπτωση όλων των αγροτών όσο και των αρχηγών/ιδιοκτητών είναι μεγάλα.

Διάγραμμα 6.2. Χαρακτηρισμός του αγρότη ως επιχειρηματία σύμφωνα με τα προσωπικά του κριτήρια

Μελετήθηκε, επίσης, το μορφωτικό επίπεδο των αγροτών - επιχειρηματιών των εκμεταλλεύσεων (Διάγραμμα 6.3). Το 20,0% είναι απόφοιτοι Πανεπιστημίου/ΤΕΙ. Η πλειοψηφία των αγροτών - επιχειρηματιών είναι απόφοιτοι τεχνικού ή επαγγελματικού λυκείου (43,3%), ενώ το 6,7% είναι απόφοιτοι Γενικού Λυκείου. Μόλις το 6,7% είναι απόφοιτοι Δημοτικού και το 20,0% απόφοιτοι Γυμνασίου. Από τα παραπάνω διαπιστώνεται ότι οι αγρότες – επιχειρηματίες έχουν σχετικά υψηλό μορφωτικό επίπεδο το οποίο είναι απαραίτητο για την ανάπτυξη επιχειρηματικής δράσης δηλαδή η εκδήλωση κάποιου είδους επιχειρηματικού πνεύματος εξαρτάται από το επίπεδο εκπαίδευσης.

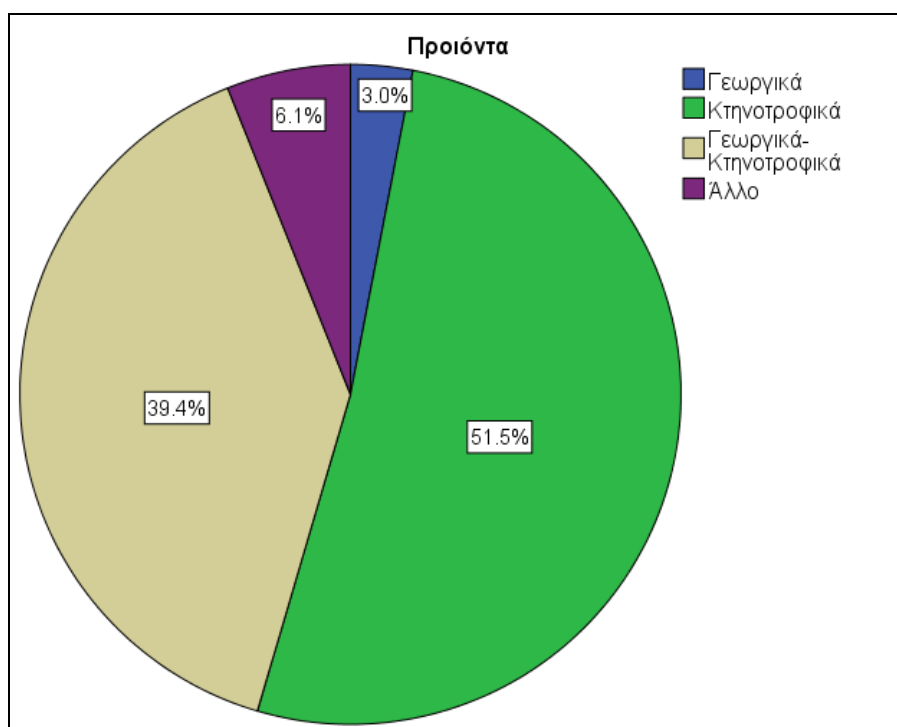
Διάγραμμα 6.3. Μορφωτικό επίπεδο των αγροτών-επιχειρηματιών των εκμεταλλεύσεων

6.4.2 Χαρακτηριστικά των εκμεταλλεύσεων

Οι ερωτήσεις της Ενότητας Β του ερωτηματολογίου αφορούν το είδος και τη μορφή της παραγωγής, τους τομείς δραστηριοποίησης και τον αριθμό των ατόμων που απασχολούνται στις εκμεταλλεύσεις.

Το 56% περίπου των εκμεταλλεύσεων του δείγματος παράγει κτηνοτροφικά προϊόντα και μόνο το 6% περίπου ασχολείται αποκλειστικά με τη γεωργία. Ο Πεντάλοφος έχει παράδοση στην κτηνοτροφία και κάτι τέτοιο ήταν αναμενόμενο. Το 34% συνδυάζει τα γεωργικά και κτηνοτροφικά προϊόντα, χαρακτηριστικό που είναι σύνηθες στην ελληνική ύπαιθρο. Πολλοί από τους αγρότες συχνά παράγουν γεωργικά προϊόντα για να τα χρησιμοποιήσουν ως ζωτροφές.

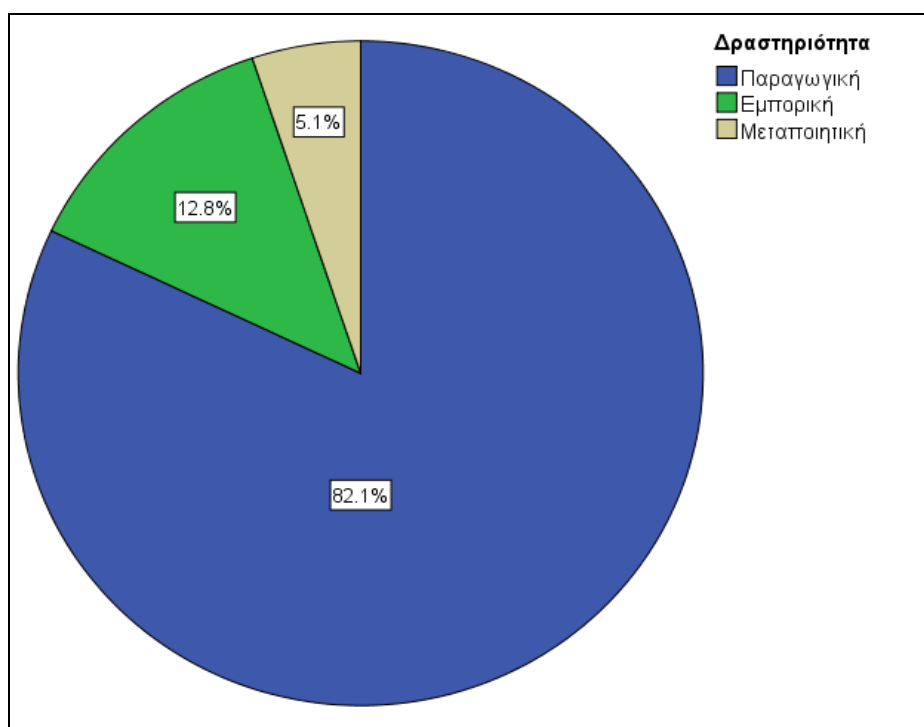
Το 51,5% περίπου των εκμεταλλεύσεων, όπου οι ερωτηθέντες είναι αρχηγοί/ιδιοκτήτες, παράγει κτηνοτροφικά προϊόντα, το 3% περίπου ασχολείται αποκλειστικά με τη γεωργία και το 39,4% συνδυάζει τα γεωργικά και κτηνοτροφικά προϊόντα (Διάγραμμα 6.4).

Διάγραμμα 6.4. Είδος προϊόντων που παράγει η εκμετάλλευση

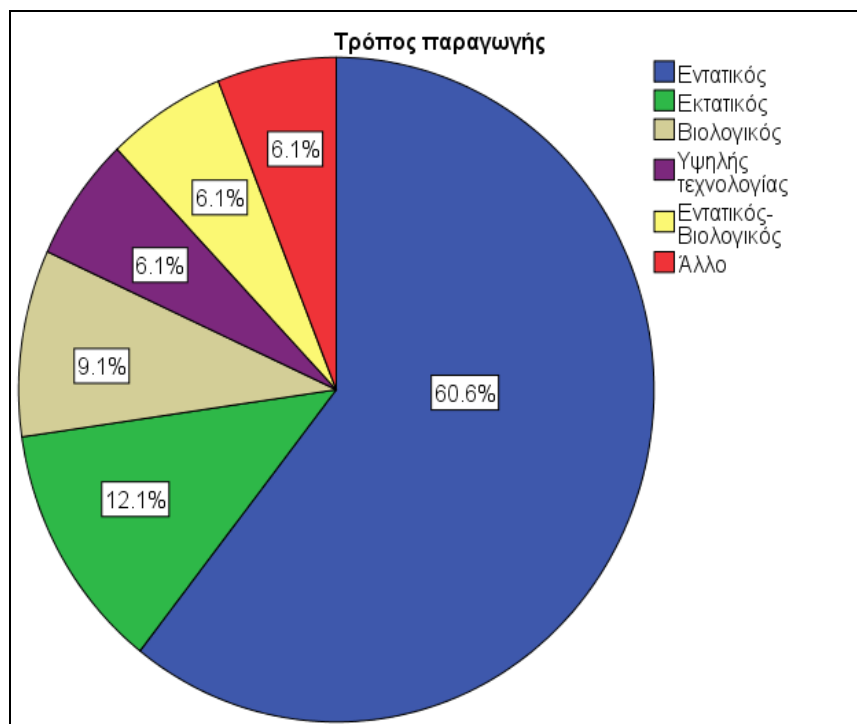
Σε όπi αφορά τους τομείς δραστηριότητας των εκμεταλλεύσεων (Διάγραμμα 6.5) διαπιστώνεται ότι κυριαρχούν οι παραγωγικές εκμεταλλεύσεις (82,1% περίπου του συνόλου), ενώ μικρό ποσοστό (12,8%) από τις εκμεταλλεύσεις έχει εμπορική δραστηριότητα. Ενώ μόνο το 5,1% περίπου εμφανίζει μεταποιητική δραστηριότητα. Από τα παραπάνω διαπιστώνεται ότι οι αγρότες του Πενταλόφου αποφεύγουν να επεκτείνουν τις δραστηριότητες τους στον τομέα της μεταποίησης καθώς απαιτείται σημαντικό κεφάλαιο αλλά δεν διστάζουν να στραφούν προς το εμπόριο.

Το 30,3% των αρχηγών/ιδιοκτητών απασχολεί ένα άτομο στις εκμεταλλεύσεις του, ενώ το 77,4% από ένα έως τρία άτομα. Ωστόσο καμία από τις εκμεταλλεύσεις δεν απασχολεί πάνω από έξι άτομα. Ο οικογενειακός χαρακτήρας των αγροτικών εκμεταλλεύσεων επιβεβαιώνεται και στην περίπτωση του Πενταλόφου της Θεσσαλονίκης, καθώς περίπου το 84% των εργαζομένων στις εκμεταλλεύσεις ανήκουν στο οικογενειακό περιβάλλον του ιδιοκτήτη. Το άμεσο οικογενειακό περιβάλλον (παιδιά, αδέρφια) μετέχει ουσιαστικά στη λειτουργία και την ανάπτυξη των εκμεταλλεύσεων.

Διάγραμμα 6.5. Δραστηριότητα των εκμεταλλεύσεων

Εξετάζοντας στη συνέχεια τον τρόπο παραγωγής των εκμεταλλεύσεων (Διάγραμμα 6.6) είναι φανερό ότι υπερτερεί ο εντατικός τρόπος παραγωγής με 60,6% και ακολουθούν ο εκτατικός τρόπος με 12,1% και η βιολογική καλλιέργεια με 9,1% (3 εκμεταλλεύσεις). Οι εκμεταλλεύσεις με υψηλής τεχνολογίας εξοπλισμό ανέρχονται σε 6,1% που αντιστοιχεί μόλις σε δύο εκμεταλλεύσεις. Άλλες δύο χαρακτηρίζουν τον τρόπο παραγωγής τους ως εντατικό-βιολογικό. Το γεγονός ότι ένα πολύ μεγάλο ποσοστό των εκμεταλλεύσεων χρησιμοποιεί τον εντατικό τρόπο παραγωγής είναι αποτέλεσμα της προσπάθειας των αγροτών να αυξήσουν την παραγωγή και να βελτιώσουν την ποιότητα των προϊόντων τους. Παρόμοια αποτελέσματα έδειξε και η έρευνα του Χασσίδ (2001) η οποία πραγματοποιήθηκε σε πανελλαδικό επίπεδο.

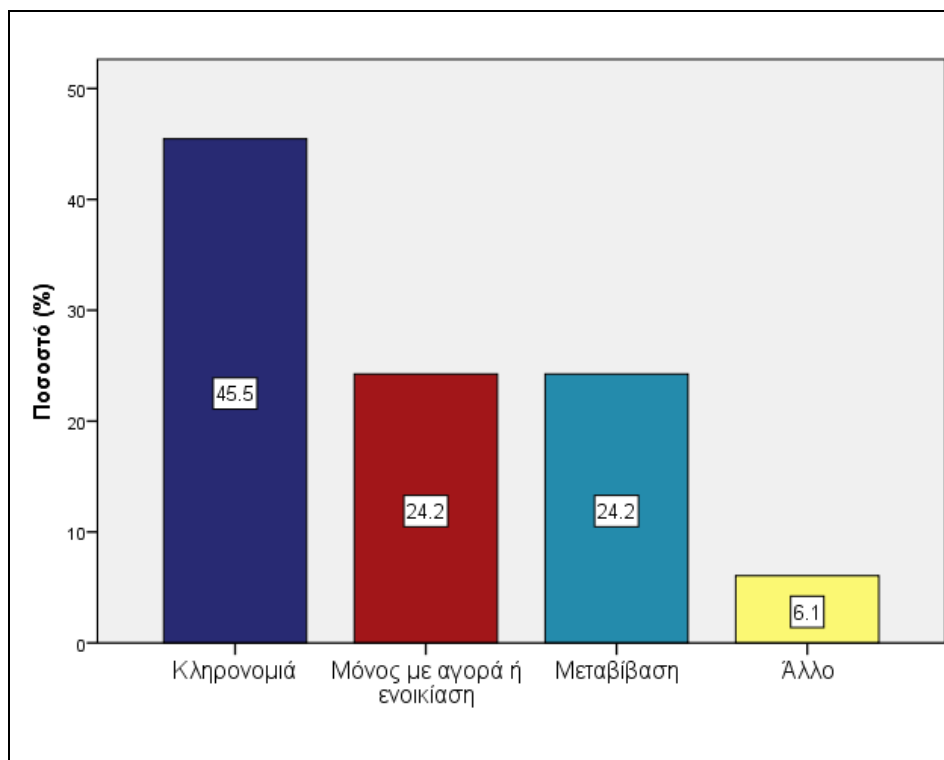

Διάγραμμα 6.6. Τρόπος παραγωγής των προϊόντων των εκμεταλλεύσεων

6.4.3 Δημιουργία και λειτουργία των εκμεταλλεύσεων

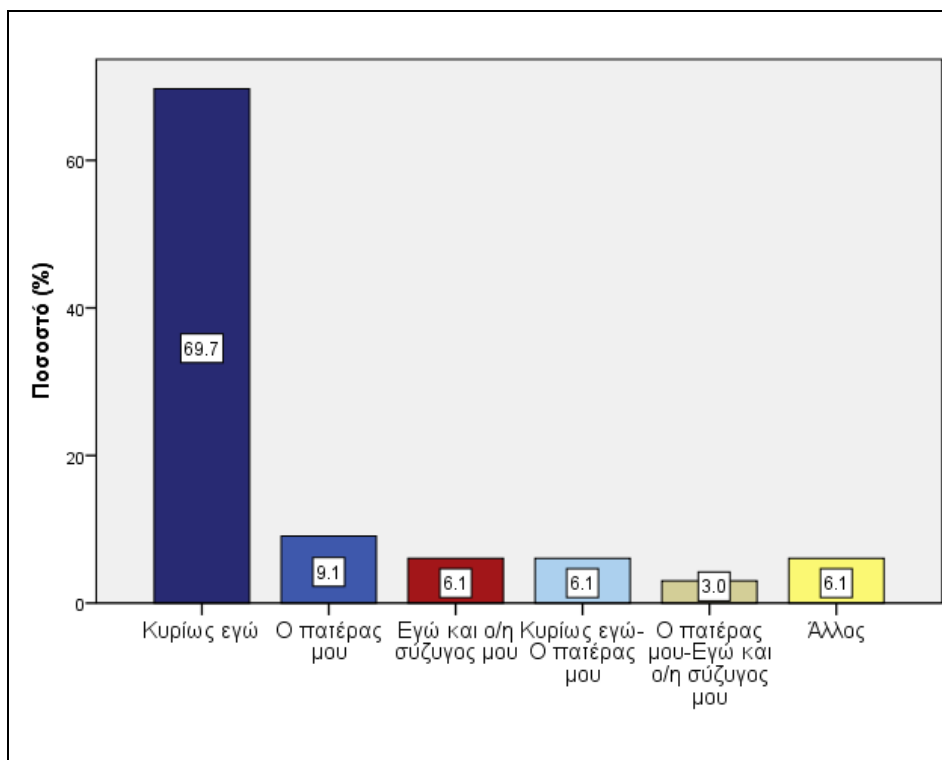
Η Ενότητα Γ του ερωτηματολογίου περιλαμβάνει ερωτήσεις για τη δημιουργία και τη λειτουργία της εκμετάλλευσης. Και στην περίπτωση αυτή εξετάζονται μόνο οι περιπτώσεις που ο αγρότης είναι ο αρχηγός/ιδιοκτήτης των εκμεταλλεύσεων.

Περίπου το 70% των εκμεταλλεύσεων πέρασαν στην ευθύνη των σημερινών αρχηγών τους είτε μέσω κληρονομιάς είτε μέσω μεταβίβασης τίτλων ιδιοκτησίας (Διάγραμμα 6.7). Μέσω κληρονομιάς δημιουργήθηκαν οι μισές περίπου εκμεταλλεύσεις (45,5%) ενώ με τη διαδικασία της μεταβίβασης δημιουργήθηκαν οκτώ εκμεταλλεύσεις (24,2%). Το 24,2% των αγροτών δημιούργησε τις εκμεταλλεύσεις του μόνο του με αγορά ή με ενοικίαση εκμεταλλεύσεων γεγονός που φανερώνει ότι τα συγκεκριμένα άτομα θέλανε να ασχοληθούν επαγγελματικά με τη γεωργία και την κτηνοτροφία και κατέφυγαν σε αυτό τον τρόπο.

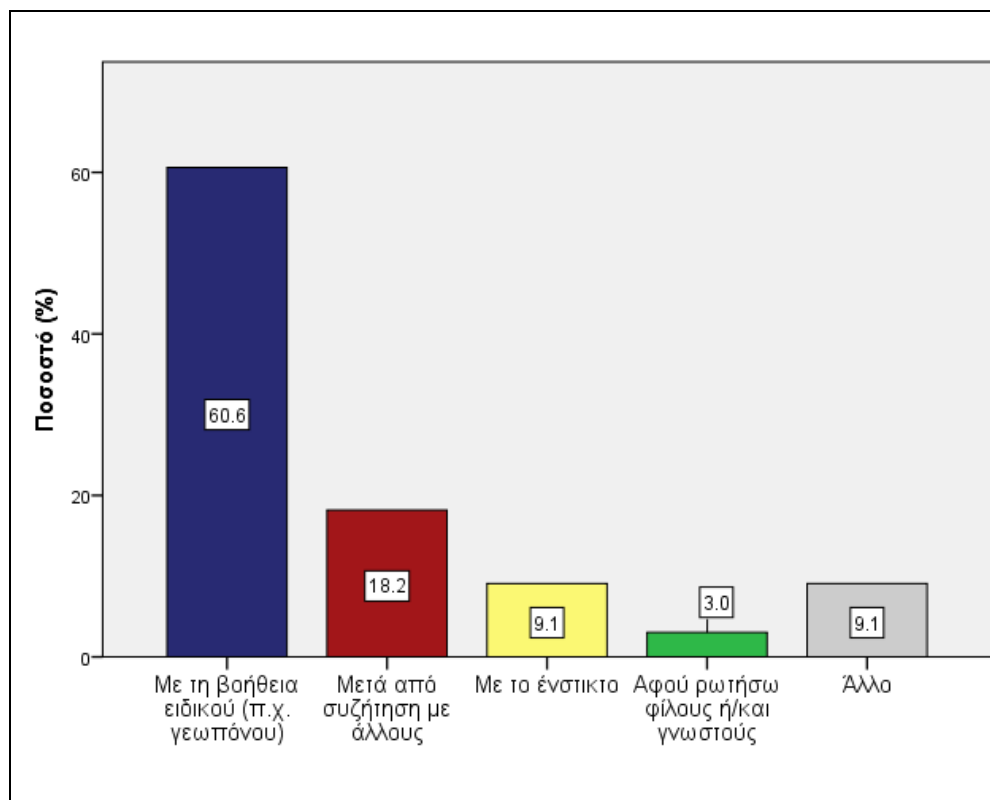
Διάγραμμα 6.7. Τρόπος δημιουργίας της εκμετάλλευσης

Οι αποφάσεις για τα γεωργικά θέματα στις εκμεταλλεύσεις λαμβάνονται κατά κανόνα από τον ίδιο τον αρχηγό της εκμετάλλευσης (69,7%) ή σε συμφωνία με κάποια από τα μέλη της οικογένειας (15,2%) (κυρίως πατέρα ή/και σύζυγο) (Διάγραμμα 6.8). Ωστόσο, το 15,2% των αγροτών παρόλο που δηλώνει αρχηγός/ιδιοκτήτης των εκμεταλλεύσεων παραδέχεται ότι τις αποφάσεις για τα γεωργικά θέματα τις παίρνει κάποιος άλλος (ο πατέρας το 9,1% ή ο πεθερός ή ο αδερφός). Και στην περίπτωση αυτή διαπιστώνεται ο οικογενειακός χαρακτήρας των εκμεταλλεύσεων και ο έλεγχος που ασκεί πάνω στις αγροτικές εκμεταλλεύσεις το άμεσο οικογενειακό περιβάλλον.

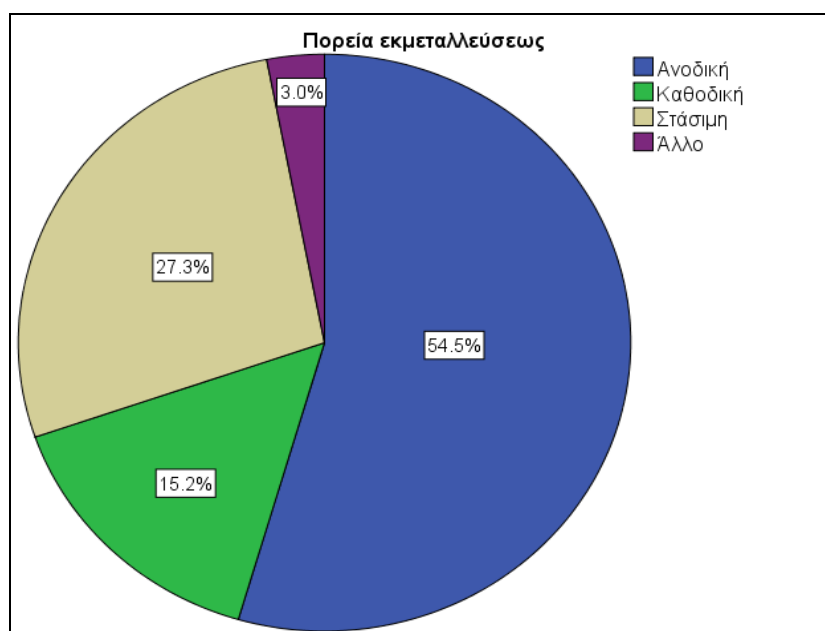
Διάγραμμα 6.8. Λήψη των αποφάσεων για τα γεωργικά θέματα

Στο Διάγραμμα 6.9 παρουσιάζεται ο τρόπος λήψης των αποφάσεων στις εκμεταλλεύσεις. Πάνω από το 60% των αρχηγών/ιδιοκτητών των εκμεταλλεύσεων συμβουλευεται κάποιον ειδικό κυρίως γεωπόνο για τη λήψη των αποφάσεων. Το 18,2% συζητάει τα γεωργικά θέματα με άλλους και σύμφωνα με το Διάγραμμα 6.8, η συζήτηση πραγματοποιείται ανάμεσα στα μέλη της οικογένειας. Μόλις το 9,1% αναφέρει ότι λαμβάνει αποφάσεις στηριζόμενο στο ένστικτό του και το 3% ότι συμβουλευεται φίλους ή/και γνωστούς. Είναι φανερό ότι οι αγρότες έχουν αντιληφθεί τη σημασία που έχει για τη σωστή λειτουργία και την ανάπτυξη των εκμεταλλεύσεων τους η προσφυγή στη γνώμη των ειδικών προκειμένου να αντιμετωπίσουν τα γεωργικά θέματα. Τα παραπάνω επιβεβαιώνονται και από τη μελέτη του Χασσίδ (2001). Οι αγρότες προσφεύγουν στις υπηρεσίες ειδικών για τα γεωργικά θέματα, αρκεί βέβαια αυτοί να υπάρχουν στην τοπική αγορά.

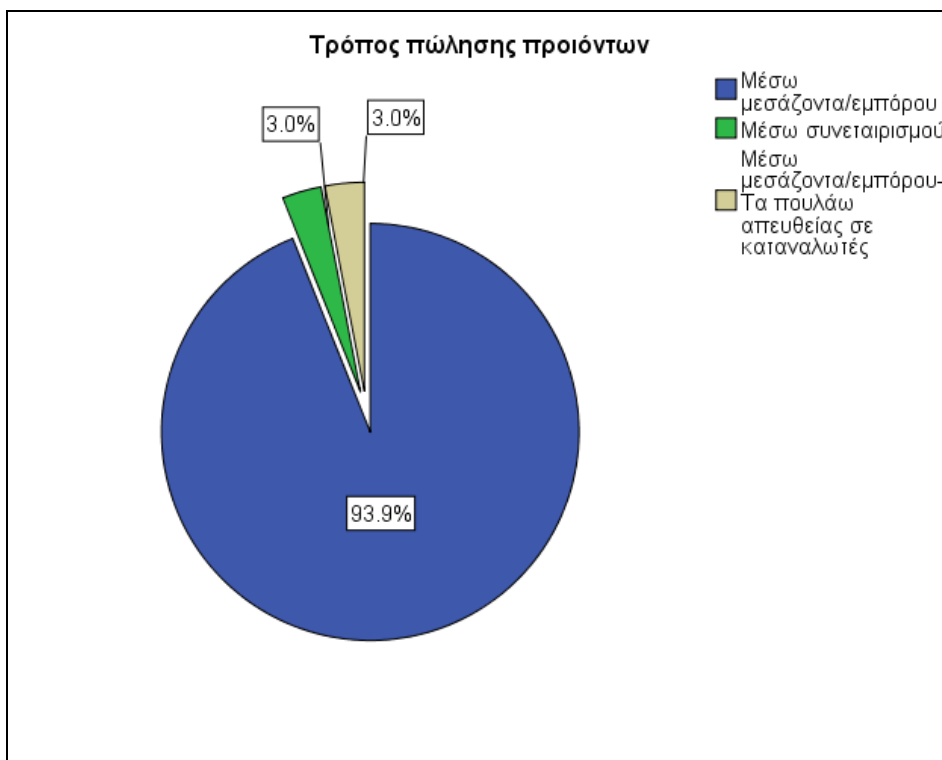
Διάγραμμα 6.9. Τρόπος λήψης των αποφάσεων για τα γεωργικά θέματα

Σύμφωνα με τους αρχηγούς/ιδιοκτήτες η πορεία των δραστηριοτήτων (παραγωγικών, εμπορικών) των εκμεταλλεύσεων τους χαρακτηρίζεται από το 54,5% ως ανοδική, το 27,3% ως στάσιμη και το 15,2% ως καθοδική (Διάγραμμα 6.10). Στην περίπτωση που εξετάζονται οι αγρότες-επιχειρηματίες το 56,7% χαρακτηρίζει την πορεία της επιχείρησής του ως ανοδική, το 26,7% ως στάσιμη και το 13,3% ως καθοδική. Η πορεία των εκμεταλλεύσεων στην περίπτωση των αγροτών – επιχειρηματιών παρουσιάζεται ελαφρώς καλύτερη.

Διάγραμμα 6.10. Χαρακτηρισμός της πορείας των δραστηριοτήτων των εκμεταλλεύσεων από τους αρχηγούς/ιδιοκτήτες τους

Οι αγρότες κλήθηκαν να απαντήσουν πώς πωλούν τα προϊόντα που παράγουν από τις εκμεταλλεύσεις τους (Διάγραμμα 6.11). Οι πιθανές απαντήσεις ήταν οι εξής: α) Μέσω μεσάζοντα/εμπόρου, β) Μέσω συνεταιρισμού, γ) Κάνω εξαγωγές, δ) Απευθείας σε κατάστημα λιανικής πώλησης, ε) Τα πουλάω ο ίδιος σε λαϊκές αγορές και στ) Τα πουλάω απευθείας σε καταναλωτές. Το 93,9% απάντησε ότι πουλάει τα προϊόντα 'Μέσω μεσάζοντα/εμπόρου', το 3% που αντιστοιχεί σε έναν αγρότη 'Μέσω συνεταιρισμού' και άλλος ένας αγρότης έδωσε δύο απαντήσεις: 'Μέσω μεσάζοντα/εμπόρου' και 'Τα πουλάω ο ίδιος σε λαϊκές αγορές'. Οι αγρότες στον Πεντάλοφο ακολουθούν τον πατροπαράδοτο τρόπο διάθεσης των προϊόντων με τη βοήθεια κάποιου εμπόρου ή μεσάζοντα, ενώ οι υπόλοιποι τρόποι δεν είναι καθόλου διαδεδομένοι. Αντίθετα στην έρευνα του Χασιϊδ (2001), οι αγρότες παρακάμπτουν το μεσάζοντα προσπαθώντας να έρθουν σε άμεση επαφή με τον λιανοπωλητή ή ακόμα και με τον ίδιο τον καταναλωτή.

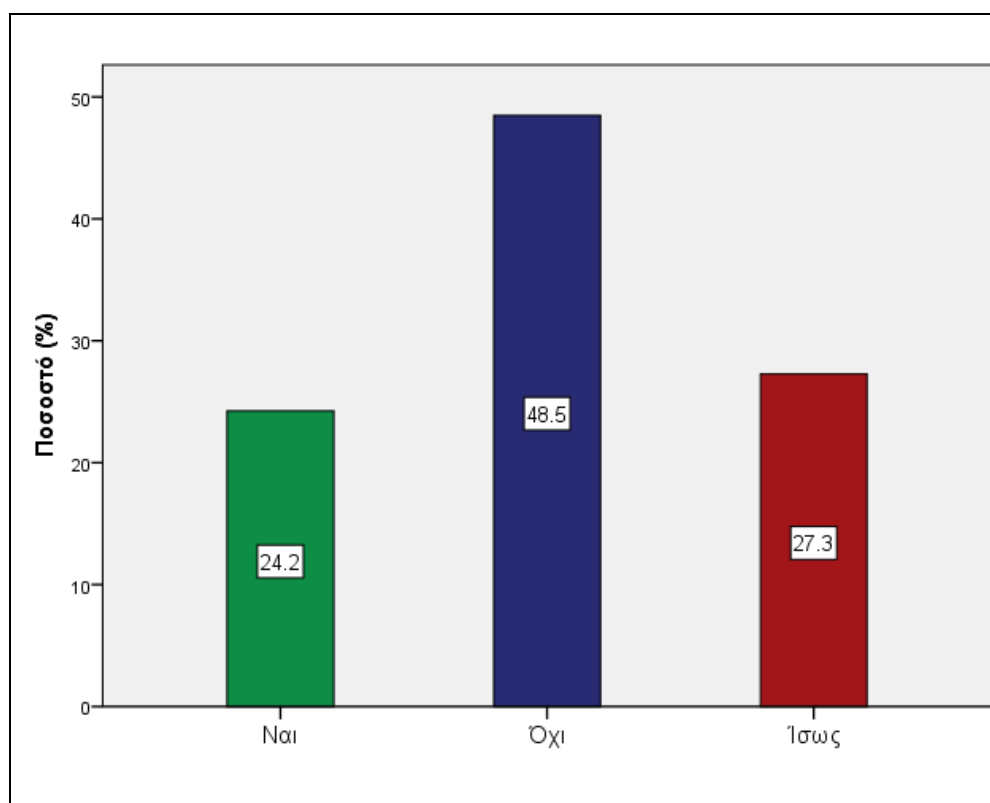

Διάγραμμα 6.11. Τρόπος πώλησης των προϊόντων των εκμεταλλεύσεων

6.4.4 Διαπίστωση ανάπτυξης επιχειρηματικότητας από τους αγρότες

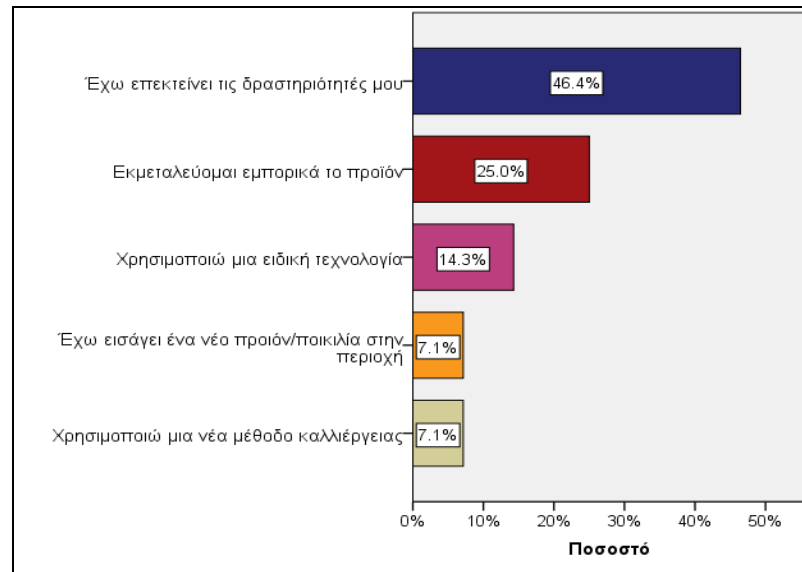
Η Ενότητα Δ του ερωτηματολογίου αφορά σε ερωτήσεις που σχετίζονται με την επιχειρηματικότητα. Όπως έχει ήδη αναφερθεί το 90,9% των αρχηγών/ιδιοκτητών των εκμεταλλεύσεων, που αντιστοιχεί σε 30 άτομα χαρακτηρίζει τον εαυτό του ως επιχειρηματία (Διάγραμμα 6.2). Η πλειοψηφία των αρχηγών/ιδιοκτητών αυτοχαρακτηρίζεται ως 'Μέτρια' αγρότης-επιχειρηματίας (14 άτομα), ενώ 12 άτομα χαρακτηρίζονται ως 'Πολύ' αγρότες - επιχειρηματίες.

Από την άλλη πλευρά στην ερώτηση αν 'Θα χαρακτηρίζατε τον εαυτό σας ως πρωτοπόρο/καινοτόμο αγρότη', το 48,5% των αρχηγών/ιδιοκτητών απάντησε αρνητικά, το 24,2% απάντησε καταφατικά και το 27,3% 'Ίσως' (Διάγραμμα 6.12). Στην περίπτωση που εξετάζονται οι αγρότες-επιχειρηματίες, το ποσοστό των ατόμων που απάντησαν 'Όχι' στην παραπάνω ερώτηση μειώνεται στο 46,7%, όπως και το ποσοστό που απάντησε 'Ναι' στο 23,3%. Αντίθετα το ποσοστό των αγροτών – επιχειρηματιών που απάντησαν ότι 'Ίσως' είναι πρωτοπόροι/καινοτόμοι αυξάνεται στο 30%.

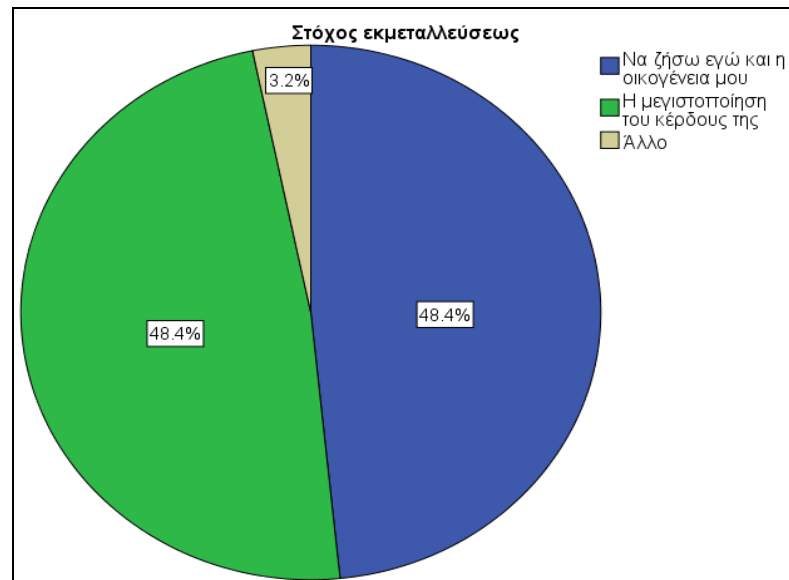
Διάγραμμα 6.12. Χαρακτηρισμός αρχηγού/ιδιοκτήτη των εκμεταλλεύσεων ως καινοτόμο/πρωτοπόρο από τον ίδιο

Όσοι απάντησαν 'Ναι' ή 'Ίσως' κλήθηκαν να απαντήσουν για ποιους λόγους θεωρούν τους εαυτούς τους ως πρωτοπόρους/καινοτόμους. Οι αρχηγοί των εκμεταλλεύσεων επικαλέσθηκαν ως βασικούς λόγους την επέκταση των δραστηριοτήτων τους (46,4%) και την εμπορική εκμετάλλευση των προϊόντων που παράγουν (25,0%) (Διάγραμμα 6.13). Το 14,3% επικαλέστηκε τη χρησιμοποίηση ειδικής τεχνολογίας. Πολύ μικρά είναι τα ποσοστά αυτών που χρησιμοποιούν μια νέα καλλιεργητική μέθοδο ή που έχουν εισάγει νέα προϊόντα ή ποικιλίες στην περιοχή (7,1% αντίστοιχα). Ο πρωτοπόρος/καινοτόμος αγρότης συνειδητά αναλαμβάνει κινδύνους και δε φοβάται το καινούργιο αλλά ρισκάρει.

Διάγραμμα 6.13. Λόγοι για τους οποίους ο αγρότης χαρακτηρίζει τον εαυτό του ως πρωτοπόρο/καινοτόμο

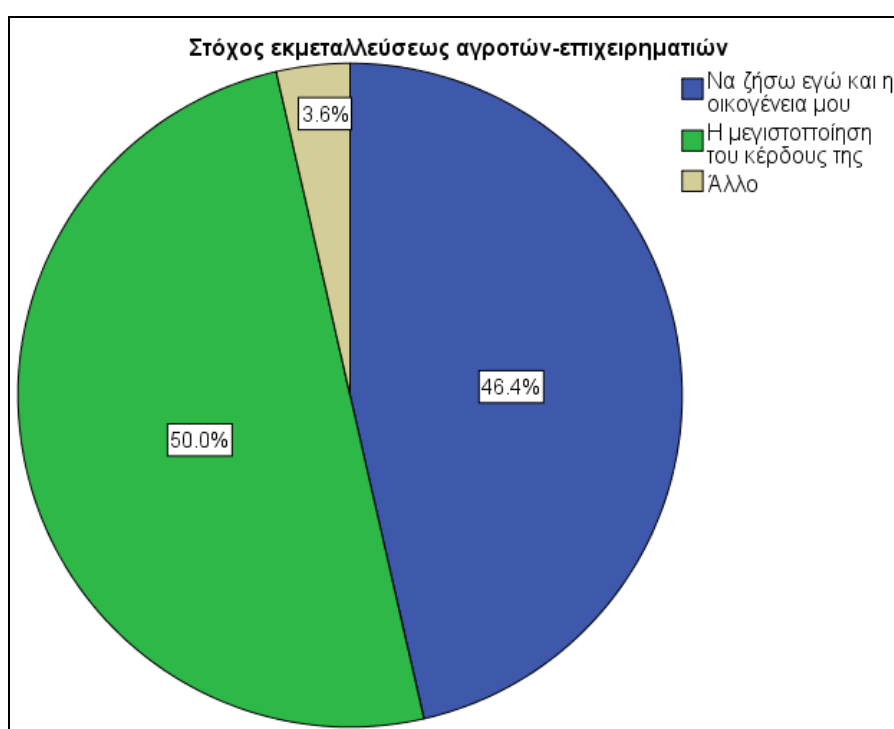
Περίπου οι μισοί από τους αρχηγούς/ιδιοκτήτες (48,4%) υποστηρίζουν ότι ο βασικός στόχος της εκμετάλλευσής τους είναι να ζήσουν αυτοί και οι οικογένειές τους και άλλοι τόσοι (48,4%) ότι είναι η μεγιστοποίηση του κέρδους της (Διάγραμμα 6.14).

Διάγραμμα 6.14. Στόχος των εκμεταλλεύσεων σύμφωνα με τους αρχηγούς/ιδιοκτήτες

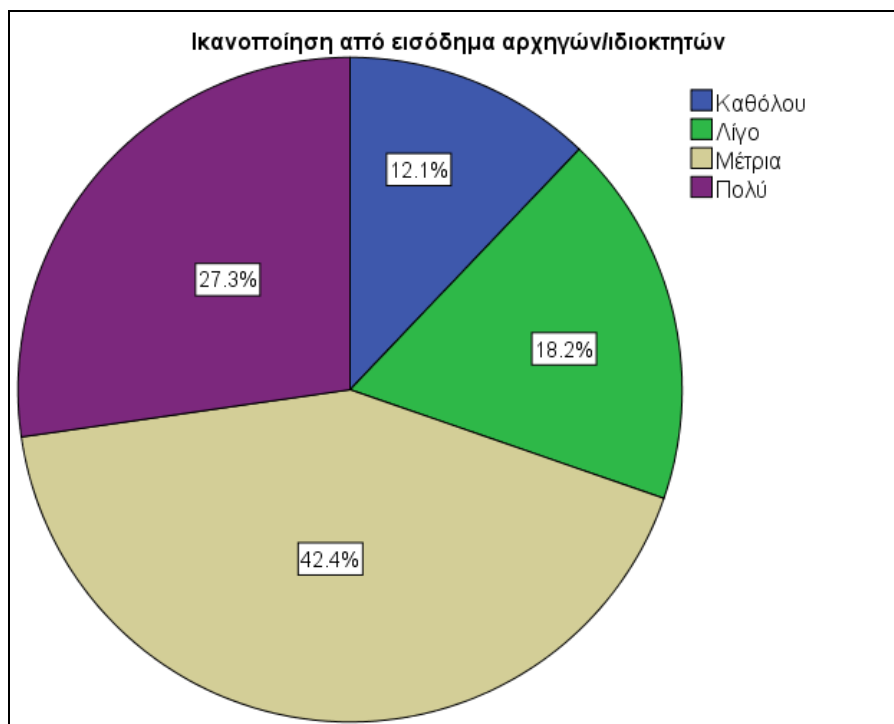
Ωστόσο, στην περίπτωση των αγροτών-επιχειρηματιών, αυτοί που υποστηρίζουν ότι ο στόχος της εκμετάλλευσής τους είναι η μεγιστοποίηση του κέρδους φτάνουν στο 50%, ενώ το ποσοστό αυτών που θέλουν να ζήσουν την οικογένειά τους ελαττώνεται στο 46,4% (Διάγραμμα 6.15).

Τα ευρήματα της συγκεκριμένης επιβεβαιώνονται και από την έρευνα του Χασσιδ (2001). Οι αγρότες - επιχειρηματίες επιβεβαιώνουν ότι σκέφτονται με επιχειρηματικό τρόπο αφού δηλώνουν ως βασικό στόχο της εκμετάλλευσής τους τον κλασικό επιχειρηματικό στόχο της ‘μεγιστοποίησης του κέρδους’.

Διάγραμμα 6.15. Στόχος των εκμεταλλεύσεων σύμφωνα με τους αγρότες – επιχειρηματίες

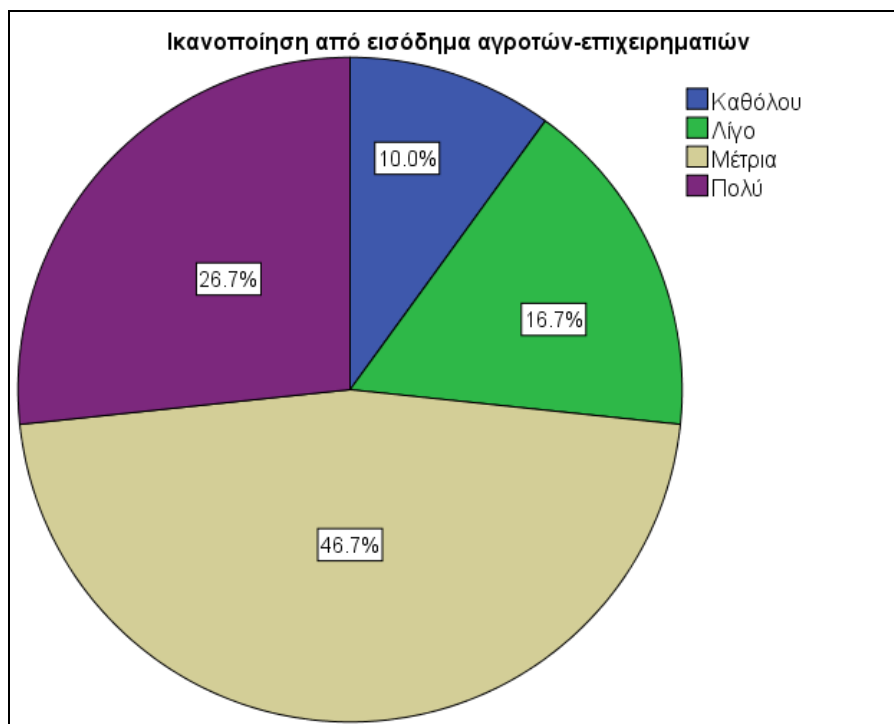
Από τους αρχηγούς/ιδιοκτήτες των εκμεταλλεύσεων, ένα αρκετά μεγάλο ποσοστό το 27,3% είναι ‘Πολύ’ ικανοποιημένο από το εισόδημα που λαμβάνει. Το 42,4% είναι ‘Μέτρια’ ικανοποιημένο από το εισόδημά του, το 18,2% είναι ‘Λίγο’ ικανοποιημένο και το υπόλοιπο δεν είναι ‘καθόλου’ ικανοποιημένο (Διάγραμμα 6.16). Οι αρχηγοί/ιδιοκτήτες των εκμεταλλεύσεων θεωρούν ότι η οικονομική κρίση δεν έχει σημαντικές επιπτώσεις στο εισόδημα που προέρχεται από τις αγροτικές δραστηριότητές τους.

Διάγραμμα 6.16. Ικανοποίηση από το εισόδημα των αρχηγών/ιδιοκτητών

Από τους αγρότες- επιχειρηματίες, το 26,7% είναι 'Πολύ' ικανοποιημένο από το εισόδημα που λαμβάνει από την εκμετάλλευσή του. Το 46,7% είναι 'Μέτρια' ικανοποιημένο, το 16,7% είναι 'Λίγο' ικανοποιημένο και το 10% δεν είναι 'καθόλου' ικανοποιημένο από το εισόδημά του (Διάγραμμα 6.17). Συγκρίνοντας τα ποσοστά με αυτά των αρχηγών/ιδιοκτητών, το ποσοστό των 'Μέτρια' ικανοποιημένων εμφανίζεται αρκετά αυξημένο, ενώ τον 'Πολύ' ικανοποιημένων μειωμένο δεδομένου ότι οι αγρότες – επιχειρηματίες περιμένουν μεγαλύτερο εισόδημα από την επιχειρηματική τους δραστηριότητα.

Ωστόσο οι αγρότες – επιχειρηματίες του Πενταλόφου παρά την οικονομική κρίση που πλήττει όλους τους κλάδους και αυτόν της γεωργίας, πιστεύουν ότι το εισόδημα που τους αποφέρει η ενασχόλησή τους με τη γεωργία είναι ικανοποιητικό και μπορούν να ανταπεξέλθουν στις οικονομικές τους υποχρεώσεις.

Διάγραμμα 6.17. Ικανοποίηση από το εισόδημα των αγροτών –επιχειρηματιών

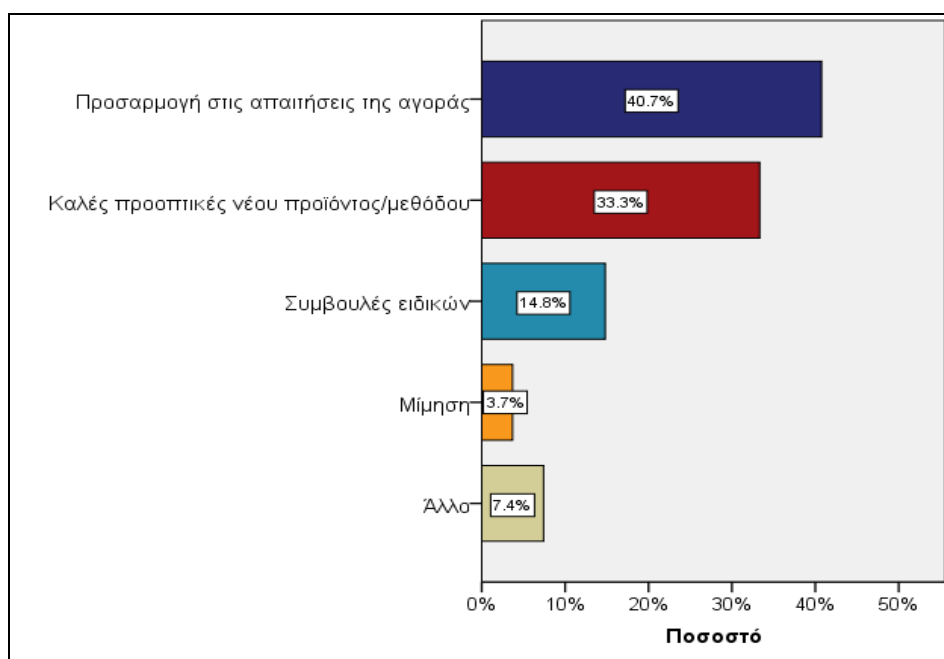
6.4.5 Διαδικασία ανάπτυξης της επιχειρηματικότητας

Η Ενότητα Ε περιλαμβάνει ερωτήσεις που αφορούν τη ‘Διαδικασία ανάπτυξης της επιχειρηματικότητας’. Οι ερωτήσεις αυτές συμπληρώθηκαν μόνο στην περίπτωση που ο αγρότης χαρακτήριζε τον εαυτό του ως επιχειρηματία.

Οι λόγοι που παρακίνησαν τους αγρότες - επιχειρηματίες να στραφούν, από την απλή παραγωγική εκμετάλλευση, σε πιο σύνθετες μορφές επιχειρηματικής δραστηριότητας ήταν, από τη μια, η ανάγκη προσαρμογής στις απαιτήσεις της αγοράς με ποσοστό 40,7% και από την άλλη η διαπίστωση των καλών προοπτικών της νέας δραστηριότητας (είτε αυτή αφορούσε προϊόν είτε μέθοδο) με ποσοστό 33,3% (Διάγραμμα 6.18). Σημαντικό ποσοστό (14,8%) κατέλαβαν και οι ‘Συμβουλές των ειδικών’ ως παράγοντας παρακίνησης. Σε κάθε περίπτωση η κίνηση αυτή ήταν συνειδητή και μελετημένη, όπως και στην περίπτωση των αγροτών του δείγματος της έρευνας του Χασσιδ (2001).

Ένας από τους αγρότες – επιχειρηματίες απάντησε ότι η μίμηση τον οδήγησε να αναπτύξει επιχειρηματική δραστηριότητα. Ωστόσο, αξιόλογο ήταν και το ποσοστό αυτών που απάντησε ότι άλλοι παράγοντες πέρα από αυτούς

που δίνονταν στο ερωτηματολόγιο ως απαντήσεις τους οδήγησαν να γίνουν αγρότες - επιχειρηματίες. Επίσης, περίπου το ένα τρίτο των ερωτηθέντων δεν έδωσε καμία απάντηση στη συγκεκριμένη ερώτηση (11 άτομα). Επομένως, τα παραπάνω αποτελέσματα θα πρέπει να αξιολογηθούν με προσοχή.

Διάγραμμα 6.18. Παράγοντες παρακίνησης για δραστηριοποίηση ως επιχειρηματίες

Στη συνέχεια εξετάστηκαν τα προβλήματα τα οποία αντιμετώπισαν ή εξακολουθούν να αντιμετωπίζουν οι αγρότες στην προσπάθεια που καταβάλλουν για να δραστηριοποιηθούν ως επιχειρηματίες. Στη συγκεκριμένη ερώτηση οι συμμετέχοντες κλήθηκαν να δώσουν κάποιο βαθμό σημαντικότητας στα προβλήματα από το 1 ως το 5. Για το 'πέρα πολύ σημαντικό' πρόβλημα βαθμολογούσαν την απάντησή τους με 5, ενώ για το 'καθόλου σημαντικό' με 1. Ωστόσο, το 30% των συμμετεχόντων (που αντιστοιχεί σε εννέα από συνολικά 30 άτομα) αγνόησε εντελώς τη συγκεκριμένη ερώτηση και δεν έδωσε καμία απάντηση. Στον Πίνακα 6.4, παρουσιάζονται οι απαντήσεις που έδωσαν οι αγρότες - επιχειρηματίες, όσον αφορά την σπουδαιότητα των προβλημάτων που αντιμετώπισαν/αντιμετωπίζουν, καθώς και ο μέσος όρος των τιμών κάθε προβλήματος.

Πίνακας 6.4. Προβλήματα που αντιμετώπισαν ή αντιμετωπίζουν οι αγρότες – επιχειρηματίες

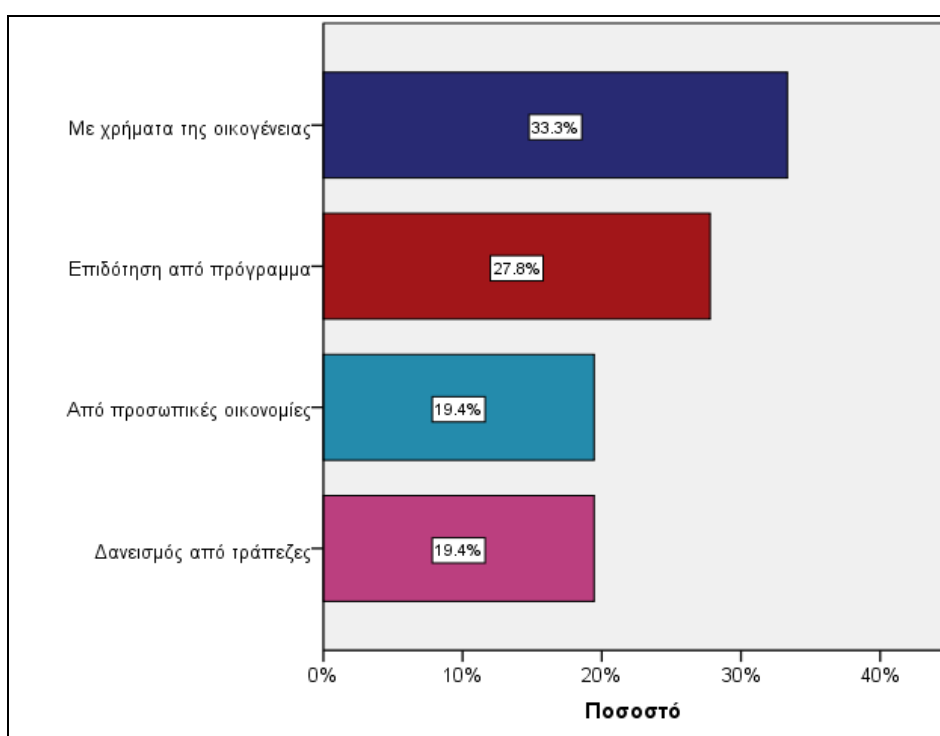
Προβλήματα		1	2	3	4	5	Μέσος όρος (Μ.Ο.)
Έλλειψη κεφαλαίου	Πλήθος	1	1	3	4	6	3,9
	%	6,7	6,7	20,0	26,7	40,0	
Τεχνικά προβλήματα	Πλήθος	2	1	5	3	1	3,0
	%	16,7	8,3	41,7	25,0	8,3	
Έλλειψη προσωπικού	Πλήθος	6	3	1	0	1	1,8
	%	54,5	27,3	9,1	0,0	9,1	
Γραφειοκρατία	Πλήθος	1	1	1	3	10	4,3
	%	6,3	6,3	6,3	18,8	62,5	
Έλλειψη εμπειρίας	Πλήθος	7	0	1	1	1	1,9
	%	70,0	0,0	10,0	10,0	10,0	

Από τον Πίνακα 6.4 διαπιστώνεται ότι το σημαντικότερο πρόβλημα που θεωρούν ότι αντιμετώπισαν/αντιμετωπίζουν οι αγρότες – επιχειρηματίες για να δραστηριοποιηθούν στον επιχειρηματικό κόσμο είναι η γραφειοκρατία (Μ.Ο=4,3) με το 62,5% να τη θεωρεί ‘πάρα πολύ σημαντική’ και το 18,8% ‘πολύ σημαντική’. Ακολουθεί η έλλειψη κεφαλαίου (Μ.Ο=3,9) για την απόκτηση γης ή μηχανολογικού εξοπλισμού με το 40,0% να τη θεωρεί ‘πάρα πολύ σημαντικό’ πρόβλημα και το 26,7% ‘πολύ σημαντικό’ πρόβλημα. Αν και μόλις το 8,3% θεωρεί τα τεχνικά προβλήματα (Μ.Ο=3,0) ‘πάρα πολύ σημαντικά’, το 25,0% τα θεωρεί ‘πολύ σημαντικά’ και το 41,7% ‘μέτρια σημαντικά’. Η έλλειψη προσωπικού ή η έλλειψη εμπειρίας δεν αποτέλεσαν/αποτελούν προβλήματα καθώς ένα πολύ μικρό ποσοστό τα θεωρεί ‘πάρα πολύ σημαντικά’ προβλήματα και το 54,5% και το 70,0% τα θεωρούν ‘καθόλου σημαντικά’, αντίστοιχα. Η γραφειοκρατία είναι ένα χαρακτηριστικό πρόβλημα του ελληνικού κράτους και η έλλειψη κεφαλαίου αποτελεί ένα συνηθισμένο πρόβλημα που αντιμετωπίζουν πολλοί που θέλουν να αναπτύξουν επιχειρηματική δράση σε όλους τους οικονομικούς κλάδους.

Σε ότι αφορά την πηγή κεφαλαίου για την ανάπτυξη της εκμετάλλευσής τους, οι αγρότες – επιχειρηματίες είχαν να επιλέξουν ανάμεσα στις παρακάτω απαντήσεις: α) Από προσωπικές οικονομίες, β) Με χρήματα της οικογένειας, γ) Επιδότηση από πρόγραμμα, δ) Δανεισμός από συγγενείς/φίλους και ε) Δανεισμός από τράπεζες. Οι συμμετέχοντες στην έρευνα είχαν δικαίωμα να

επιλέξουν παραπάνω από μία απαντήσεις. Ωστόσο, το 30% (που αντιστοιχεί σε εννέα άτομα) δεν έδωσε καμία απάντηση.

Το 33,3% (από αυτούς που απάντησαν) απάντησε ότι ξεκίνησε ‘με χρήματα της οικογένειας του’ και το 27,8% ότι άντλησε/αντλεί τα κεφάλαια για την εκμετάλλευσή του από ‘επιδότηση από πρόγραμμα’ (Διάγραμμα 6.19). Το 19,4% στηρίχτηκε σε ‘προσωπικές οικονομίες’ και το υπόλοιπο 19,4% σε ‘δανεισμό από τράπεζες’. Από τα παραπάνω διαπιστώνεται ότι οι αγρότες – επιχειρηματίες στηρίζονται κυρίως σε χρήματα της οικογένειας τους και σε επιδοτούμενα προγράμματα και προσπαθούν να αποφύγουν το δανεισμό από συγγενείς/φίλους. Ωστόσο, δανείζονται από τράπεζες και δεν διστάζουν να δώσουν τις προσωπικές τους οικονομίες για να ξεκινήσουν μια επιχειρηματική δραστηριότητα.

Διάγραμμα 6.19. Πηγή κεφαλαίου για την επιχείρηση

Στη συνέχεια οι αγρότες – επιχειρηματίες ρωτήθηκαν τι περιμένουν από την επιχειρηματική τους δραστηριότητα. Και στην περίπτωση αυτή ζητήθηκε να δώσουν κάποιο βαθμό σημαντικότητας σε αυτά που περιμένουν από το 1 ως το 5. Αν αυτό που περίμεναν ήταν ‘πάρα πολύ σημαντικό’ το βαθμολογούσαν με 5,

το 'καθόλου σημαντικό' με 1. Τα αποτελέσματα της ερώτησης παρουσιάζονται στον Πίνακα 6.5. Οι αγρότες - επιχειρηματίες περιμένουν 'καλύτερες τιμές' (M.O.=4,6) για τα προϊόντα που παράγουν από την επιχειρηματική τους δραστηριότητα, με ποσοστό 66,7% αυτών που απάντησαν την ερώτηση να θεωρούν ότι είναι 'πάρα πολύ σημαντικό'. Στη δεύτερη θέση είναι η 'καλύτερη αξιοποίηση της παραγωγής' (M.O.=4,2) με ποσοστό 69,2% των αγροτών – επιχειρηματιών να το θεωρούν 'πάρα πολύ' σημαντικό. Ακολουθούν οι 'καλύτερες προοπτικές για την οικογένεια' (M.O.=3,7) και το 'άνοιγμα σε νέες αγορές' (M.O.=3,3). Όμως κάποιοι από τους αγρότες – επιχειρηματίες θεωρούν ότι η επιχειρηματική δραστηριοποίηση έχει και μειονεκτήματα, όπως το άγχος. Δύο από αυτούς θεωρούν ότι το 'άγχος' είναι ένα 'πάρα πολύ σημαντικό' πρόβλημα που προέρχεται από την επιχειρηματικότητά τους. Τρεις από αυτούς θεωρούν το ίδιο για την 'απώλεια χρημάτων'.

Πίνακας 6.5. Αναμενόμενα αποτελέσματα από την επιχειρηματική δραστηριότητα των αγροτών – επιχειρηματιών

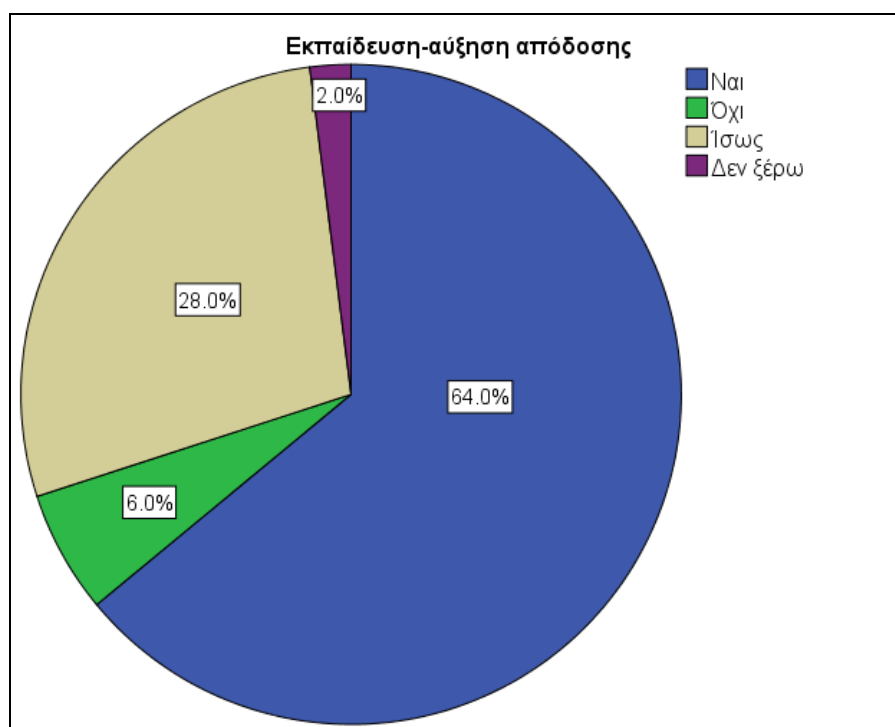
		1	2	3	4	5	Μέσος όρος (M.O.)
Καλύτερη αξιοποίηση της παραγωγής	Πλήθος	1	0	2	1	9	4,2
	%	7,7	0,0	15,4	7,7	69,2	
Καλύτερες τιμές	Πλήθος	0	0	1	4	10	4,6
	%	0,0	0,0	6,7	26,7	66,7	
Άνοιγμα σε νέες αγορές	Πλήθος	2	3	1	2	4	3,3
	%	16,7	25,0	8,3	16,7	33,3	
Καλύτερες προοπτικές για την οικογένεια	Πλήθος	1	2	3	0	6	3,7
	%	8,3	16,7	25,0	0,0	50,0	
Κίνδυνος απώλειας χρημάτων	Πλήθος	3	0	2	0	3	3,0
	%	37,5	0,0	25,0	0,0	37,5	
Μεγαλύτεροι/περισσότεροι κίνδυνοι	Πλήθος	2	0	1	2	1	3,0
	%	33,3	0,0	16,7	33,3	16,7	
Άγχος	Πλήθος	1	1	2	0	2	3,2
	%	16,7	16,7	33,3	0,0	33,3	

Οι αγρότες που συμμετείχαν στην έρευνα του Χασσίδ (2001) ανέμεναν και αυτοί καλύτερη αξιοποίηση της παραγωγής και καλύτερες τιμές των

προϊόντων που παρήγαν. Επίσης, τους προβληματίζουν παρόμοιες καταστάσεις με αυτές που προβληματίζουν τους αγρότες - επιχειρηματίες αυτής της έρευνας.

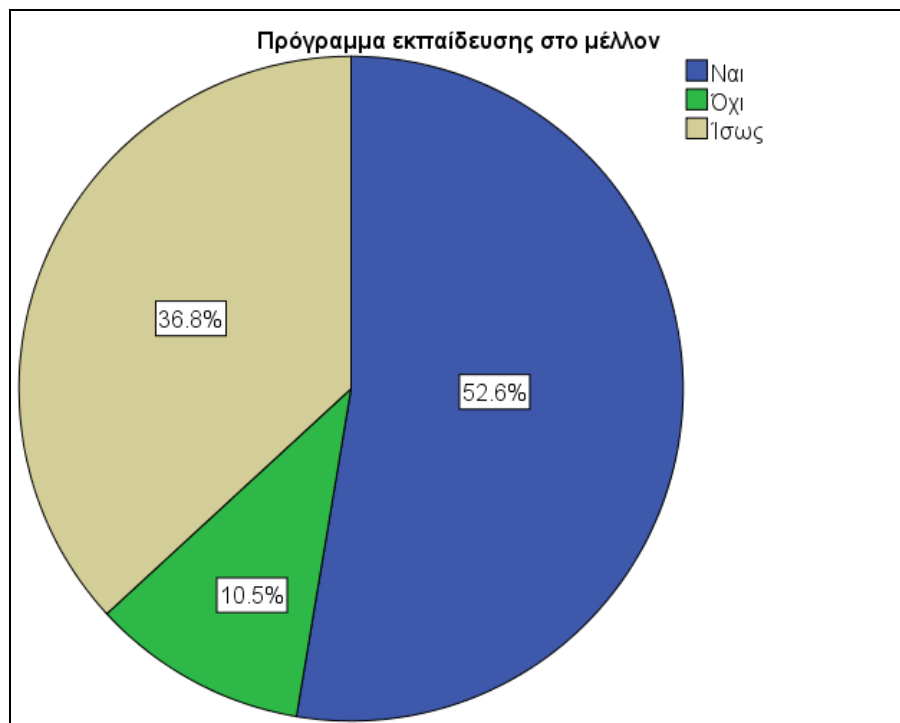
6.4.6 Εκπαίδευση των αγροτών

Οι ερωτήσεις της Ενότητας ΣΤ 'Εκπαίδευση' τέθηκαν σε όλους τους αγρότες, είτε είναι ή είτε όχι αρχηγοί/ιδιοκτήτες των εκμεταλλεύσεων, είτε χαρακτηρίζονται είτε όχι ως επιχειρηματίες. Στην ερώτηση για το αν πιστεύουν ότι κάποια μορφή εκπαίδευσης θα τους βοηθούσε να αυξήσουν την απόδοση της εκμετάλλευσής τους, το 64% απάντησε καταφατικά, το 28% έδωσε ως απάντηση το 'Ίσως' και μόλις το 6% το 'Όχι' (Διάγραμμα 6.20). Από τις απαντήσεις τους διαπιστώνεται ότι η πλειοψηφία των αγροτών θεωρεί ότι η πρόσθετη εκπαίδευση μπορεί να αποτελέσει μέσο που θα τους βοηθήσει να αντιμετωπίσουν τα προβλήματα που τους απασχολούν και κατά συνέπεια να αυξήσουν την απόδοση των εκμεταλλεύσεών τους.

Διάγραμμα 6.20. Η εκπαίδευση ως μέσο για την αύξηση της απόδοσης της εκμετάλλευσης

Οι αγρότες, επίσης ρωτήθηκαν αν έχουν παρακολουθήσει στο παρελθόν κάποιο πρόγραμμα εκπαίδευσης σχετικά με την αγροτική επιχειρηματικότητα. Το 62% απάντησε καταφατικά και το 38% αρνητικά. Από αυτούς που απάντησαν αρνητικά ζητήθηκε να πούνε αν θα θέλανε να παρακολουθήσουν κάποιο πρόγραμμα στο μέλλον. Το 52,6% απάντησε ότι θα ήθελε να παρακολουθήσει κάποιο εκπαιδευτικό πρόγραμμα, το 36,8% απάντησε 'Ίσως' και μόλις 10,5% που αντιστοιχεί σε δύο άτομα απάντησε ότι δεν ενδιαφέρεται (Διάγραμμα 6.21).

Διάγραμμα 6.21. Ενδιαφέρον για παρακολούθηση προγράμματος εκπαίδευσης σχετικά με την επιχειρηματικότητα

Αν εξεταστούν μόνο οι αγρότες που θεωρούν τους εαυτούς τους επιχειρηματίες, το 73,3% πιστεύει ότι κάποια μορφή εκπαίδευσης θα τους βοηθούσε να αυξήσουν την παραγωγή τους, το 20% απάντησε 'Ίσως' και μόλις το 6,7% αρνητικά. Από τους αγρότες – επιχειρηματίες, το 80% (24 άτομα) απάντησε ότι έχει παρακολουθήσει κάποιο πρόγραμμα εκπαίδευσης σχετικά με την αγροτική επιχειρηματικότητα, γεγονός που αποδεικνύει ότι οι συγκεκριμένοι

αγρότες ενδιαφέρονταν να αποκτήσουν γνώσεις που θα τους βοηθούσαν να επεκτείνουν τις δραστηριότητές τους. Από τα έξι άτομα που απάντησαν ότι δεν έχουν παρακολουθήσει εκπαιδευτικό πρόγραμμα, τα πέντε θέλουν να παρακολουθήσουν στο μέλλον κάποιο εκπαιδευτικό πρόγραμμα και το ένα 'ίσως' να θέλει να παρακολουθήσει. Τα παραπάνω αποδεικνύουν ότι οι αγρότες – επιχειρηματίες είναι ανοιχτοί στις μορφές εκπαίδευσης καθόσον εκτιμούν ότι αυτό θα τους βοηθήσει στην επιχειρηματική τους δραστηριότητα.

6.5 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ – ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Η επιχειρηματικότητα αποτελεί μια πολυδιάστατη έννοια και οι επιχειρηματίες είναι άτομα που δεν διστάζουν να ρισκάρουν, να αναλαμβάνουν κινδύνους, να αναζητούν ευκαιρίες κέρδους και συχνά να καινοτομούν. Η ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας επηρεάζεται από πολλούς και διαφορετικούς παράγοντες που σχετίζονται είτε με το ίδιο το άτομο είτε με τις οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες που επικρατούν.

Η ανταγωνιστικότητα αποτελεί βασική προϋπόθεση για την επιβίωση, την ανάπτυξη και την ενίσχυση των επιχειρήσεων. Η καινοτομία, από την πλευρά της, με την εισαγωγή νέων προϊόντων ή τεχνολογιών παραγωγής παρέχει ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα στις επιχειρήσεις.

Η ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας στη γεωργία αποτελεί επιδίωξη τόσο της Ευρωπαϊκής Ένωσης όσο και του ελληνικού κράτους. Η νέα ΚΑΠ (2014-2020) στοχεύει στη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας του αγροτικού τομέα μέσω της υιοθέτησης μέτρων ανάπτυξης των γεωργικών εκμεταλλεύσεων και μεθόδων παραγωγής που συνδέονται με τους τοπικούς πόρους.

Τα τελευταία χρόνια γίνονται σημαντικές προσπάθειες για τη στήριξη και προώθηση της ελληνικής αγροτικής επιχειρηματικότητας. Από το 2011 λειτουργεί το Ταμείο Αγροτικής Επιχειρηματικότητας, που παρέχει δάνεια με ευνοϊκούς όρους στους αγρότες. Υπάρχουν ακόμα διάφορες δράσεις για την ανάπτυξη της ανταγωνιστικότητας στη γεωργία με επενδύσεις μέσω των Σχεδίων Βελτίωσης και των κινήτρων για τους 'Νέους γεωργούς'. Ένα από τα μέτρα που έχουν ληφθεί είναι το Μέτρο 112 «Εγκατάσταση Νέων Γεωργών»

του Προγράμματος Αγροτικής Ανάπτυξης της Ελλάδας 2007–2013 ‘Αλέξανδρος Μπαλαταζής’. Επίσης, ενθαρρύνονται το επιχειρηματικό πνεύμα και οι πρωτοβουλίες των γυναικών στην ελληνική ύπαιθρο.

Στην έρευνα αυτή είχαμε ως στόχο να μελετήσουμε τα χαρακτηριστικά της επιχειρηματικότητας στη γεωργία για να διαπιστωθεί αν οι αγρότες αναπτύσσουν κάποια επιχειρηματική δράση που σχετίζεται με τον αγροτικό τομέα. Από την έρευνα παρατηρήθηκαν ορισμένα συμπεράσματα τα οποία αναφέρονται παρακάτω.

Διαπιστώθηκε ότι στους 50 αγρότες οι 43 ήταν άντρες και οι 7 γυναίκες. Οι 24 από τους 50 έχουν ασχοληθεί στο παρελθόν και με άλλες εργασίες εκτός από την γεωργία/κτηνοτροφία. Επίσης παρατηρήθηκε ότι έχουν ικανοποιητικό μορφωτικό επίπεδο και επιδιώκουν να μορφώνονται και να αποκτούν εξειδικευμένες γνώσεις. Όμως ένα μεγάλο ποσοστό δεν θεωρεί τον εαυτό του επιχειρηματία.

Το είδος προϊόντων που παράγουν οι εκμεταλλεύσεις είναι κυρίως τα κτηνοτροφικά προϊόντα. Το 39% περίπου συνδυάζει και τη γεωργία. Οι περισσότεροι ασχολούνται με την παραγωγική δραστηριότητα των εκμεταλλεύσεων. Ο τρόπος παραγωγής των προϊόντων είναι ο εντατικός και ακολουθεί ο εκτατικός και ο βιολογικός κ.λπ.

Παρατηρήθηκε επίσης ότι οι περισσότεροι αγρότες κληρονόμησαν την επιχείρησή τους. Ωστόσο αναφορικά με τη λήψη των αποφάσεων τις αποφάσεις τις παίρνει κυρίως ο αρχηγός της εκμετάλλευσης. Το 60% ζητάει βοήθεια από κάποιον ειδικό (πχ γεωπόνο). Υπάρχει όμως και ένα ποσοστό (18,2%) που παίρνει αποφάσεις μετά από συζήτηση με άλλους. Η πορεία από τις εκμεταλλεύσεις είναι ανοδική και ακολουθούν αυτοί που έχουν μείνει στάσιμοι. Διαπιστώθηκε επίσης ότι τα προϊόντα οι παραγωγή (93,9%) τα πωλούν μέσω μεσάζοντα.

Η πλειοψηφία των αγροτών δεν θεωρεί τον εαυτό του καινοτόμο/πρωτοπόρο. Ωστόσο υπάρχει ένα ποσοστό που απάντησε στην ερώτηση με ένα ΝΑΙ ή ένα ΙΣΩΣ. Οι λόγοι για τους οποίους ο αγρότης χαρακτηρίζει τον εαυτό του ως πρωτοπόρο/καινοτόμο είναι η επέκταση των δραστηριοτήτων του. Στο βασικό στόχο της εκμετάλλευσης τους, οι μισοί υποστηρίζουν να ζήσουν ατοί και οι οικογένειες τους και οι άλλοι μισοί να

μεγιστοποιήσουν το κέρδος. Όσο για το εισόδημα το 43% περίπου νιώθει μέτρια ικανοποίηση.

Η επόμενη ενότητα περιλαμβάνει ερωτήσεις που αφορούν τη 'Διαδικασία ανάπτυξης της επιχειρηματικότητας', συμπληρώθηκαν μόνο από αυτούς που θεωρούν τον εαυτό τους επιχειρηματία. Ο λόγος που τους παρακίνησε για δραστηριοποίηση ως επιχειρηματίες, είναι η προσαρμογή στις απαιτήσεις της αγοράς. Ο μεγαλύτερος Μέσος Όρος 4,3 αντιμετωπίζει προβλήματα με τη γραφειοκρατία. Και η πηγή κεφαλαίων προέρχεται συνήθως από τα χρήματα τις οικογένειας και τα επιδοτούμενα προγράμματα. Από την επιχειρηματική τους δραστηριότητα οι αγρότες περιμένουν καλύτερες τιμές για τα προϊόντα τους. Ωστόσο υπάρχει και το άγχος.

Θετικό είναι ότι ένα μεγάλο ποσοστό πιστεύει ότι η εκπαίδευση και η παρακολούθηση σεμιναρίων μπορεί να βοηθήσει στην αύξηση της απόδοσης της εκμετάλλευσής τους. Υπάρχει όμως ένα ποσοστό που δεν πιστεύει ότι η παρακολούθηση κάποιου προγράμματος δεν θα τους ωφελήσει.

Η ενθάρρυνση της επιχειρηματικής δραστηριότητας των ατόμων, αντρών και γυναικών, πρέπει να αποτελεί προτεραιότητα σήμερα λόγω της οικονομικής κρίσης. Ιδιαίτερα στην περιοχή του Πενταλόφου του Ν. Θεσσαλονίκης, παρόλο που η πλειοψηφία των αγροτών που εξετάστηκαν στη συγκεκριμένη έρευνα δηλώνει ότι είναι επιχειρηματίες, η επιχειρηματικότητα στον αγροτικό τομέα πρέπει να ενισχυθεί.

Βασικός στόχος πρέπει να αποτελέσει η ενθάρρυνση και παρακίνηση των αγροτών να αναλάβουν επιχειρηματική δραστηριότητα. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί μέσω της ενημέρωσης για τους φορείς ενίσχυσης της επιχειρηματικότητας και των χρηματοδοτικών αναπτυξιακών προγραμμάτων που παρέχουν. Επίσης, οι αγρότες πρέπει να έχουν πρόσβαση και σε εκπαιδευτικά προγράμματα για την ενίσχυση της επιχειρηματικότητας, όπου θα αποκτήσουν βασικές γνώσεις τεχνικών προώθησης προϊόντων και υπηρεσιών, τεχνολογιών πληροφορικής κ.ά.

Με βάση τα στοιχεία που προέκυψαν από την έρευνα είναι ανάγκη να αλλάξει ο τρόπος διάθεσης των προϊόντων που παράγονται. Πολλές επιχειρήσεις εντείνουν την προσπάθεια στήριξης των εσόδων μέσω των εξαγωγών. Όπως επίσης η αποφυγή μεσαζόντων και δημιουργία μεγάλης

διαπραγματευτικής δύναμης στη διαδικασία διάθεσης των προϊόντων. Οι αγρότες πρέπει να στραφούν προς τους συνεταιρισμούς ως μια συλλογική προσπάθεια για να βρεθούν νέες αγορές και να επιτευχθούν καλύτερες τιμές με τη δημιουργία ενός ενιαίου συστήματος διανομής και διάθεσης των προϊόντων. Συνεργασίες με άλλες επιχειρήσεις συμπληρωματικών ή συναφών κλάδων για οικονομίες κλίμακας. Επίσης, πρέπει να ενθαρρυνθεί και η μεταποίηση των προϊόντων. Για όλα αυτά απαιτείται η γνώση των αγορών, ποιότητα, ευελιξία, τεχνολογικές ικανότητες και ισχυρό ανθρώπινο κεφάλαιο. Χρειάζεται επενδύσεις σε τεχνολογία σύγχρονο εξοπλισμό και δύσκολη καινοτομία.

Παράλληλα πρέπει να βελτιωθεί η θέση και στη συνέχεια να ενισχυθεί ο ρόλος της γυναίκας. Υπάρχουν διάφορα προγράμματα για τη γυναικεία επιχειρηματικότητα τόσο στον τομέα της γεωργίας όσο και σε άλλους τομείς δραστηριοτήτων όπου θα μπορούσαν να συμμετέχουν οι γυναίκες του Πενταλόφου. Απαραίτητη προϋπόθεση για να γίνει αυτό αποτελεί η καλύτερη πρόσβαση των γυναικών στην πληροφόρηση και σε προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης.

Μια ακόμη πρόταση είναι η ανακύκλωση και η επεξεργασία στερεών και υγρών αποβλήτων, με έμφαση στα συστήματα διαχείρισης, για την παραγωγή βιομάζας, για την ενίσχυση του εισοδήματός τους. Τέλος, θα πρέπει να καλλιεργηθεί μια γενικότερη θετική στάση των αγροτών του Πενταλόφου απέναντι στην ανάληψη επιχειρηματικών πρωτοβουλιών ως μια προσπάθεια για τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας και την οικονομική ανάπτυξη της υπαίθρου. Και πάνω από όλα να υπάρχει αγάπη γι' αυτό που κάνουν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΞΕΝΟΓΛΩΣΗ

- Agronews. (2014). Πορεία υλοποίησης του ΠΑΑ 2007 -2013. Διαθέσιμο στο: <http://www.agronews.gr/files/1/anakoinoseis/%CE%A0%CE%BF%CF%81%CE%B5%CE%AF%CE%B1%20%CF%85%CE%BB%CE%BF%CF%80%CE%BF%CE%AF%CE%B7%CF%83%CE%B7%CF%82%20%CF%84%CE%BF%CF%85%20%CE%A0%CE%91%CE%91%202007%20-2013.pdf>
Πρόσβαση: 30 Μαΐου 2014.
- Bryant, C. (1989). Entrepreneurs in the rural environment. *Journal of Rural Studies*, 5(4), pp. 337-348.
- Clamp, C.A., Alhamis, I. (2010). Social Entrepreneurship in the Mondragon Co-operative Corporation and the Challenges of Successful Replication. *The Journal of Entrepreneurship*, 19(2), pp. 149–177.
- Cuervo, Á., Ribeiro, D., Roig, S. (2007). *Entrepreneurship: Concepts, Theory and Perspective*, New York: Springer Berlin Heidelberg.
- EurActiv. (2013) Η νέα Κοινή Αγροτική Πολιτική της περιόδου 2014-2020. Διαθέσιμο στο: <http://euractiv.gr/thematikoi-fakeloi/i-nea-koini-agrotiki-politiki-tis-periodoy-2014-2020>. Πρόσβαση: 26 Μαρτίου 2014.
- European Commission. (2012α). *Rural entrepreneurship. EU Rural Review – The magazine for the European Network for Rural Development*. Belgium: European Commission. European Network and Monitoring of rural Development Policy. Agriculture and Rural Development Directorate-General.
- European Commission. (2012β). *The Common Agricultural Policy – A story to be continued*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- European Commission. (2013). *Overview of CAP Reform 2014-2020. Agricultural Policy Perspectives Brief N°5*. DG Agriculture and Rural Development, Unit for Agricultural Policy Analysis and Perspectives.
- European Union. (2013α). *Agriculture, forestry and fishery statistics 2013 edition*, Eurostat pocketbooks. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

- European Union. (2013β). *Rural Development in the EU Statistical and Economic Information Report 2013*. European Commission Directorate-General for Agriculture and Rural Development.
- Eurostat. 2014. Agricultural production. Available at: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/agriculture/data/main_tables.
- Gaddam, S. (2007). A Conceptual Analysis of Factors Influencing Entrepreneurship Behavior and Actions. *ICFAI. Journal of Management Research*, 6(11), pp. 46-63.
- Gartner, W.B. (1990). What Are We Talking About When We Talk About Entrepreneurship? *Journal of Business Venturing*, 5(1), pp. 15-28.
- Global Entrepreneurship Monitor. (2013). *Entrepreneurship in Greece 2011-12: The Development of Entrepreneurship Indicators during the Crisis*. GEM. Available at: <http://www.gemconsortium.org/docs/download/2782> Accessed: 25 February 2014.
- Kahan, D. (2012). *Entrepreneurship in farming. Farm management extension guide*. Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations, FAO.
- Knickel, K., Tisenkopfs, T., Peter, S. (2009). *Innovation processes in agriculture and rural development Results of a cross-national analysis of the situation in seven countries, research gaps and recommendations*. Sixth Framework Programme. Priority 8.1 Policy-oriented research. Scientific support to policies – SSP: 44510. IN-SIGHT: Strengthening Innovation Processes for Growth and Development.
- Liao, J., Welsch, H.P., Pistrui, D. (1999). Internal and External Predictors of Entrepreneurial Growth: An Empirical Investigation of the Moderating Effects of Infrastructure Elements. Sailing the Entrepreneurial Wave Into the 21st Century. San Diego, CA: 14-17 January 1999. United States Association for Small Business and Entrepreneurship Annual Conference Proceedings. pp. 443-457.
- Meccheri N., Pelloni, G. (2003). On the role of human capital and instruments of assistance for rural entrepreneurship and development: evidence from a

case study in mountainous Italy. Department of Statistics, University of Bologna. Available at: <http://amsacta.unibo.it/1510/1/504.pdf>. Accessed: 23 March 2014.

Petrin, T. (1994). *Entrepreneurship as an economic force in rural development. Section I: Entrepreneurship and supporting institutions: an analytical approach*. Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations, FAO.

Reynolds, P.D. (2005). Understanding business creation: Serendipity and scope in two decades of business creation studies. *Small Business Economics*, 24, pp. 359-364.

Shane, S.A., Venkataraman, S. (2000). The promise of entrepreneurship as a field of research, *Academy of Management Review*, 25, pp. 217-226.

Shapiro A. (1971). An action program for entrepreneurship (U.S. MDRR Press). *The entrepreneur, the small firm and possible policies*. Six Countries Program Workshop on Entrepreneurship. Limerick Ireland: June 1980.

Thornton, P.H., Ribeiro-Soriano, D., Urbano. D. (2011). Socio-cultural factors and entrepreneurial activity: An overview. *International Small Business Journal*, 29(2), pp. 105–118.

Thurik R., Dejardin, M. (2012). Entrepreneurship and Culture. In: Marco van Gelderen, Enno Masarel Ed. *Entrepreneurship in Context*, pp. 175-186.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ

Γιδαράκου, Ι. (2005). Γυναικεία συνεταιριστική επιχειρηματικότητα: θεωρία και πρακτική. *Ημερίδα του ΙΣΕΜ (Ινστιτούτου Συνεταιριστικών Ερευνών και Μελετών) με τίτλο: Γυναικεία Συνεταιριστική Επιχειρηματικότητα του Ελληνικού Αγροτικού Χώρου*. Αθήνα: 2 Νοεμβρίου 2005.

Γιδαράκου, Ι. (2008). Γυναικεία Επιχειρηματικότητα και Τοπική Ανάπτυξη. 1^ο Αναπτυξιακό Συνέδριο Νομού Καρδίτσας. Καρδίτσα: 8-10 Φεβρουαρίου 2008.

Γκαγκάτσιος, Ι. (2011). Καινοτομία, Επιχειρηματικότητα, Επιχειρήσεις, Οικονομία- Επιχειρήσεις. Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων. Εκπαιδευτικό υλικό παράχθηκε στο πλαίσιο του Έργου «Κέντρα

- Εκπαίδευσης Ενηλίκων II» Διαθέσιμο στο:
<http://repository.edulll.gr/edulll/handle/10795/900>.
- ΕΛ. ΣΤΑΤ. (2005). *Γεωργία*. Διαθέσιμο στο:
<http://www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE/PAGE-database>.
- ΕΛ. ΣΤΑΤ. (2009). *Απογραφή Γεωργίας - Κτηνοτροφίας Έτους 2009*. Διαθέσιμο στο:
http://www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE/PAGE-themes?p_param=A0403.
- ΕΤΕΑΝ, Εθνικό Ταμείο Επιχειρηματικότητας και Ανάπτυξης. (2012). Ταμείο Αγροτικής Επιχειρηματικότητας, (ΤΑΕ). Διαθέσιμο στο:
<http://www.etean.gr/publicpages/Program6.aspx>. Πρόσβαση: 7 Μαρτίου 2014.
- Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. (2011). Ψήφισμα του 2012/C 296 E/02 σχετικά με τον ρόλο των γυναικών στον τομέα της γεωργίας και στις αγροτικές περιοχές.
- Ιακωβίδου Ο., Κουτσού Σ., Συμεωνίδου, Π. (2006). Χαρακτηριστικά Γυναικών Επιχειρηματιών στην Ελληνική Ύπαιθρο. 9^ο Πανελλήνιο Συνέδριο της ΕΤ.ΑΓΡ.Ο. Αθήνα: 2-5 Νοεμβρίου 2006.
- Ιακωβίδου, Ο. (2007). *Η Γυναικεία Επιχειρηματικότητα στην Ελληνική Ύπαιθρο: Θέση - Πολιτικές – Προοπτικές*. ΠΥΘΑΓΟΡΑΣ II – ΦΥΛΟ. Θεσσαλονίκη. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης Γεωπονική Σχολή.
- Κανονισμός 2092/91, ΕΕ L 198, 22.7.1991. Περί του βιολογικού τρόπου παραγωγής γεωργικών προϊόντων και των σχετικών ενδείξεων στα γεωργικά προϊόντα και στα είδη διατροφής.
- Κανονισμός 889/2008, ΕΕ L 250, 18.9.2008. Σχετικά με τη θέσπιση λεπτομερών κανόνων εφαρμογής του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 834/2007 του Συμβουλίου για τη βιολογική παραγωγή και την επισήμανση των βιολογικών προϊόντων όσον αφορά τον βιολογικό τρόπο παραγωγής, την επισήμανση και τον έλεγχο των προϊόντων.
- Κοινή Υπουργική Απόφαση 4985/2010 (ΦΕΚ 1026 Β/ 2-7-2010). Καθεστώτα ενισχύσεων του μέτρου 121 «εκσυγχρονισμός των γεωργικών εκμεταλλεύσεων» του προγράμματος αγροτικής ανάπτυξης 2007–2013.
- Μιχιώτης, Σ., Οικονόμου, Κ. (2006). Η έννοια και η σημασία της επιχειρηματικότητας σήμερα. Απόσπασμα από εκπαιδευτικό υλικό εκδοθέν

από το Εθνικό Ίδρυμα Νεότητας, 2006. Διαθέσιμο στο: <http://www.tetras-consult.gr/en/resources/Resources/Papers%20in%20Greek/Entrepreneurship%20today.pdf>.

ΠΑΣΕΓΕΣ. (2013). Πρόσφατες Εξελίξεις στην Αγροτική Οικονομία της Ελλάδος. Διαθέσιμο στο: www.paseges.gr/resource-api/paseges/contentObject/Prosfates-Exelixeis-sthn-Agrotikh-Oikonomia-ths-Ellados-loylios-2013/content? Πρόσβαση: 22 Μαρτίου 2014.

Σαράφης. (2006). Επιχειρηματικότητα, ΕΠΕΑΕΚ 4.1.1.στ Θετικές Ενέργειες Υπέρ Γυναικών. ΤΕΙ Καβάλας. Διαθέσιμο στο : http://repository.edulll.gr/edulll/retrieve/4607/1307_08.pdf.

Τράπεζα Πειραιώς. (2014). Ταμείο Αγροτικής Επιχειρηματικότητας. Διαθέσιμο στο: <http://www.piraeusbank.gr/el/agrotes/agrotika-nea-enimerosi/tameio-agrotikis-epixeirimatikotitas>. Πρόσβαση: 28 Φεβρουαρίου 2014.

Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων. (2010). Η ΚΑΠ μετά το 2013- Ανακοίνωση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Διεύθυνση Αγροτικής Πολιτικής & Τεκμηρίωσης, Τμήμα Α΄. Διαθέσιμο στο: http://www.minagric.gr/greek/agro_pol/KAP/KAP_2013.pdf. Πρόσβαση: 27 Μαρτίου 2014.

Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων. (2013α). Προκήρυξη του Μέτρου 112 «Εγκατάσταση Νέων Γεωργών» του Προγράμματος Αγροτικής Ανάπτυξης 2007 – 2013, «Αλέξανδρος Μπαλατατζής». Διαθέσιμο στο: <http://www.minagric.gr/index.php/el/component/content/article/89-greek-content/2010-07-14-10-03-42/grafeiotypou/press/2068-dt241213>
Πρόσβαση: 31 Μαρτίου 2014.

Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων. (2013β). Στατιστικά Στοιχεία για τα Δημητριακά, Σιτηρά. Διαθέσιμο στο: <http://www.minagric.gr/index.php/el/for-farmer-2/crop-production/dimitriaka/946-statistikadimitriakon> Πρόσβαση: 17 Μαρτίου 2014

ΦΕΚ 3255/Β' / 20.12.2013. Πρόσκληση για την υποβολή αιτήσεων ενίσχυσης-φακέλων υποψηφιότητας προς ένταξη στο καθεστώς του Μέτρου 112 «Εγκατάσταση Νέων Γεωργών» του Άξονα 1 «Βελτίωση της

ανταγωνιστικότητας του τομέα της γεωργίας και της δασοκομίας» του Π.Α.Α. 2007–2013 για το έτος 2014.

Χασσίδ, Ι. (2001). Επιχειρηματικότητα στον Αγροτικό Τομέα, Τόμος Α. Υπουργείο Γεωργίας, Κέντρο Ερευνών Πανεπιστημίου Πειραιώς.

Χλέτσος, Μ. (2008). *Ανταγωνιστικότητα – Επιχειρηματικότητα – Εξωστρέφεια της Ελληνικής Οικονομίας*. Διαθέσιμο στο: <http://repository.edulll.gr/edulll/retrieve/4619/1315.pdf>.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

**ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΓΕΩΠΟΝΙΑΣ ΚΑΙ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ
ΤΡΟΦΙΜΩΝ ΚΑΙ ΔΙΑΤΡΟΦΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΤΕΧΝΟΛΟΓΩΝ ΓΕΩΠΟΝΩΝ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ**

ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Σας ζητείται να πάρετε μέρος στην παρούσα έρευνα η οποία αποσκοπεί να διερευνήσει τα **χαρακτηριστικά της επιχειρηματικότητας στην ελληνική γεωργία**. Τα ευρήματα της έρευνας θα χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά για επιστημονικούς σκοπούς στα πλαίσια πτυχιακής εργασίας. Επισημαίνεται ότι το ερωτηματολόγιο είναι **ανώνυμο**.

Σας ευχαριστούμε για τη συνεργασία σας.

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

A. Προσωπικά στοιχεία

1.Φύλο: Άνδρας Γυναίκα

2.Ηλικία: (Αριθμός):

3.Νομός και πόλη/χωριό τόπου διαμονής:.....

4.Οικογενειακή κατάσταση:

Ανύπαντρος

Έγγαμος

Διαζευγμένος-Χήρος

5. Έχετε παιδιά; Ναι Όχι

6. Ποιο είναι το επίπεδο σπουδών σας:

Διδακτορικό

Μεταπτυχιακό

Πανεπιστήμιο / ΤΕΙ

Ι.Ε.Κ. / Λοιπές Σχολές Επαγγ. Κατάρτ.

Γενικό Λύκειο

Τεχνικό Λύκειο / Τ.Ε.Ε. /ΕΠΑΛ

Γυμνάσιο

Δημοτικό

7α. Έχετε κάνει στο παρελθόν άλλες εργασίες εκτός από τη γεωργία/κτηνοτροφία;

Ναι Όχι

7β. Εάν ναι, ποια (ποιες);

.....

B. Στοιχεία για την εκμετάλλευση

1. Τι είδους προϊόντα παράγει η εκμετάλλευσή σας; (Δυνατότητα για περισσότερες της μιας απαντήσεις)

- Γεωργικά
 Κτηνοτροφικά
 Αλλιευτικά
 Άλλο.....

2. Ποια είναι η δραστηριότητα της εκμετάλλευσής σας; (Δυνατότητα για περισσότερες της μιας απαντήσεις)

- Παραγωγική
 Εμπορική
 Μεταποιητική
 Άλλη.....

3. Πόσα άτομα απασχολούνται στην εκμετάλλευση σας;
 Αναφέρετε πόσα από αυτά είναι μέλη της οικογένειάς σας.....

4. Πως κρίνεται τον τρόπο παραγωγής σας; (Δυνατότητα για περισσότερες της μιας απαντήσεις)

- Εντατικό
 Εκτατικό
 Βιολογικό
 Υψηλής τεχνολογίας
 Άλλο.....

Γ. Δημιουργία & Λειτουργία της εκμετάλλευσης

1. Είστε ο αρχηγός/ιδιοκτήτης της εκμετάλλευσης; Ναι Όχι

2. Με ποιον τρόπο δημιουργήσατε την εκμετάλλευση σας; (Μία μόνο απάντηση).

- Κληρονομιά Μόνος με αγορά ή ενοικίαση
 Μεταβίβαση Άλλο

3α. Ποιος παίρνει τις αποφάσεις για τα γεωργικά θέματα; (Δυνατότητα για περισσότερες της μιας απαντήσεις).

- Κυρίως εγώ
 Ο/Η σύζυγος μου
 Εγώ και ο/η σύζυγος μου
 Ο πατέρας μου
 Άλλος.....

3β. Πώς παίρνονται συνήθως οι αποφάσεις στην εκμετάλλευσή σας; (Μία μόνο απάντηση).

- Με το ένστικτο
 Μετά από συζήτηση με άλλους
 Με τη βοήθεια ειδικού (π.χ. γεωπόνου)
 Αφού ρωτήσω φίλους ή /και γνωστούς
 Άλλο.....

4. Πώς θα χαρακτηρίζατε την πορεία της εκμετάλλευσής σας; (Μία μόνο απάντηση).

- Ανοδική
 Καθοδική
 Στάσιμη
 Άλλο.....

5. Με ποιο τρόπο πωλούνται τα προϊόντα σας; (Δυνατότητα για περισσότερες της μιας απαντήσεις).

- Μέσω μεσάζοντα/εμπόρου
 Μέσω συνεταιρισμού
 Κάνω εξαγωγές
 Απευθείας σε κατάστημα λιανικής πώλησης
 Τα πουλάω ο ίδιος σε λαϊκές αγορές
 Τα πουλάω απευθείας σε καταναλωτές
 Άλλο.....

Δ. Επιχειρηματικότητα

1. Σε ποιο βαθμό θα χαρακτηρίζατε τον εαυτό σας ως επιχειρηματία;

Καθόλου Λίγο Μέτρια Πολύ Πάρα Πολύ

2α. Θα χαρακτηρίζατε τον εαυτό σας ως πρωτοπόρο/καινοτόμο αγρότη;

Ναι Όχι Ίσως

2β. Αν απαντήσατε ναι ή ίσως στην 2α, για ποιο λόγο θα χαρακτηρίζατε τον εαυτό ως πρωτοπόρο/καινοτόμο; (Δυνατότητα για περισσότερες της μιας απαντήσεις)

- Χρησιμοποιώ μια νέα μέθοδο καλλιέργειας
- Έχω εισάγει ένα νέο προϊόν/ποικιλία στην περιοχή
- Χρησιμοποιώ μια ειδική τεχνολογία
- Εκμεταλεύομαι εμπορικά το προϊόν
- Έχω επεκτείνει τις δραστηριότητές μου
- Άλλο.....

3. Ποιος θεωρείται ότι είναι ο στόχος της εκμετάλλευσής σας;

- Να ζήσω εγώ και η οικογένεια μου
- Η μεγιστοποίηση του κέρδους της
- Άλλο.....

4. Κατά πόσο είστε ικανοποιημένος από το εισόδημά σας;

Καθόλου Λίγο Μέτρια Πολύ Πάρα Πολύ

Ε. Διαδικασία ανάπτυξης της επιχειρηματικότητας

Προσοχή: Οι παρακάτω ερωτήσεις συμπληρώνονται μόνο στην περίπτωση που χαρακτηρίζετε τον εαυτό σας ως επιχειρηματία. Αλλιώς πηγαίνετε στις ερωτήσεις της ενότητας ΣΤ. Εκπαίδευση.

1. Ποιοι παράγοντες σας παρακίνησαν να δραστηριοποιηθείτε ως επιχειρηματίες; (Δυνατότητα για περισσότερες της μιας απαντήσεις).

- Καλές προοπτικές νέου προϊόντος/μεθόδου
- Κακές προοπτικές προηγούμενου προϊόντος/μεθόδου
- Προσαρμογή στις απαιτήσεις της αγοράς
- Συμβουλές ειδικών
- Μίμηση
- Άλλο.....

2. Βαθμός σπουδαιότητας των προβλημάτων τα οποία αντιμετωπίσατε/αντιμετωπίζετε σε αυτή σας την προσπάθεια; (Για το καθόλου σημαντικό πρόβλημα να βάλετε 1 και για το πάρα πολύ σημαντικό 5).

- Έλλειψη κεφαλαίου ()
- Τεχνικά προβλήματα ()
- Έλλειψη προσωπικού ()
- Γραφειοκρατία ()
- Έλλειψη εμπειρίας ()
- Άλλο.....()

3. Από που αντλήσατε/αντλείτε τα κεφάλαια για την εκμετάλλευσή σας; (Δυνατότητα για περισσότερες της μιας απαντήσεις).

- Από προσωπικές οικονομίες
 Με χρήματα της οικογένειας
 Επιδότηση από πρόγραμμα
 Δανεισμός από συγγενείς/φίλους
 Δανεισμός από τράπεζες

4. Τι περιμένετε από την επιχειρηματική σας δραστηριότητα; (Για το καθόλου σημαντικό να βάλετε 1 και για το πάρα πολύ σημαντικό 5).

- Καλύτερη αξιοποίηση της παραγωγής ()
 Καλύτερες τιμές ()
 Άνοιγμα σε νέες αγορές ()
 Καλύτερες προοπτικές για την οικογένεια ()
 Κίνδυνος απώλειας χρημάτων ()
 Μεγαλύτεροι/περισσότεροι κίνδυνοι ()
 Άγχος ()
 Άλλο.....()

ΣΤ. Εκπαίδευση

1. Πιστεύετε ότι κάποιας μορφής εκπαίδευσης θα σας βοηθούσε να αυξήσετε την απόδοση της εκμετάλλευσής σας;

Ναι Όχι Ίσως Δεν ξέρω

2α. Έχετε παρακολουθήσει στο παρελθόν κάποιο πρόγραμμα εκπαίδευσης σχετικά με την αγροτική επιχειρηματικότητα;

Ναι Όχι

2β. Αν όχι, θέλετε να παρακολουθήσετε στο μέλλον;

Ναι Όχι Ίσως Δεν ξέρω

Σας ευχαριστούμε για το χρόνο σας και για την προθυμία σας να δώσετε απαντήσεις στις ερωτήσεις αυτού του ερωτηματολογίου.